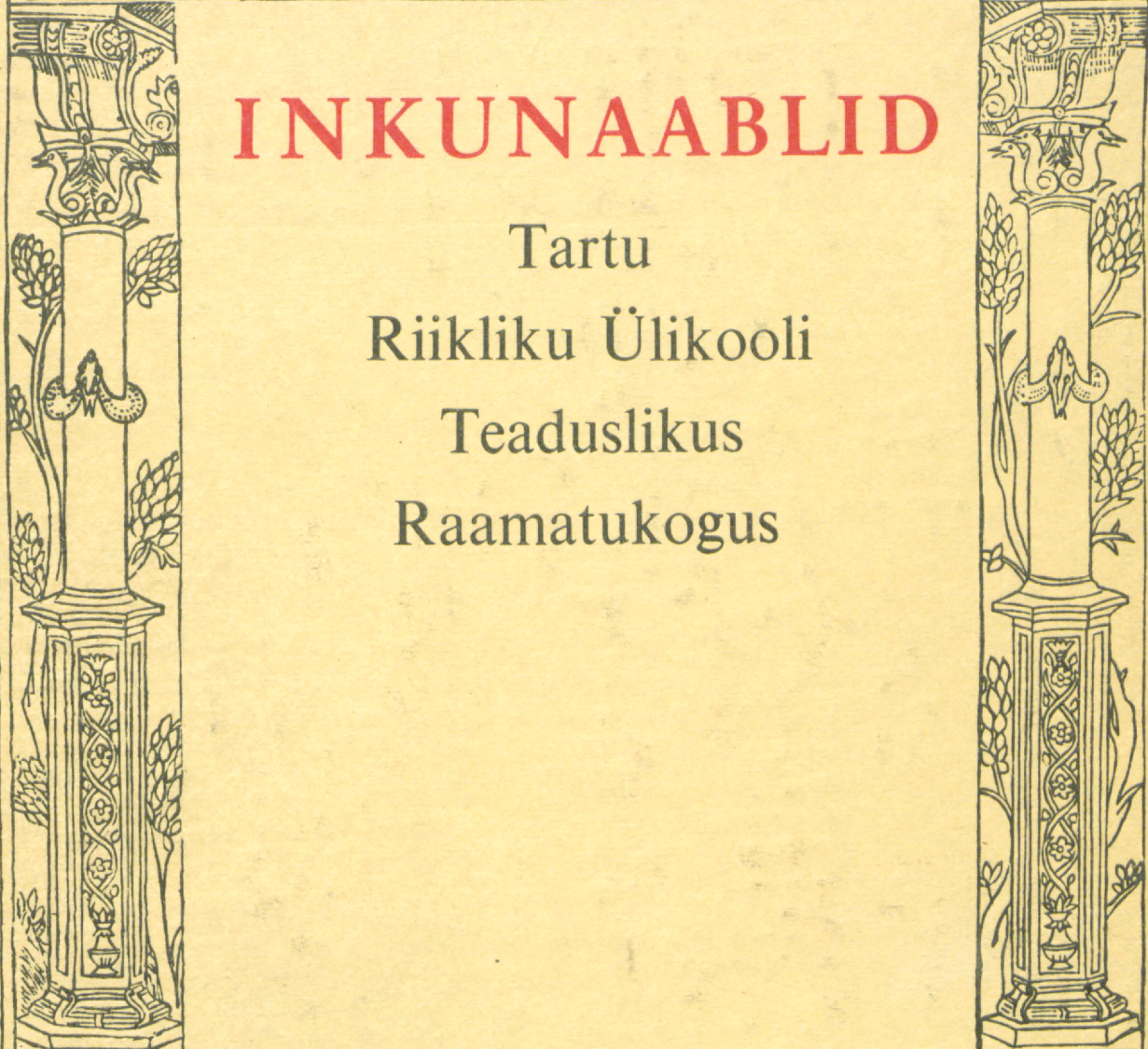

INKUNAABLID

Tartu
Riikliku Ülikooli
Teaduslikus
Raamatukogus

Catalogus incunabulorum
quae
in Bibliotheca Universitatis Litterarum Tartuensis
asservantur

Argumentum odes. Prime

b Acode docet reges dnari alijs, regibus vero louē. cun. tu ergo homines metuūt illos reges, Isti numina. Ostendit postea vana esse hominum ministeria: variasq; fortunas & gradus: vna tū esse mortis conditiōem. Ostendit item diuites non otio non somno frui, pauperes vero his omnibus gaudere: in auaros in inuehitur: qui nō cōtenti terrestribus edificijs: in mari etiā edificabār. At demū si dolor nō domibus ornatis sim: nec purpureis vestibus tollitur: nō optimo vino: nō bonis sūmis Curipse velit talia exoptare. Cur itē sabinā vallē diuims maximis pmurare: vbi qdē securā vitā agebar.

Ode prima De hominum varijs euris variisq; fortuna z equa morte.

e ODI. Egregiū atq; artificiosissimū hui' entis lit. r. pncipiū actū phenii vim maximā obri. nā maximā capat attentio soni om. etiam dicat senon pīd in cāza carmia cōtatur. Maxi. mū vādē e uolūtā cū pī ear. se. uocōrē rē nō pī' audiarū &.

pīno tempore
c m' o rum
o Di profanum vulgus & arceo
līre: līre p mōn rōmā iōū
lōp sīr cōmē idā tā quīdōm.
Fauete linguis carmina non prius

hearam summpere spectantia. n im ostendit ne. p in imperio. nec in diuina illam consilere. se l in animi tranquillitate. que inia a tenens am: s pua is puellā q; pīsuadenda sit.

erū que pueros puellāsq; deceant cū demiq; arceat indoctū vulgus. Sūm demiq; quā. līp līc delēnt u pīcepta. ad vitā

te pro silitere vsu sunt. nā in factis iudicabatur silituū ne mākū omnem iura cōtēat.

Tartu Riiklik Ülikool
Teaduslik Raamatukogu

INKUNAABLID
Tartu Riikliku Ülikooli
Teaduslikus Raamatukogus

Kataloog

Koostanud Olev Nagel

Tallinn
Kirjastus „Kunst“ 1982

Toimetuskolleegium:

M. Ermel, R. Kleis, M. Kümnik, L. Peep,
M. Rand, L. Tiik, Ü. Tõnnov

Toimetanud Kaja Noodla
Kujundanud Jaan Klõšeiko

I $\frac{4903040000-012}{M905(15)-82}$ 16-82

rükikunsti leiutamine XV sajandi keskel oli pöördepunktiks raamatu ajaloos. Trükitud raamat, mis algul jäljendas käsi-kirjalist, hakkas arenema omas suunas, tulid kasutusele tiitel-leht, trükiaandmed, paginatsioon ja signatuur, leiti tüpograafiline lahendus raamatute illustreerimiseks ja ehistähtede ning -liistudega kaunistamiseks. Kõik need põhilised muudatused tegi raamat läbi poole sajandi jooksul. Seetõttu eraldatakse XV sajandil (kuni 31. dets. 1500) ilmunud trükiseid hilisematest ja nimetatakse hällitrükisteks ehk inkunaabliteks. Peale raamatutootmisega seotud muutuste, nagu uute elukutsete (trükkalite, kirjastajate, toimetajate, korrektorite jne.) tekkimine, on inkunaablid oma sajandi teaduse, kirjanduse ja kunsti peegeldajaks. Sellepärast ongi väga oluline registreerida ja kirjeldada kõik säilinud inkunaablid, teha trükikataloogide abil uurijaile kättesaadavaks ka väikesed inkunaablite kogud. Kuna traditsiooniline, ainult bibliokirjetest koosnev nimestik pakuks huvi üksnes kitsale ringile, siis on käesolevas kataloogis püütud iga inkunaabli puhul näidata selle tähtsust kultuuri- ning raamatuloos. Samuti on püütud kindlaks määrata raamatute provenients, s. t. nende endised omanikud ja tee Tartu ülikooli raamatukogusse.

Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus (edaspidi TRÜ TR) on 47 inkunaablit. Need on saadud ostude või annetustena muu õppe- ja teadustööks vajaliku kirjanduse hulgas, enamasti raamatukogu asutamisele (1802. a.) järgnenud aastakümnetel. Esimene inkunaabel, Hieronymuse *Epistolae*, osteti Liivimaa kindralsuperintendent C. D. Lenzi koguga 1803. aastal. Järgnev aasta tõi juurde neli inkunaablit. Toruñist saabus doktor J. G. Schultzi annetus, mis koosnes vanemast meditsiini- ning loodusteaduslikust kirjandusest ja sisaldas ka Cepolla *Cautelae*. Helmstedtist osteti matemaatikaprofessor J. F. Pfaffilt vanemate täppisteaduslike raamatute hulgas kaks astronoomiaalast inkunaablit — Angeli *Astrolabium* ja Bonatti *Decem tractatus astronomiae*. See ost toimus J. F. Pfaffi venna J. W. A. Pfaffi vahendusel, kes oli aastatel 1804—1809 Tartu ülikoolis matemaatikaprofessoriks. Berliinist osteti konsistoriaal- ja koolinõunik F. Gedike ning gümnaasiumiprofessor J. F. W. Thymi raamatute oksjonilt Horatiuse *Opera*. 1805. aastal osteti Stuttgartist kuurvürstliku raamatukogu dublettide oksjonilt Poliziano *Opera omnia*. Tartu ülikooli klassikalise filoloogia õppejõud K. L. Struve müüs antiikautorite haruldasi väljaandeid raamatukogule kahel korral (1806. ja 1814. a.). Esimene ost sisaldas ka kaks Veneetsias ilmunud inkunaablit: Appianose *Historia Romana* ja Aristotelese *Opera*. 1807. aastal saadi baltisaksa ajaloolaselt J. F. v. Reckelt annetuseks neljast inkunaablist koosnev konvoluut (ink. 20, 21, 35, 46). Nii oli 1807. aastal Tartu ülikooli raamatukogus juba 12 inkunaablit. Suuremate ostudena omandati 1828. aastal Tübingeni ülikooli raamatukogu dublettide oksjonilt 4 inkunaablit (5, 6, 7, 26) ja Ruhja pastori G. Bergmanni koguga 1837. aastal viis inkunaablit (12, 13, 14, 15, 38). Mainimist väärivad veel 1829. aastal Riia kiriku- ja haridustegelase K. G. Sonntagi raamatute oksjonilt ostetud H. Schedeli *Liber chronicarum*, samuti Froissart'i *Chroniques* Tartu ülikooli esimese kuraatori F. M. Klingereri kogus, saadud 1844. aastal annetuseks Klingereri leselt. Nii omandatigi valdav enamus XV sajandi trükiseid, arvult 35, möödunud sajandi esimesel poolel. Sajandi lõpupoole tulid juurde kuus inkunaablit (9, 10, 11, 18, 19, 40) ja käesoleva sajandi 20. aastatel samuti kuus, viimaste seas kaks (29, 34) Raadi mõisa omanike v. Liphartide kogust, üks (43) kunstiühingu „Pallas“ kingitusena, üks (37) Tallinna gümnaasiumist üleantuna ning kaks inkunaablit (1, 44) osteti.

TRÜ TR-s kuulub ülekaal teadusliku sisuga inkunaablitele, rikkalikult illustreeritud luksusväljaanded ja kirikuraamatud aga puuduvad.

Valdavateks teadusaladeks XV sajandi trükitoodangus olid teoloogia ja juura ning need on kõige arvukamalt esindatud ka TRÜ TR inkunaablite seas. Teoloogiline kirjandus moodustab siin ligi kolmandiku. Piibliväljaannete ning kirikuisade tööde kõrval leidub Sevilla õpetlase Isidoruse usu- ja moraaliõpetuse kompendium (33) ning *ius liturgicum*'i esimene täielik kogu (27). Juriidilise kirjanduse hulgas väärivad mainimist kaks väljaannet tsiviilõiguse koodeksist (25, 26) ja kirikuõiguse esimene kodifikatsioon (30). Esindusliku grupi moodustavad antiikautori Appianose, rüütlikrooniku Froissart'i, itaallase Foresti ja Nürnbergi humanisti Schedeli ajalooramatud. Teistest aladest on esindatud veel filosoofia (1, 4), astronoomia (2, 17), meditsiin (40), geograafia (10, 11) ja entsüklopeediad (8, 9).

Iseloomulik on TRÜ TR inkunaablitele veel nende humanistlik suund. F. Petrarca, F. Filelfo, A. Poliziano, S. Branti teoste kõrval ilmneb see antiikautorite (Appianos, Aristoteles, Horatius) väljaannetes, tõlgetes ja kommentaarides ning lõpuks ka tuntud humanistide Aldus Manutiuse ja J. Amerbachi trükistes. Kuna inkunaablite trükkijad polnud eriti varmad välja andma kaasaja autoreid, siis on huvitav, et TRÜ TR-s pärineb 19 inkunaablilt XV sajandi autoritelt (nendest 12 ilmunud autori eluajal), kusjuures Verarduse teos koos Kolumbuse kirjaga ning Mayno pulmakõne näitavad XV sajandi trükkalite kiiret reageerimist kaasaja sündmustele.

XV sajandi populaarsematest, korduvalt trükitud teostest on TRÜ TR-s peale piibli (ilmus 127 väljaannet) esindatud Pseudo-Bonaventura *Meditationes vitae Christi* (60 väljaannet), *Stella clericorum* (49 väljaannet), Duranti *Rationale divinatorum officiorum* (44 väljaannet), Gratianuse *Decretum* (41 väljaannet), Filelfo kirjad (32 väljaannet) ja Bartholomaeus Anglicuse *De proprietatibus rerum* (24 väljaannet). Sagedamini avaldatud autoritest väärivad esiletõstmist Augustinus (koos Pseudo-Augustinusega 187 väljaannet), Aristoteles (165 väljaannet), J. Gersona (162 väljaannet), Hieronymus (108 väljaannet) ning F. Petrarca (102 väljaannet). Neist kuulub ainult Filelfo XV saj. autorite hulka, enamasti on kaasaegsete teosed ilmunud vaid mõnes, üksikjuhtudel 15—20 väljaandes (*Cepolla Cautelae*, *Turrecremata Expositio*).

Kuigi XV sajandil oli kirjanduses valitsevaks ladina keel, tehti juba algust ka rahvuskeelsete raamatute trükkimisega. Nii on TRÜ TR-s üks saksa-keelne piibel (12) ja ajalookroonika (42), kaks itaaliakeelset kaardimappi (10—11) ja prantsuskeelne rüütlikroonika (28).

Vanimateks trükisteks TRÜ TR-s on J. Gersona *Conclusiones de diversis materiis moralibus* (Nürnberg, u. 1470) ja G. Duranti *Rationale divinatorum officiorum* (Ulm, 1473). Üldse on siinseist inkunaableist kuus ilmunud seitsmekümnendatel, kümme kaheksäkümnendatel aastatel, 31 aga sajandi viimasel kümnendil. Vanimad trükised pärinevad seega ajast, mil toimus trükikunsti eriti hoogne levik. Kuni 1460. aastani trükiti raamatuid vaid Mainzis, Bambergis ja Strasbourgi's, aastatel 1461—1470 lisandus neile 14 linna, järgmisel kümnendil aga koguni 104. Järgneval kahel kümnendil kasvutempo jällegi aeglustus. Sajandi lõpuks loendati trükikodadega linnu (kaasa arvatud ka kloostrid) üle 250. Nendest on TRÜ TR-s esindatud 15 linna trükised.

Ligi pool kõigist inkunaablitest ilmus Itaalias, millest omakorda 39% Veneetsias, kus töötas üle 150 trükikoja. Komplekteerimisallikatest tulenevalt on TRÜ TR-s valdavas ülekaalus aga saksa inkunaablid — 31 trükist kaheksast linnast (ka Basel ja Strasbourg kuulusid XV sajandil Saksamaa

koosseisu). Itaalia on esindatud 12 trükisega neljast linnast ja Prantsusmaa 3 trükisega kahest linnast. Üks inkunaabel on pärit Madalmaade suurimast trükikeskusest Deventerist. Linnadest seisab esikohal Basel 10 trükisega, järgnevad Veneetsia 8, Nürnberg ja Strasbourg kumbki 6 ning Augsburg 4 trükisega. Ülejäänud 10 linna (Deventer, Firenze, Köln, Leipzig, Lyon, Modena, Pariis, Rooma, Speyer ja Ulm) annavad TRÜ TR-s kokku vaid 13 trükist.

TRÜ TR väike inkunaablite kogu sisaldab näiteid 33 trükkali loomingu-
gust. Enamik neist tutvustab end vaid ühe trükisega. Siiski on viie inkunaab-
liga esindatud XV sajandi produktiivseim trükkal A. Koberger Nürnbergist,
neljaga Baseli trükkalid J. Amerbach ja J. Bergmann von Olpe, kahega
E. Ratdolt, J. Schönsperger, J. Grüninger ja N. Laurentii. Kõik need seitse
trükkalit on ühtlasi hästi tuntud raamatu ajaloos. Nimetada tuleb veel huma-
niste Aldus Manutiust Veneetsias ja J. Frobenit Baselis, Nürnbergi esitrük-
kalit J. Sensenschmidti, Ulmi esitrükkalit J. Zainerit ning Pariisi üht täht-
samat trükkalit A. Verard'i.

Kuigi trükikunsti algaastatel oli trükkal enamasti ise ka kirjastaja (*opera
et impensis*), algas juba XV sajandil kirjastustegevuse eraldumine. TRÜ TR-s
on 5 inkunaablil (2, 4, 13, 19, 40) trükkali kõrval märgitud ka kirjastaja,
kelledest peale suurettevõtja A. Kobergeri on tuntud J. Petit ja L. Giunta.

Käsitöölise raamatu puhul väljakujunenud tava kohaselt puudus trüki-
tud raamatutes algul tiitelleht; pealkiri eelnes vahetult tekstile, tavaliselt
incipit-vormis. Aastatel 1470—1480 ilmus juba raamatuid, kus oli lisatud
eraldi tiitelleht, sisaldades küll ainult ühest-kahest sõnast koosneva lühipeal-
kirja (14, 26). Esimene täielikke andmeid (autor, pealkiri, kirjastaja, trükkal,
trükikoht ja ilmumisaasta) sisaldava tiitellehega raamat ilmus alles 1500. aastal
Leipzigis W. Stöckeli juures. Varasemateks tiitellehega trükisteks TRÜ
TR-s on J. de Turrecremata *Expositio super toto Psalterio* (Strasbourg, 1485)
ja *Biblia* (Speyer, 1489). Kui tiitelleht oli omandanud raamatus kindla koha,
püüti teda pilkuhaaravalt kujundada kalligraafiliste šriftide (28), illustrat-
sioonide (1, 21, 32, 46, 47) ja ehisraamidega. Harvad ei olnud ka juhud, kus
kogu tiitellehe tekst lõigati puusse (33, 42).

Et tiitelleht sisaldas enamasti ainult raamatu nimetuse, toodi täielikum
pealkiri koos trükiaandmetega raamatu lõpus kolofoonis, mis tihti oli üsnagi
paljusõnaline. Tavalised olid kiitvad epiteedid teose või trükkali aadressil
(*elaboratum impressumque est hoc elegans ornatum splendidum comptum
Horatii Flacci ... opus ... opera et impensis sedulis laboribus providi viri...*).
Ilmsiks tuleb ka uue kunsti esindajate uhkus ja rõõm edukalt lõpetatud töö
puhul (*hic finit feliciter*).

Raamatu lõpus kolofooni all paiknes veel signee — trükkali- või kirjas-
tajamärk, mis võeti kasutusele 1462. aastal. Olles algselt esmajoones trükkali
või kirjastaja firmamärgiks, kujunes see hiljem raamatu oluliseks kujundus-
elemendiks. Kaheksakümnendatel aastatel, seoses kirjastustegevuse eraldu-
mise ning tiitellehtede ulatuslikuma rakendamisega hakati peamiselt Veneet-
sia ja Pariisi trükistes kasutama kahte signee: kolofooni all trükkalimärki
ning tiitellehel kirjastajamärki. TRÜ TR-s esineb signee 12 inkunaablil
sajandi viimasest kümnendist, kaheksas (21, 26, 28, 32, 34, 43, 45, 47) näi-
tavad need trükkalit, kolmes (4, 19, 40) kirjastajat. Mõlemad, nii kirjastaja-
kui trükkalimärk on toodud vaid ühes inkunaablil — Angeli *Astrolabium*
(Veneetsia, 1494). Tähelepanu võiks juhtida J. Grüningeri (32) ja L. Giunta
(2) liiliakujulisele, B. Fontana (4) nimest tuletatud ning J. Bergmann von
Olpe (21) deviisiga signeedile. B. Tortise (26) signee on trükitud punasega.

Üheks väärtuslikumaks osaks ajastu kultuuriloo uurimisel on varatrükiste eessõnad. Neid hakati kasutama XV—XVI sajandi vahetusel. Kaasaja autorite ja vaevarikkamat redigeerimist nõudvate teoste puhul oli vaja autorite, tõlkijate, väljaandjate-toimetajate ja korrektorite tööd ära märkida. Et honorarisüsteem puudus, siis vastutasu lootuses pühendati raamatud tihti kõrgetele võimukandjatele. Sel juhul sai eessõnast (*praefatio*) pühenduskiri (*dedicatio*). Huvitavamad dedikatsioonid TRÜ TR inkunaablites on toimetaja J. Locheri eessõna Horatiuse teostele ja tõlkijate eessõnad Aristotelese teostes. S. Branti enda või tema väljaandel ilmunud teosed on pühendatud keiser Maximilian I-le.

Enamik hällitrükiseid avaldati illustreerimata. Pildimaterjaliga hakati ilmestama eeskätt laiemale lugejaskonnale määratud teoseid. Esimesed puulõikeillustratsioonidega raamatud ilmusid Bambergis 60. aastate alguses Albrecht Pfisteri (trükkis 1461—64) trükikojas. Itaalias ilmus esimene illustreeritud trükis 1467. ja Prantsusmaal 1478. aastal. Kõigepealt hakati illustreerima pühakute elulugusid, plenaariume ja rahvuskeelseid piibleid (12). 80. aastatest peale illustreeriti ka reisikirjeldusi (46), kroonikaraamatuid (34, 41, 42), populaarseid meditsiinilaseid ja loodusteaduslikke teoseid (2, 17) ning antiikautorite töid (32).

Illustreeritud raamatute väljaandmisel oli juhtivaks Saksamaa, eesotsas Augsburgiga. Ka TRÜ TR kümnest illustreeritud inkunaablilt (arvestamata üksikuid puulõikeid tiitelhel ning skeeme ja tabelleid) pärineb neli Augsburgist, sealhulgas ka varaseim — *Biblia Germanica* (1477). Kaks illustreeritud inkunaablilt (2, 34) on ilmunud Veneetsias, üks (32) Strasbourgi's ja üks (46) Baselis. Sealjuures on Horatiuse *Opera* Strasbourgi'i puulõikeillustratsiooni parimaid esindajaid. Et XV sajandil ja XVI sajandi esimesel poolel valitses raamatuillustratsioonis peaaegu eranditult puulõige, siis on TRÜ TR-s tähelepanuväärsed kaks mappi vaselõikes geograafilisi kaarte (F. Berlinghieri *Geographia*, Firenze u. 1480).

Olulisteks elementideks raamatu kujundamisel olid initsiaalid ja ehiliistud. Kui illustratsioonide puhul asendati sullejoonistused küllaltki varakult puulõigetega, siis ehistähti maaliti käsitsi veel XV sajandi lõpul ja XVI algulgi. Selleks jättis trükkal peatükkide algusse tühjad kohad, kuhu illumineerija või rubrikaatori töö hõlbustamiseks trükiti tilluke täht, nn. juhttäht. Paljudes eksemplarides on need kohad tühjaks jäänud kuni tänapäevani. Esimesed ja hulgal ajal ainsad trükitud initsiaalid leidusid J. Fusti ja P. Schöfferi psalteriumides 1457 ja 1459. Nende ehistähtede puhul kasutati metallilõiget, hiljem (XV ja XVI saj.) trükiti initsiaale puuklotsidelt. Esimestena hakkasid arvukalt puulõikeinitsiaale kasutama Günter Zainer Augsburgis (alates 1472. a.) ja Johann Zainer Ulmis (27).

TRÜ TR inkunaablites on initsiaalid enamasti tehtud käsitsi või puuduvad üldse. Ülekaalus on suhteliselt tagasihoidlikud tähed kas punase või sinise värviga, mis aga koos rubriigimärkidega annavad raamatule omapärase ning meeldiva välimuse ja hea ülevaate teksti jaotusest. Samal ajal näeme aga ka mõnes eksemplaris (13, 14, 19) suurepäraseid mitme värviga maalitud ehistähti. Puulõikeinitsiaalidega kaunistatud on TRÜ TR-s kaheksa inkunaablilt Veneetsiast (1, 2, 3, 4, 40), Augsburgist (12, 16) ja Baselist (24). Varasemateks ja toredamateks näideteks on siin *Biblia Germanica* (Augsburg, 1477) ja Appianose *Historia Romana* (Veneetsia, 1477). Teised puulõikeinitsiaalidega raamatud kuuluvad sajandi viimasesse kümnendisse, kusjuures eriti Veneetsia trükistes võime näha hulgaliselt kauneid sügavlõike- tehnikas ehistähti.

Käsitsi tehtud initsiaale pikendati vahel väätkaanistustega mööda lehe serva allapoole (13, 14, 19). Nende jälgendamisel tüpograafiliste vahenditega kujunesid välja ehisliistud. Esimesed puulõike-ehisliistud võttis kasutusele G. Zainer Augsburgis 1472. aastal. Puulõike-ehisraame on kasutatud ainult kolmes TRÜ TR inkunaablis (3, 27, 34), kuid seejuures on need tähelepanu vääriavad.

Kuigi esimesed trükišriftid lähtusid käsikirjalistest, hakkas kohe ilmsiks tulema ka nende omapära. Trükitähed nõudsid suuremat staatilisust ja ühtlasemat kujundust. XV sajandi trükistes valitsesid gooti kirjavormid, antiikvat kasutasid esimestena K. Sweynheym ja A. Pannartz Itaalias 1465. ja A. Rusch Saksamaal 1467. aastal. TRÜ TR 13-st antiikvas trükitud inkunaablist on varaseim Appianose *Historia Romana*. Antiikva esineb peamiselt Veneetsia ja Baseli trükistes. Bastardkirja (*lettre bâtarde*) on kasutanud Pariisi trükkal A. Verard.

Harilikult ilmusid inkunaablid raamatuturule trükipoognates ning köideti alles hiljem. Seetõttu on köide oluliseks elemendiks iga eksemplari iseloomustamisel. Enamikul TRÜ TR inkunaablitest on säilinud originaalköide, mis võimaldab jälgida köitekunsti arengut ning oma kaunistusdetailidega võib pakkuda huvi ka nahakunstnikele.

Inkunaablite köitmisel kasutati harilikult puitkaasi, mis olid tugevamad kui makulatuurist kokku kleebitud pappkaaned. Kõige armastatum puitkaane kattematerjal oli valge maarjaspark- ja pruunivärviline taimparknahk. Et maarjasparknahk võimaldab eriti sügavalt trükkida, siis kasutati köite kaunistamisel rikkalikult pimetrükki (6, 7, 13, 16, 17, 30, 40, 42). Taimparknahaga kaetud köidetel esineb pimetrüki kõrval ka kuldtrükki, eriti rikkalikult köite seljal (14, 28, 32). Pärgamentköited on lihtsad, teinekord on seljale trükitud tiitel kulla või tumeda värviga (27, 44).

XV sajandi köidetel oli kaanekujunduse põhielemendiks suur nelinurkne keskväli, ümbritsetud ühe või mitme raamiga (7, 13, 26, 40, 41), mis täideti rullide või üksiktemplite abil mustri- ja jooniga. Suurema mustri jaoks kasutati trükiplaati sõnade, arvude, initsiaalide, nimede ja isegi figuuridega (9, 17, 30). Valmistati ka lihtsaid nn. poolköiteid, kus puitkaaned on ainult poolenisti kaetud maarjaspark- või taimparknahaga, ülejäänud pool kaanest aga on katmata (4, 33).

Puitkaantega köited on enamuses varustatud nahkrihma otsas olevate metallsulguritega, kus sulgurid ja vastusplaadid on kaunilt sepistatud (13, 31), graveeritud (9, 13, 17, 30) või lihtsad, dekoorita (7, 28, 34, 40, 42). Rihma kinnitusplaadid on tavaliselt dekoorita, varieerub ainult nende kuju.

Kuigi suur osa TRÜ TR inkunaableid on ostetud möödunud sajandil Saksa linnadest, seostuvad endiste omanike sissekirjutused ja eksliibrised ka Eesti ja selle naaberalade vanema kultuurilooga. Peale eespool nimetatud J. F. v. Recke ja G. Bergmanni on Tartus säilitatavaid inkunaableid kuulunud kunagi Riia peapiiskopile Thomas Schoeningile (?—1539), läti XVII sajandi vaimulikule Nicolaus Hanenfeldile, Tallinna gümnaasiumi õpilasele Carl Hinrich Brehmile (sissekirjutus 1707. a.). Teistest nimetame veel Viini piiskoppi, tuntud bibliofiili Johannes Faberit (1478—1541), Rootsi XVII sajandi sõjaväelast ning muinsuste uurijat aadlik Jacob Reenhielmi ja Leedu-Poola vürste Radziville.

Peale provenientsimärkmete leidub raamatutes endiste omanike käsikirjalisi ääremärkusi ja allakriipsutusi tekstis. Eriti hoolikalt on läbi töötatud Aristotelese teoste loogikaosa, *Codex Iustinianus* ning Savonarola *Practica medicinae* esimene ja kuues traktaat.

Inkunaablid esitatakse kataloogis tähestikulises järjekorras. Iga inkunaabli kohta antakse:

1) bibliokirje, milles on toodud autor, teose pealkiri (koondkataloogides fikseeritud kujul, mis koondab kokku kõik ühe ja sama teose eri pealkirjade all ilmunud väljaanded), väljaandja, tõlkija, kommenteerija, trükkimiskoht (tänapäevasel kujul), trükkal ja kirjastaja, ilmumisaast, formaat, lehtede arv. Sellele järgneb TRÜ TR eksemplari pealkiri tiitellehelt, teksti algusest või raamatu lõpust ja bibliograafiline viide;

2) annotatsioon, milles näidatakse inkunaabli defektid, graafiline kujundus (illustatsioonid, ehistähed ja -liistud, signeedid), käsitsi tehtud initsiaalid, käsikirjalised märkused, köide, omanikumärgid (sissekirjutused, ekliibrised, kleebised);

3) kommentaar, milles esitatakse andmeid autori, teose sisu, tõlkija, kommentaatori, trükkali, kirjastaja ja raamatu kujunduse kohta, tuuakse ära väljaannete arv XV sajandil (GW, H ja C järgi), lisatakse provenientsiandmed. Et iga trükist on püütud iseloomustada esmajoonel raamatuajaloo olulisematest aspektidest, siis tuleneb sellest käsitluse mõningane ebaühtlus. Osalt on see tingitud ka inkunaablite erinevast rariteediväärtusest, aga ka kättesaadavate teatmeteoste ning ülevaadete lünklikkusest. Kommentaaride koostamisel on peale raamatuajaloo ülevaadete ja inkunaablite trükikataloogide kasutatud veel mitmesuguseid teadus- ja kirjandusloo käsitlusi ning üksikuid monograafiaid.

Kataloogi täiendavad trükiste kronoloogiline, linnade ja trükkalite, endiste omanike ning üldine isikunimede register. Teksti näitlikustamiseks on kataloogile lisatud fotosid inkunaablite tiitel- ja alguslehtedest, ilmekamatel illustatsioonidest ja ehiselementidest.

Kataloogi koostaja on tänulik kõigile, kes aitasid kaasa selle valmimisele. Suure töö käsikirja lõppviimistlusel ja trükivalmis seadmisel tegi toimetaja Kaja Noodla. Kasulikud olid toimetuskolleeegiumi liikmete dotsent Richard Kleisi ja dotsent Leo Tiigi märkused ja soovitusel. Erialaseid kommentaare vaatasid läbi Uku Masing ja Tõnu Luik. Köited määras ja kirjeldas restau- raator Virve Nagel, resümees tõlkis vene keelde Niina Vorobjova, fotorepro- duktsioonid valmistasid Eduard Sakk, Elmar Rüütel ja Jüri Laan.

ИНКУНАБУЛЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТГУ

Резюме

орок семь инкунабулов Научной библиотеки Тартуского государственного университета (НБ ТГУ) поступили вместе с другой литературой, необходимой для учебной и научной работы, среди покупок или даров. Первый инкунабул — «Epistolae» Иеронима был приобретен уже в 1803 г., на второй год после открытия библиотеки, в составе собрания генерал-суперинтенданта Лифляндии Х. Д. Ленца. В 1804 г. библиотека обогатилась четырьмя инкунабулами. Дар торунского врача И. Г. Шульца, состоявший из старой литературы по медицине и естественным наукам, содержал «Cautelae» Чеполлы, а среди книг по точным наукам, купленных у профессора математики из Гельмштадта И. Ф. Пфаффа, оказались два инкунабула по астрономии — «Astrolabium» Ангели и «Decem tractatus astronomiae» Бонати. В Берлине на распродаже книг консисторского и школьного советника Ф. Гедике и преподавателя гимназии И. Ф. Тима библиотека приобрела «Orege» Горация. В 1805 г. были куплены: в Штутгарте, на аукционе дублетов курфюрстской библиотеки — «Opera omnia» Полициано; в 1806 г. у приват-доцента классической филологии Тартуского университета К. Л. Струве — «Historia Romana» Аппиана и «Opera» Аристотеля. Балтийско-немецкий историк И. Ф. фон Реке в 1807 г. пожертвовал в библиотеку конволют из 4 инкунабулов (20, 21, 35, 46).

Значительным приобретением явилась покупка четырех инкунабулов (5, 6, 7, 26) на аукционе дублетов библиотеки Тюбингенского университета в 1838 г. и пяти инкунабулов (12, 13, 14, 15, 38) в коллекции библий пастора Г. Бергмана из Рухья в 1837 г.

Заслуживают упоминания «Liber chronicarum» Шеделя, купленная в 1832 г. на аукционе книг церковника и просветителя К. Г. Зоннтага в Риге, и «Chronique» Фруассара, поступившая в составе собрания первого куратора Тартуского университета, немецкого писателя Ф. М. Клингера. Собрание подарила Тартускому университету вдова писателя в 1844 г.

Преобладающее большинство инкунабулов (35 названий) поступило в библиотеку в I-й половине XIX в. К концу XIX в. приобрели 6 инкунабулов, еще 6 поступило в 1920—1924 гг.

Инкунабулы НБ ТГУ преимущественно научного содержания, отсутствуют роскошно иллюстрированные издания и богослужебные книги. Около трети собрания составляет теологическая литература, затем следуют юриспруденция и история, имеются произведения по философии, астрономии, медицине и географии, а также энциклопедии. Гуманистическая направленность и современность инкунабулов НБ ТГУ проявляется как в наличии произведений Ф. Петрарки, Ф. Филельфо, А. Полициано, С. Бранта, в изданиях, переводах и комментариях античных авторов (Аппиана, Аристотеля, Горация), так и в именах известных гуманистов-типографов Альда Мануция и И. Амербаха. 19 изданий принадлежат авторам XV века. Наряду с инкунабулами на латинском языке имеется 2 на немецком (12, 42), 2 на итальянском (10, 11) и один на французском (28).

Старейшими инкунабулами в НБ ТГУ являются «Conclusiones de diversis materiis moralibus» И. Герсона (Нюрнберг, ок. 1470) и «Rationale

divinorum officiorum» Г. Дуранта (Ульм, 1473); всего к 70-м годам относится 6 инкунабулов, к 80-м — 10, а большая часть (31 название) принадлежит к последнему десятилетию XV столетия.

По месту издания инкунабулы Тартуского университета принадлежат преимущественно Германии — 31 издание из восьми городов, 12 инкунабулов напечатаны в четырех городах Италии и три инкунабула в двух городах Франции. Один инкунабул происходит из крупнейшего центра книгопечатания в Нидерландах Девентера. Из пятнадцати городов первое место принадлежит Базелю, где были напечатаны 10 тартуских инкунабулов, затем следуют Венеция — 8, Нюрнберг и Страсбург — по 6 и Аугсбург — 4 инкунабула.

В собрании представлены образцы творчества 33 печатников, среди них наиболее плодовитому мастеру века А. Кобергеру принадлежит 5, И. Амербаху — 4, Т. Бергману фон Ольпе — 4, Альду Мануцию — 1 инкунабул. У пяти инкунабулов известны также издатели (А. Кобергер, Ж. П(е)ти, Л. Джунта и др.). Из восьми инкунабулов, иллюстрированных гравюрами на дереве, самым старым является «Biblia Germanica», а «Орега» Горация служит образцом страсбургской резьбы по дереву. Две папки географических карт выполнены резцом. Многоцветные инициалы имеются в трех инкунабулах (13, 14, 19). Из произведений, украшенных инициалами в технике резьбы по дереву и рамками, особого внимания заслуживают «Biblia Germanica», «Rationale divinorum officiorum» Дуранта и «Historia Romana» Аппиана.

На большей части инкунабулов НБ ТГУ сохранились оригинальные переплеты из деревянных досок, крытых белой или коричневой дубленой кожей. Для украшения часто использовалось слепое тиснение (6, 7, 13, 16, 17, 30, 40, 42) либо тиснение золотом, особенно на корешках переплетов (14, 28, 32); металлические застежки и накладки иногда красиво окованы (13, 21) или гравированы (9, 13, 17, 30).

Из надписей, экслибрисов и штемпелей следует, что владельцами инкунабулов были венский епископ, известный библиофил Иохан Фабер (1478—1541), шведский офицер XVII в. и исследователь старины Якоб Ренхельм, князь Радзивилл Несвижский, архиепископ рижский Томас Шенинг, латышский церковник XVII в. Николай Ханенфельд, студент Упсальского университета Лаурентиус Петри Хакстадиус, ученик Таллинской гимназии Карл Хинрик Брем и др.

Многочисленные заметки на полях и подчеркивания в тексте свидетельствуют о том, что инкунабулы НБ ТГУ в свое время усердно изучались. Особенно тщательно проработаны раздел логики в трудах Аристотеля, «Codex Iustinianus» и «Practica medicinae» Савонаролы.

*

Каталог составлен в алфавитном порядке. Для каждого инкунабула приводятся:

1) библиографическое описание, которое включает данные, приведенные в сводных каталогах с ссылками на соответствующие номера, а также заглавие с титульного листа экземпляра НБ ТГУ, начала текста или конца книги;

2) аннотация, в которой указываются дефекты, графическое оформление инкунабула (иллюстрации, инициалы и заставки, издательские марки), рисованные вручную инициалы, записи, переплет, владельческие знаки;

3) комментарий, в котором приводятся основные данные об авторе, переводчике, комментаторе, типографе, издателе, содержании и оформлении книги, а также количество изданий, напечатанных в XV веке (по GW, H и C). Указываются также источники поступления.

При составлении комментариев к каталогу, кроме работ по истории книги и печатных каталогов инкунабулов, использовались труды по истории науки и литературы, а также отдельные монографии.

Каталог дополняют хронологический указатель, указатель городов и типографов, указатель бывших владельцев книг и общий указатель имен.

Для наглядности каталог снабжен фотографиями титульных, первых листов инкунабулов, наиболее интересных иллюстраций и элементов украшения.

Составитель каталога выражает искреннюю благодарность за помощь и советы руководителю и редактору Кая Ноодла, а также всем тем, кто помогал в подготовке каталога к печати. Полезными были замечания членов редколлегии доцентов Рихарда Клейса и Лео Тийка. Комментарии к теологическим и философским произведениям просмотрели Уку Мазинг и Тыну Луйк. Описала переплеты и составила их обзор реставратор НБ ТГУ Вирве Нагель. Резюме на русский язык перевела Нина Воробьева, фотографии выполнили Эдуард Сакк, Эльмар Рюютель и Юри Лаан.

INKUNABELN IN DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK TARTU

Zusammenfassung

Die Inkunabeln in der Universitätsbibliothek Tartu, die 1802 eröffnet wurde, sind im Laufe der Jahre samt anderen wissenschaftlichen und Lehrbüchern durch Kauf oder Geschenk erworben worden. Die erste Inkunabel, *Epistolae* des Hieronymus, wurde mit der Sammlung des Generalsuperintendenten von Livland C. D. Lenz schon im nächsten Jahr gekauft. 1804 hat man 4 Wiegendrucke erworben. Das Geschenk des Toruner Arztes J. G. Schultz enthielt *Cautelae* des Cepolla, und unter den vom Mathematikprofessor J. F. Pfaff aus Helmstedt gekauften exaktwissenschaftlichen Büchern gab es zwei Inkunabeln astronomischen Inhalts: *Astrolabium* des Angeli und *Decem tractatus astronomiae* des Bonatti. In der Bücherauktion des Konsistorial- und Schulrats F. Gedike und des Gymnasialprofessors J. F. W. Thym aus Berlin wurden die *Opera* des Horatius gekauft. 1805 wurden auf der Dublettenauktion der Kurfürstlichen Bibliothek in Stuttgart Polizianos *Opera omnia* und 1806 von dem Privatdozenten der klassischen Philologie der Tartuer Universität K. L. Struve *Historia Romana* des Appianos und *Opera* des Aristoteles gekauft. 1807 schenkte der deutschbaltische Historiker J. F. v. Recke ein Konvolut von vier Inkunabeln (20, 21, 35, 45). Einen zahlreicheren Zusatz brachten die im Jahre 1828 auf der Dublettenauktion der Tübingen Universitätsbibliothek gekauften Inkunabeln (5, 6, 7, 26) und fünf Wiegendrucke (12, 13, 14, 15, 38) aus der 1837 erworbenen Bibelsammlung des Pastors G. Bergmann in Ruhja. Erwähnenswert sind noch H. Schedels *Liber chronicarum*, gekauft 1829 in der Bücherauktion des Geistlichen und Aufklärers K. G. Sonntag in Riga, und *Chroniques* des Froissart, erworben mit der Privatsammlung des deutschen Schriftstellers und ersten Kurators der Tartuer Universität F. M. v. Klinger. Seine Sammlung wurde 1844 von Klingers Witwe geschenkt. Die meisten Wiegendrucke (35 Titel) sind in der ersten Hälfte des XIX. Jh. erworben. In den letzten Jahrzehnten des vorigen Jahrhunderts wurden nur 6 Inkunabeln erworben, durch die gleiche Anzahl vermehrte sich unsere Inkunabelnsammlung in den 20er Jahren dieses Jahrhunderts, darunter zwei (29, 34) aus der Privatsammlung v. Lipharts in Ratshof.

Die Inkunabeln der UB Tartu sind überwiegend wissenschaftlichen Inhalts. Beinahe ein Drittel bilden Wiegendrucke theologischen Inhalts, es folgen Bücher aus dem Gebiet der Jurisprudenz und Geschichte. Es gibt auch philosophische, astronomische, medizinische und geographische Werke und Enzyklopädien.

Kennzeichnend für die Wiegendrucke der UB Tartu ist ihre humanistische Richtung. Neben den Werken von F. Petrarca, F. Filelfo, A. Poliziano, S. Brant kommt das auch in den Ausgaben, Übersetzungen und Kommentaren von antiken Autoren (Appianos, Aristoteles, Horatius) zum Ausdruck, dazu noch in den Ausgaben der berühmten humanistischen Drucker Aldus Manutius und J. Amerbach. 19 Druckwerke stammen von Autoren des XV. Jahrhunderts. Neben den lateinsprachigen Drucken gibt es zwei (12, 42) in deutscher, zwei (10, 11) in italienischer und eins (28) in französischer Sprache.

Die ältesten Druckwerke in der UB Tartu sind *Conclusiones de diversis materiis moralibus* des J. Gersona (Nürnberg, um 1470) und *Rationale divinarum officiorum* des G. Duranti (Ulm, 1473). Insgesamt sind 6 Inkunabeln in den

70er, 10 in den 80er Jahren erschienen, die meisten (31) stammen aus dem letzten Jahrzehnt des XV. Jahrhunderts.

In der UB Tartu dominieren deutsche Inkunabeln — 31 Druckwerke aus 8 Städten, 12 Inkunabeln sind in Italien (in 4 Städten) und 3 in Frankreich (in 2 Städten) gedruckt worden. Ein Buch ist in Deventer, im bedeutendsten niederländischen Druckort erschienen. Von 15 Städten steht an erster Stelle Basel (10 Inkunabeln), es folgen Venedig mit 8, Nürnberg und Straßburg beide mit 6 und Augsburg mit 4 Wiegendruckern.

Die kleine Inkunabelsammlung enthält Beispiele von 33 Druckern, darunter 5 Werke von A. Koberger, dem produktivsten Meister des Jahrhunderts, 4 von J. Bergmann von Olpe, ebenso 4 von J. Amerbach, eins von Aldus Manutius.

Das älteste unter den 8 mit Holzschnittillustrationen verzierten Büchern ist *Biblia Germanica* (1477). Die *Opera* des Horatius gehören zu den besten Beispielen der Straßburger Buchillustration. Es gibt auch zwei Mappen geographischer Karten, gestochen in Kupfer. Die handgefertigten Initialen sind in den meisten Exemplaren recht bescheiden, mehrfarbige Ausführungen gibt es in drei Inkunabeln (13, 14, 19). Von den Büchern mit typographischen Zierelementen sind die Ausgaben von Duranti und Appianos die bedeutendsten.

Die meisten Inkunabeln der UB Tartu haben ihren Originaleinband — die mit Leder überzogenen Holzdeckel — bewahrt. Zur Verzierung hat man Blinddruck (6, 7, 13, 16, 17, 30, 40, 42) oder Golddruck verwendet. Metallene Schließen auf den Holzdeckeln sind teils prächtig ausgearbeitet (12, 31) oder graviert (9, 13, 17, 30).

Aus den handschriftlichen Eintragungen, Exlibris und Stempeln gehen ihre Vorbesitzer hervor — der Bischof von Wien, der bekannte Bibliophile Johannes Faber (1478—1541), der Erzbischof von Riga Thomas Schoening (?—1539), der schwedische Reichsarchivar Jacob Reenhielm (1644—91), Fürst Radziwiłł in Nesvish, der lettische Geistliche Nicolaus Hanenfeld (?—1657), ein Student der Universität Uppsala (immatrikuliert 1599), Carl Hinrich Brehm (Eintragung 1707) aus dem Gymnasium zu Tallinn.

Die handschriftlichen Randbemerkungen und Unterstreichungen im Text beweisen, daß so manche Inkunabel emsig studiert worden ist. Besonders viele Eintragungen gibt es in Werken von Aristoteles (die Schriften über Logik), im *Codex Iustinianus* und in *Practica medicinae* des Savonarola (1. und 6. Traktat).

*

Der Katalog ist alphabetisch geordnet. Zu jeder Inkunabel wird gegeben:

1) bibliographische Aufnahme, die die Angaben und Nummern der Gesamtkataloge und den Kurztitel des Exemplars der UB Tartu (vom Titelblatt, aus dem Textanfang oder Ende des Buches) enthält;

2) Exemplarbeschreibung, die folgende Komplexe umfaßt: Erhaltungszustand, Ausstattung (Illustrationen, Zierbuchstaben und -leisten, Signete, handgefertigte Initialen), handschriftliche Eintragungen, Einband und Besitzvermerke;

3) Kommentar, in dem Angaben über Autor, Übersetzer, Kommentator, Drucker, Verleger, Inhalt und Gestaltung des Buches, die Zahl der Ausgaben des XV. Jh. (nach GW, H und C), Art und Datum des Erwerbes gegeben werden.

Der Text wird durch Fotos von Titel- und Anfangsblättern der Inkunabeln, von den ausdrucksvolleren Illustrationen und Zierelementen veranschaulicht.

Beim Verfassen der Kommentare wurden neben den Handbüchern der Buchgeschichte und den Inkunabelkatalogen Werke über die Geschichte der Wissenschaft und Literatur und einige Monographien benutzt.

Der aufrichtige Dank des Verfassers gilt der Redakteurin Kaja Noodla, die beim Vervollkommen des Manuskripts wirksame Hilfe geleistet hat, ebenso dem Dozenten Richard Kleis, dem Dozenten Leo Tiik, Uku Masing und Tõnu Luik. Der Einband wurde von Virve Nagel beschrieben, die Fotos wurden von Eduard Sakk, Elmar Rütel und Jüri Laan gemacht.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Baer, L. Die illustrierten Historienbücher des 15. Jahrhunderts. Strassburg, 1903.
 Catalogue of books printed in the XV-th century now in the British Museum. P. I—IX. London, 1908—1962.
- Copinger, W. A. Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum or collections towards a new edition of that work. P. 1—2. London, 1895—1902.
- Feigelmanas, N. Lietuvos inkunabulai. Vilnius, 1975.
- Funke, F. Buchkunde. Leipzig, 1972.
- Geldner, F. Die deutschen Inkunabeldrucker. Bd. 1—2. Stuttgart, 1968—1970.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Bd. 1—7. Abano — Eigenschaften. Leipzig, 1925—1938.
- Hain, L. Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel accuratius recensentur. Vol. 1—2. Stuttgartiae et Lutetiae Parisiorum, 1826—1838.
- Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Moderante Alodia Kawecka-Gryczowa composuerunt Maria Bohonos et Elisa Szandorowska. T. 1—2. Wratislaviae—Varsaviae—Cracoviae, 1970.
- Kirchner, J. Lexicon des Buchwesens. Bd. 1—4. Stuttgart, 1952—1956.
- Kunze, H. Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert. Bd. 1—2. Leipzig, 1975.
- Sajó, G. et Soltész, E. Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Vol. 1—2. Budapestini, 1970.
- Stillwell, M. B. Incunabula in American libraries. New York, 1940.
- Боброва Е. И. Каталог инкунабулов. (Академия наук СССР. Библиотека). М.—Л., 1963.

KASUTATUD LÜHENDID

- allig. = *alligatum* — (teosele) on juurde köidetud
- allig. ad = *alligatum ad* — (teos) on juurde köidetud
- BMC = Catalogue of books printed in the XV-th century now in the British Museum
- C = Copinger, W. A. Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum
- CIH = Sajó, G. et Soltész, E. Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur
- ed. = *edit* — andis välja
- f. = *folium* — leht
- = fond
- ff. = *folia* — lehed
- GW = Gesamtkatalog der Wiegendrucke
- H = Hain, L. Repertorium bibliographicum
- Id. = *Idus* — iidid
- IP = Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur
- Kal. = *Kalendae* — kalendid
- KHO = Tartu Riikliku Ülikooli Teadusraamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond
- LI = Feigelmanas, N. Lietuvos inkunabulai
- lib. = *liber* — raamat
- nim. = nimistu
- P. = *pars* — õsa
- p. = *pagina* — lehekülj
- = (lehe) pöördel
- pp. = *paginae* — leheküljed
- s. = säilik
- sign. = *signatura* — signatuur
- Stillw. = Stillwell, M. B. Incunabula in American libraries
- tit. = *titulus* — pealkiri
- vol. = *volumen* — köide
- Боброва = Боброва Е. И. Каталог инкунабулов. (Академия наук СССР. Библиотека)

Argumentum Prime odes

Rima ode ad Mecoenatem loquitur, quandoquidem huius hominis auxilio sustentatus fuit ceteri quoque poete. Idcirco Virgilius in primo. g. ipsum Mecoenatem inuocat & decus suam appellat. cum ait. Tu quoque ades inceptum una decurre laborem O decus o fame merito pars maxima nostre Mecenas pelagoque volans da vela parenti. Summarium plenius patet in ver. Sunt quos curriculo.

a MECOENAS atavis. Bem) uolunt caprat ipm mecoenatem a gmentis uetustate laudando. Sic Virgilius. Dardanide duri. ite nate dea nam te maioribus trep aliu. Auspiciis manifesta fides sic contra uel tuperauit uel bellu em a p cede hoit fratrisq; iuu edis laome doniade praetera magna Auxefi uisus est qui dixerit atavis regibus. No mi solū nobilitate uenit etia uetustate in nobilitate laus d auit preclarū enim inunus fortune est nasci ex. reg: sed pre stantus es eo rege cuius quorū maiores regnauerunt. Ernt p ordo o mecoenas edite atavis regibus.

b ATAVIS In agnationis gradibus ascensus descensusq; est

Prima ode ad Atece.

p. n. in lucem genere.

m Mecenas atavis edite regibus

Ascendit aut hoc pacto. ut q tege nuerit patre appelles. Deinde est auus ab tuo noiatu. qd pre anif gor est post. Auu p auus. q. ppe auu. inde ab auus: qd sit in procul ab ipso auo postremo est atauus & titaauus. post titaui maiores dicimus. Frade tnt rō in descensu

primo fili inde nepos q natus post De. de sequenti p nepos abnepos & c. Ex lateribus hēmus paruū pns trairē. & auu culū mris fratē. Qui aut auu frater sit magn' paruus dicit c. EDITE. et em Edo ex ea (q auu magnus auticulus. do. f: aliqn in cōpōitione auge. ut eluceo id est ualde luco. aliqn vim habet preposuonis extra. ut emitto extra mitto.

CATALOGUS

1. [Pseudo-]ALBERTUS MAGNUS.

Philosophia pauperum.

Aegidius Columna. De regimine principum. [Excerptum, lib. I, P. 3].

Albertus Magnus. De virtute intellectiva.

Venezia, Georgius Arrivabene, 31. VIII 1496.

4° [54] ff.

Tit: Phil[osophi]a . d[omini]. Alberti . M[agni] .

F. 1: Illustrissimi philosophi et theologi: domini Alberti magni compendiosum : insigne : ac perutile opus Philosophie naturalis : feliciter incipit.

HC* 506. GW 713. BMC V 386. Stillw A269. CIH 102. IP 160. Боброва 15.

Illustreeritud, üks puuldike-initsiaal, teised initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega.

Pärgamentkõide.

Иллюстрации. Один гравированный инициал, другие инициалы и рубрики — красные рукописные. Пергаменный переплет.

Illustriert, eine Holzschnittinitiale, handgefertigte rote Initialen und Rubriken.

Pergamenteinband.

hilosophia pauperum ehk Isagoge in libros Aristotelis physicorum, de coelo et mundo, de generatione et corruptione, meteorum et de anima käsitleb keskaja teaduste kolmikjaotusest — loogika, eetika ja füüsika (*philosophia rationalis, moralis ja naturalis*) — üksnes viimast. Seetõttu esineb ta ka pealkirjade all *Philosophia naturalis, Physica pauperum, Summa naturalium*. Teos koosneb viiest raamatust ja refereerib lihtsas sõnastuses vastavaid kohti Aristoteelse filosoofia.

XIX saj. lõpuni peeti *Philosophia pauperum*'i autoriks XIII saj. tuntud õpetlast ja filosoofi, Aristoteelse uurijat Albertus Magnust (u. 1193—1280), ent XX saj. algul on teose koostajaks arvatud XIV saj. I poolel elanud Albertus Orlamündest. Teosest ilmus XV saj. 8 väljaannet, mõnes neist (ka käesolevas) on V raamatu (*De anima*) lõppu lisatud katkend keskaja filosoofi ja teoloogi Aegidius Columna (u. 1246/47—1316) põhiteose *De regimine principum* esimesest raamatust ning üks peatükk (*De virtute intellectiva*) Albertus Magnuselt. Keskajal väga populaarne teos *De regimine principum* koosneb kolmest osast. Käsitledes vürsti kui inimest, perekonnaliiget ja valitsejat, vaadeldakse teoses moraali, majanduse ja poliitika küsimusi. Antud katkend (*De duodecim passionibus animae*) käsitleb hinge kannatusi.

Raamatu trükkija Georgius Arrivabene töötas Veneetsias 1483—1515. Algusaastatel esineb ta nimi impressumites koos teiste trükkalitega, 1487. a. alates trükkis ta üksi. XV saj. tema juures ilmunud u. 60 väljaandest on enamus religioosse ja juriidilise sisuga.

Raamat on ostetud 1922. a. (KHO, f. 4, nim. 1, s. 357, l. 257 p.).

2. ANGELI, JOHANNES.

Astrolabium planum.

Venezia, Johannes Emericus pro Lucantonio Giunta, V Id. Jun. [9. VI] 1494.

4° [176] ff.

Tit.: Astrolabium planum in tabulis ascendens:

HC*1101. GW 1901. BMC V 539. Stillw A625. CIH 192. IP 348. Боброва 49.

Illustreeritud, tabelid, puuldike-initsiaalid, signeedid.

Poolnahkkõide, dekoor kuldtrükitehnikas.

Иллюстрации, таблицы, гравированные инициалы, издательские марки. Полукожаный переплет, тиснение золотом.

Illustriert, Tabellen, Holzschnittinitialen, Signete.

Halblederband, Golddekor.

Matemaatik ja astronoom, J. Regiomontanuse õpilane Johannes Angeli (Johann Engel, 1463—1512) oli professor Ingolstadtis ja Viinis. Ta on koostanud ja avaldanud almanahhe ning efemeride. Astroloogilisest teosest *Astrolabium* ilmus XV saj. kaks väljaannet, esitrükk 1488. a. Augsburgis Erhard Ratdolti trükikojas. TRÜ TR-s leiduv Veneetsias ilmunud väljaanne on esimese järeltrükk. Raamatu trükkija Johann Emericus (Johannes Emericus de Spira) on pärit Speyeri lähedalt Udenheimist (nüüdne Philippsburg). Trükitegevust alustas ta 1487. a. Veneetsias koostöös Johann Hamanniga, 1492. a. alates töötas iseseisvalt ning peamiselt Firenze tuntud kirjastaja Lucantonio Giunta (1457—1538) jaoks. Umbes kaks kolmandikku J. Emerichi trükitoodangust moodustab liturgiline kirjandus ning tema missaale ja breviaare peetakse Veneetsias ilmunutest trükitehniliselt kõige täiuslikumateks. J. Emerichi puhul räägitakse

Phila.d.Alberti.M.

**Astrolabium planum in tabulis ascen-
dens: cōtinens qualibet hora atqz
minuto Equationes domoz ce-
li: moraz nati in vtero matris
cum quodaz tractatu nati-
uitatum vtli ac ornato:
necnon horas inequa-
les pro quolibet cli-
mate mundi .∴.∴.**

Prima facies thauri ē mer- **S**cda ē lune: z est potētie **T**ercia facies est saturni: z est
 cury: z est facies arandi z le nobilitatis: dignitatis: z miserie: seruitutis: feritatis:
 minandi: edificandi: popu- necessitatis sup populos. necessitatis: z utilitatis.
 landi: documentoz z sapientie in terris: z in geometria discendi.

In primo gradu thuari.
Ascendit vir thaurū puceus ad
 macellū baculū tenēs in manu

Como carnifex erit.

Mulier manu tenens caudam
 vnius equi.

Como vacans erit.
 z ociosus.

8

suurest trükitüüpide valikust (18 gooti šrifti) ning rikkalikust initsiaalide tagavarast. Ratdolti stiilis valge-mustal-initsiaalide kõrval kasutas ta ka must-valgel-initsiaale, kus taimemotiivide asemel esinesid figuurid. Antud teoses on 420 puulõikeillustratsiooni, kahesuguse suurusega ($4,3 \times 4$ ja $2,5 \times 2,2$ cm) initsiaale (valged tähed mustal põhjal) ning hulk astrooloogilisi tabelleid. Illustratsioonid on kopeeritud Ratdolti esitrükist, ligi 400 nendest kujutavad vastavate tähemärkide mõjupiirkonnas sündinud inimtüüpe. Kirjastajamärgi kõrval kasutas J. Emerich ka oma signeeti. Kaks signeeti esineb käesolevaski väljaandes: tiitellehel kirjastajamärk, liilia-kujuline, initsiaalidega L. A. ja raamatu lõpus kolofooni all trükkalimärk initsiaalidega I. E. Raamat on ostenud 1804. a. J. F. Pfaffilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 244, l. 33).

3. APPIANUS.

Historia Romana. Latine, traduxit Petrus Candidus Decembrius. P. 2.
Venezia, Erhard Ratdolt, Bernhard Maler et Peter Löslein, 1477.
4° [212] ff.

F. 4: P. Candidi de ciuilibus Romanorum bellis ex Appiano Alexandrino
in latinum traductis liber primus incipit.

HC*1307. GW 2290. BMC V 244. Stillw A827. CIH 271. IP 446. Боброва 75.

Puudub leht 1 (tühi).

Ehisliistud, puulõikeinitsiaalid.
Tekstis mõned käsikirjalised
märkused. Poolnahkköide, de-
koor kuldtrükitehnikas.

Нет листа 1 (пустого). За-
ставка, гравированные иници-
алы. Рукописные заметки
в тексте. Полукожаный пе-
реплет, тиснение золотом.

Das erste Blatt (leer) fehlt,
Zierleisten, Holzschnittinitia-
len. Handschriftliche Bemerkun-
gen. Halblederband, Gold-
dekor.

leksandriast pärit kreeka ajaloolase Appianose (II saj.) *Historia Romana* on tähtsaks allikaks Rooma ajaloo mitme etapi, eriti kodusõdade perioodi tundma-õppimisel. 24 raamatust on säilinud ainult VI—VIII ja XI—XVII. Nagu paljude kreeka autorite teosed, nii trükiti ka Appianose „Rooma ajalugu“ esmalt ladina keeles. Paavst Nicolaus V tegi selle tõlkimise ülesandeks oma sekretärile Pier Candido Decembriole (1392—1477). 1453. a. võiski too pühendada paavstile esimeste raamatute tõlke. Kodusõdade osa tõlge on pühendatud Aragoni Alfonsole. Olgugi et Decembrio tõlke puhul räägitakse ebatäpsustest, pinnapealsusest ja mitte eriti heast ladina keelest, ilmus see mitmes kordustrükis. A. 1472 ilmus Veneetsias Wendelin de Spira (Wendelin von Speyer) trükikojas traditsioonilise jaotuse kohaselt teose teine osa, mis käsitleb kodusõdasid. Tervikuna ilmus teos esmakordselt 1477. a. Veneetsias Erhard Ratdolti juures ja sellest väljaandest ongi TRÜ TR-s teine osa. XV saj. trükiti teost veel kolmel korral: 1494 (2. osa), 1495 (1. osa) ning 1500 (1. ja 2. osa). XVI saj. ilmus Appianose teosest 47 väljaannet, kusjuures ladinakeelsetele lisandusid tõlked itaalia, hispaania, prantsuse ja inglise keelde ning samuti kreekakeelsed väljaanded. Kreeka keeles ilmus teos esmakordselt 1551. a. Pariisis.

Appianose teose 1477. a. väljaandel on oluline koht nii Veneetsia kui ka kogu trükikunsti ajaloos. Augsburgist pärinev Erhard Ratdolt (1447—1527/28) rajas koos Bernhard Maleri ja Peter Lösleiniga 1476. a. Veneetsias trükikoja, mida ta aastast 1478 juhtis üksinda. Trükikoda kuulus väljaannete kvaliteedi ja mitmete tüpograafiliste uuenduste tõttu XV saj. tähtsamate hulka Veneetsias. Juba 1476. a. trükiti seal ladina ja itaalia keeles J. Regiomontanuse *Calendarium* elegantsete veneetsia stiilis antiikvatüüpidega ning kaunite initsiaalidega (väärtidest ümbritsetud valgete tähtedega mustal põhjal). Need ehistähed, nn. *litterae florentes*, said itaalia stiili iseloomulikeks kaunistuselementideks renessansi trükinduses ning nende juurutamine ja levitamine Ratdolti põhiteeneks raamatukujunduses. Sija juurde kuuluvad ka sügavlõiketehnikas ehisraamid (valge ornamentika mustal põhjal), millega enamik tema Veneetsia perioodi trükiseid on kaunistatud. Erinevatelt klotsidelt trükkimisega leidis Ratdolt tüpograafilise lahenduse mitmevärviliste puulõigete reprodutseerimiseks. 1486. a. pöördus ta tagasi kodulinna Augsburgi, kus jätkas trükkimist 1516. aastani. E. Ratdolt andis olulise panuse trükitud raamatu emantsipatsiooniks käsikirjalisest raamatust Itaalias, sest tema ehistähed ning -liistud ei vajanud enam järgnevat koloreerimist.

E. Ratdolti üheks meistriteoseks on ka TRÜ TR-s leiduv väljaanne. Selle esimese (TRÜ TR-s puuduva) osa algusleht ehisraami ning initsiaaliga „A“ esineb peaaegu igas raamatu ning kirjaajaloo ülevaates näitena veneetsia stiilist renessansi tüpograafias. Teose teises osas kasutatud ehisraami reprodutseeritakse enamasti tema teise meistriteose, Eukleidese *Elementa* (1482) järgi. Lisaks ehisraamile on käesolevas väljaandes kasutatud kahesuguse suurusega initsiaale ($4,8 \times 4,3$ ja $2,6 \times 2,4$ cm).

Raamat on ostenud 1806. a. K. L. Struvelt. Ostunimistus (KHO, f. 4, nim. 1, s. 244, l. 95) on teose juurde märgitud *exemplar splendidum* ja jääb üle ainult ühineda selle hinnanguga.

Ad diuum Alphonsum Aragonum & utriusq; Sicilię
 regem in libros ciuiliũ bellorũ ex Appiano Alexan-
 drino in latinũ traductos Pręfatio incipit felicissime.

PArthorũ regem ut ab Anneo accepi-
 mus sine munere salutare nemo pos-
 test. Ego uero gloriosissime rex cum
 tuam uirtutẽ humanitatẽq; cõsidero
 tum ceteras nature dotes: quibus in-
 ter etatis nostre principes uel in pri-
 mis illustris es: iublime ingenium:
 summã caritatẽ: summã continentia
 nulla ratione adduci possum ut non
 pluris apud te fidem meã esse existi mem q̃ ullis opes. Qui p-
 pe cũ te indigentibus & ueluti e naufragio emeris q̃ ignotis
 offerre uideam pijs manus. Ceterę nec sine munere ad te ueni
 nec uacuis (ut aiunt) manibus tuã maiestãtẽ sum adoraturus .
 Nam cũ priores Appiani libros: Libycum: Syrium: Parthicũ
 & Mithridaticũ Nicolao quinto sũmo pontifici dum i huma-
 nis ageret e greco transtulisset/ Reliquos ciuiliũ bellorum
 cõmentarios: que Senatus: populusq; romanus inuicem gessit
 nundũ editos aut perfectos a me ad quem potius mitterem q̃
 ad te iurissimẽ princeps/ Hispanię pariter & Italię nostre de-
 cus: & qui non minus optimarum artium studijs: & litteris q̃
 armis inclutus es: atq; memorandus. Accipies igit nouũ opus:
 nec indignũ regio animo: regioq; cõspectu tuo. Sed quod cum
 prisicis illis uoluminibus ab his: qui hiltorias scripsere poster-
 tati traditis/ facile conferri queat. Q̃ si in contrarium nõ nulli
 refragentur (ut emulorum mos est) quem ue: int ex latinis in
 mediũ adducant/ siue Crispũ: siue Cęsarem: siue Curtium:
 siue alia uulgata doctorũ nomina/ eorũ: qui hiltorias scripse-
 runt/ nullos ex bis: qui cum ciuilibus Appiani libris conferri

Anneus Seneca de
 rege parthorum.

Nicolaus papa quin-
 Libycus. (tus.
 Syrius.
 Parthicus.
 Mithridaticus.

Crispus.
 Cęsar.
 Curtius.

Mutina.
Perusium.
Cicero.

Epistolę ad Atticum.

Cōmentarij Augusti.
Suetonius.

possint inuenient: si historie pulchritudinem: & uarietatem: si orationum copiam: si bellorum magnitudinem: & eorum qui gessere gloriam: & famam nō eloquentię lenocinia metiri uelint: Cuius tamen nec hi quidē omnino expertes sunt. Deinde cum romanorum facinora omnia: ut magmifica: & preclara celebrētur: quid magnificentius: aut preclarius ab illis actū asseremus: quā cum exteris relictis inter se uertere manus: Et quā illa nefanda: & horrenda sint: illustria tamē habebuntur: si ducum excellentiam: militum prestantiam: precipuam in perferendis rebus tolerantiam: & prudentiam uelimus recensere: ut in his quę Mutinę: quę Perusij: quę alijs in locis gesta: & translata memorantur. Adde quę doctis & Ciceronis opera quotidie uersantibus: aut aliorū qui de romanis scripsere: nihil utilius: aut necessariū magis dicet quispiam: quā historiam per partes concisam: & a uarijs auctoribus hinc inde disiectam: uix quę quodammodo intelligibilem ordine suo inspicere: & quę in philippicis: quę in familiaribus epistolis: & ad Atticum a Cicero ne perscribunt intelligere. Ego medius fidius dum hęc lego: non audire romanorum gesta: ut hactenus consueueram: uix intelligere: nec intelligere tantū: sed interesse mihi uideo. Ita suo ordine singula apposita & descripta sūt: Quod a gręco homine tam accurate diligenterque fieri potuisse: utique admirarer: nisi iam perspectū haberē: & cognitū: quod luce clarius intueri datur ex Augusti commentarijs: quos de uita sua edidit (ut Suetonius refert) hos libros desumptos: & exaratos extitisse. Sed hęc suo loco in Illyriorum bellis: quę ab eodem gesta sunt sexto huius operis aperte describentur. Nunc ciuiliū bellorū motus: qui a romanis prodire referemus.

Explicit prelatio. P. Candidi.

P. Candidi de ciuilibus Romanorum bellis ex Appiano Alexandrino in latinū traductis liber primus incipit. lege feliciter.

Enatus populufq; romanus mutuis ſepenumero contentionibus de legū latione: uel ſi quando debitorum abrogationes: agrorum ue partitiones fierent: uel in comicijs una adeffent diſſidebant. nō tamen armate manus opus erat ciuile bellum: ueꝛ diſſidia ac turbationes duntaxat ex lege/moderate quieteq; inter eos agitabant.

Quamobrem cum ſimili ex diſſenſione plebs ſe aliquando in unū contuliſſet/ nō ſtatim armis uſa eſt: ueꝛ montē alcendens qui ob hoc ſacer dicitur: nullo prelio concita/ magiſtratum a ſe ipſa protulit: quem Tribunatum appellauit. poſſimū ut conſulum conatibus obſiſteret: quos Senatus eligebat/ ne perfectā illi in republica haberent poteſtatem. Ob id uero hęc ad inuicē dignitates maiore inter ſe cōtentione: ac furore ſubrogari cœpē/ a Senatu populoq; romano per partes creabant: ita ut per auariciam ac largitionē alter alterius inniteret poteſtati. Martius autem Coriolanus in huiusmodi diſſenſionibus præter ius eiectus urbe/ ad Volſcos confugit: & patrię ſubinde bellum intulit: quem primū dicit quiſpiam in ſeditionibus ad arma feſiſſe aditum cū profugus exiſteret. Gladius nempe in concilio hætenus a nemine exertus: aut ciuili in contentione illata cedē/ prius q̄ Tiberius Gracchus plebis fautor: & leges inferens ī ſeditione occiſus eſt: & cū illo multi in Capitolio deprehenſi/ circa templum interiере. Quibus ex rebus minime ſe cōhibentibus diſſidijs/ diuiſis inter eos aperte odijs/ gladijs accincti ſepenumero inter ſacra aut comicia aut in foro/ alicuius ex primoribus ſecuta nece: ſeu Tribuni per interualla: ſeu ducis: ſiue

Contentiones inter
Senatū populūq;
romanū a principio.

Mons ſacer.
Tribunitia poteſtas.

Martius Coriolanus. ¶

Tiberius Gracchus.

Contentiones impu-
dentiffimas nota.

4. ARISTOTELES.

Opera. [Latine].

Traduxerunt Johannes Argyropylos, Leonardus Aretinus, Georgius Valla. **Gilbertus Porretanus**. Liber sex principiorum. Traduxit Hermolaus Barbarus. Venezia, Gregorius de Gregoriis pro Benedicto Fontana, 13. VII 1496.

2° [508] ff.

F. 1: Hoc in uolumine continentur infrascripta opera Aristotelis uidelicet : in principio : Vita eiusdem.

HC*1659. GW 2341. BMC V 349. Stillw A865. CIH 287. IP 472. Боброва 81.

Illustreeritud (joonised), puulõikeinitsiaalid, signeet. Tekstis kohati rohkesti käsikirjalisi märkusi.

Maarjasparknahast poolkõide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurite jäljed.

Иллюстрации (рисунки), гравированные инициалы, издательская марка. Многочисленные рукописные заметки в тексте. Полукожаный переплет, слепое тиснение, следы металлических застёжек.

*Illustriert, Holzschnittinitia-
len, Signet. Handschriftliche
Bemerkungen.*

*Halblederband, Blinddruck,
Spuren von Schließen.*

Tagakaane siseküljel: A G Kaestner 1752.

ristotelese (384—322) töödega tutvuti keskajal Lääne-Euroopas ladina keele vahendusel ja tavaliselt kommenteeritult. Esimeste keskaja tõlkijate ja kommentaatorite hulgas oli rooma riigimees ja filosoof Boethius (u. 480—524), kes kavatses tõlkida ladina keelde ja kommenteerida kogu Aristotelese loomingu. Kahjuks jõudis ta vahendada ainult osa loogikaalaseid töid ja kuni viimase ajani arvati, et need olid ainsad Aristotelese teosed, mida keskajal Lääne-Euroopas tunti tõlgituna otse kreeka keelest. Araabia kultuuri kõrgperioodil (VIII—XI saj.) tõlgiti peaaegu kõik Aristotelese tööd araabia keelde. Kui XII saj. algas araabia-keelsete käsikirjade tõlkimine ladina keelde, siis said Euroopas tuntuks ka Aristotelese põhilised loodusteaduslikud teosed. Lisandusid tõlked kreeka keelest ja Aristotelese pärandi töötlemine parafraside näol.

Humanistid ei olnud rahul Aristotelese tekstide seniste tõlgetega, mis olid vigased nii sisuliselt kui ka keeliliselt. Aristotelese teoste tõlkimisega ladina keelde tegelesid peaaegu kõik tolle aja tuntumad tõlkijad: Leonardo Bruni, Johannes Argyropylos, Theodorus Gaza, Georgius Trapezuntius. Trükiväljaannetes püütigi kasutada esmajoones uusi tõlkeid. GW järgi on Aristotelese töödest XV saj. ilmunud 165 väljaannet, nendest üheksa koguteostena. Suure tähtsusega sündmuseks toleaeegsele õpetlaste maailmale oli esimese kreekakeelse kogutud teoste väljaande ilmumine aastatel 1495—98 viies foolioformaadilises köites kuulsa itaalia trükkali ning humanisti Aldus Manutiuse juures Veneetsias. Käesolev kogutud teoste üheköiteline ladina-keelne väljaanne, ilmunud 1496. a. Veneetsias, sisaldab vanade tõlgete (*ex antiqua translatione*) kõrval uusi tõlkeid J. Argyropyloselt, L. Brunilt ja G. Vallalt. Konstantinoopolis sündinud kreeka humanist Johannes Argyropylos (1417—1473) õpetas kreeka keelt mitmes itaalia linnas ja rohkem kui tema enda loomingut hinnatakse ta tööd õpetajana. Peale selle on ta tuntud Aristotelese teoste tõlkijana. Leonardo Bruni (Leonardus Aretinus, 1370/74—1444) oli humanismi tähtsamaid esindajaid Cosimo de' Medici õukonnas. Tema kreeka autorite tõlked võeti haritlaste poolt hästi vastu ning J. Argyropylos on ütelnud, et senistest Aristotelese tõlgetest on kõik viletsad peale L. Brunil tõlgete. Giorgio Valla (u. 1430—1500), kes arstiteaduse kõrval oli õppinud ka kreeka keelt, kirjutas meditsiinilaseid teoseid ja tõlkis ladina keelde kreeka arsti- ning loodusteaduslikke raamatuid.

Gilbertus Porretanuse (Gilbert de la Porrée, XII saj.) traktaadis *De sex principiis* käsitletakse Aristotelese 6 viimast kategooriat. Ühes Aristotelese tööde ja Porphyriuse *Isagoge*'ga kuulus see loogikaõpetuse põhiteoste hulka ning avaldati varasemates väljaannetes sageli koos Aristotelesega.

Gregorius de Gregoriise esimene kindlalt dateeritud trükis pärineb 1482. aastast, mil ta koos venna Joannesega hakkas regulaarselt avaldama antiikautorite teoseid antiikvakirjas. Sajandi lõpuni trükkisid nad vähemalt 120 väljaannet. Antud raamat on trükitud Veneetsia kirjastaja Benedictus Fontana jaoks. Trükis sisaldab rohkesti veneetsia stiilis ehistähti ning 531 skemaatilist joonist. Raamatus leidub käsikirjalisi märkusi ja allakriipsutusi, eriti tihedalt loogikaosas.

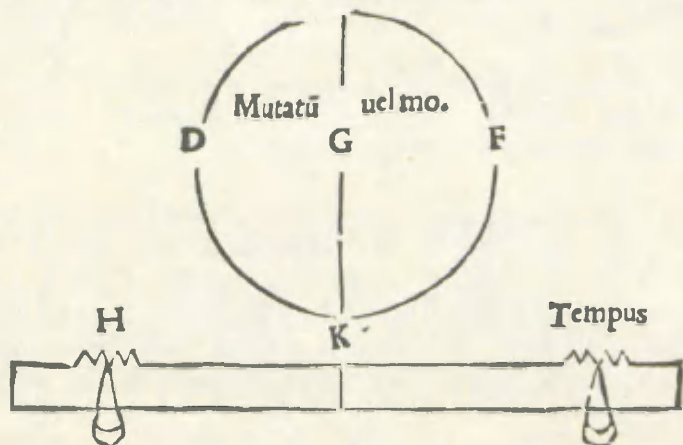
Raamat on ostetud 1806. a. K. L. Struvelti (KHO, f. 4, nim. I, l. 95).

Tractatus secundus

47 ¶ Cum aut non sit ¶ Demonstratio secunda ostendens idē quod supra sumpta ex parte mobilis.

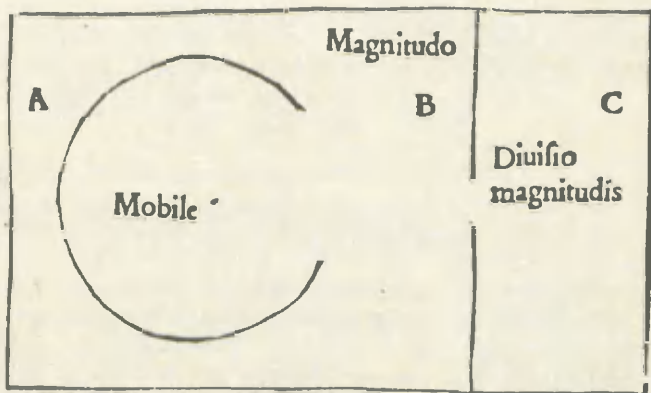
partibus uacans: diuisibile necesse est esse. Atq; in quouis eius parte mutatum eē. Etenī. A. D. diuiso si in neutra quidē parte mutatum est: neq; i toto sane mutatum ē. Sin in ambabus mutatur: in toto quoq; mutat. Quod si in altera est mutatum: nō in toto primo mutatum est. Quare necesse est in quacunq; esse mutatum. Patet igitur non esse id in quo primo mutatum est quippe cum diuisiones sint inf. nitæ:

mutatum. Patet igitur non esse id in quo primo mutatum est quippe cum diuisiones sint inf. nitæ:

48 ¶ At uero nec ipsius ¶ Demonstratio tertia ostendens idem quod supra sumpta ex parte magnitudinis.

mutari q̄q̄ erit primum quod est mutatum. Sit enī ipsius D. F. mutatum primū D. G. Nā omne qd mutatur demonstratum ē diuisibile esse Tempus autem in quo. D. B. mutatum est sit. H. k. Si igitur in illo toto ipm D. G. est mutatum in dimidio minus fuit mutatum: & prius ipso. D. G. & hoc rursus aliud prius & sic semper. Quare nihil erit eius quod mutatur quod primum est mutatum.

49 ¶ Patet igitur ex hisce quæ diximus neq; eius quod mutatur: neq; temporis in quo mutatur primum aliquid esse. Ipsum autem quo mutatur non eodem modo sese habebit. Tria namq; esse dicuntur in ipsa mutatione: id quod mutatur: & id in quo: atq; id quo mutatur. Vt homo: tempus: atq; albedo. Homo igitur ac tempus diuisibilia sunt. Sed de albedine est alia ratio. Atq; in p̄ accidēs oīa diuisibilia sunt. Cui nāq; albedo uel qualitas accidit: Id est diuisibile. Nā neq; in his erit primū: quæ p̄ se: & nō p̄ accidēs dicuntur

5. AUGUSTINUS, AURELIUS.

Opuscula plurima.

Strasbourg, Martin Flach, XIII Kal. Apr. [20. III] 1489.

2° [6], 267, [1] ff.

In fine: Aurelij Augustini ... pl[ur]imorum opusculorum ...
accuratissime impressorum Finis ...

HC*1948. GW 2865. BMC I 149. Stillw A1077. CIH 360. IP 619. LI 43.

Puudub tiitelleht.

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega.

Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurite jäljed.

Нет титульного листа. Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, следы металлических застежек.

Das Titelblatt fehlt. Handgefertigte rote und blaue Initialen und Rubriken. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Spuren von Schließen.

6. AUGUSTINUS, AURELIUS.

Epistolae.

Basel, Johann Amerbach, [14]93.

2° [328] ff.

Tit: Liber Epistolarum beati Augustini episcopi hipponensis ecclesie.

HC*1969. GW 2906. BMC III 755. Stillw A1127. CIH 386. IP 644.

Puitkaaneline helepruunist maarjasparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurite jäljed.

Кожаный светло-коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, следы металлических застежек.

Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Spuren von Schließen.

Tiitellehel: Hoc praesens D: Augustinj Epistolarum opus,(Editionis Amerbachianae, Basel, 1493.) memoriae et gratificationis ergò L. M. Q. [= lubens meritoque] reliquit Stipendio MARTINIANO, M. JOANN. MAJERUS TUB[ING]ENSIS, per sexennium ferè Oeconomus Ibidem provocatus tandem in Diacon[at]um] elmentinganum, Stipend[io] valedixit 18°. Martij Dominj Anno MDCIX^{no}.

7. AUGUSTINUS, AURELIUS.

Sermones de tempore. — Sermones de sanctis. [= Sermones. P. VI—VII].

Basel, Johann Amerbach, 1495.

2° [256, 44] ff.

P. VI tit.: Sermones sancti Augustini de tempore

P. VII tit.: Sermones sancti Augustini de Sanctis.

H*2008. GW 2920. BMC III 756. Stillw A1162. CIH 394. IP 653. LI 52.

Illustratsioon tiitellehe pöördel. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega. Puitkaaneline helepruunist maarjasparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, üks metallsulgur, teise kinnitusdetail ja vastus.

На обороте титульного листа иллюстрация. Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Кожаный светло-коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, одна металлическая застежка и детали второй.

Eine Illustration auf der Rückseite des Titelblattes. Handgefertigte blaue und rote Initialen und Rubriken. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, eine Schließe, Details von der anderen.

Tiitellehel tempel: B. V. T. [= Bibliotheca Universitatis Tubingensis].

ntiikautorite kõrval kirjastasid renessansiaja trükkalid rohkesti kirikuisade teoseid. Juhindudes põhimõttest *ad fontes* püüdsid humanistid igas valdkonnas vabaneda keskaegsest skolastikast ning tugineda originaalteoste. Kirikuisa Augustinusele (354—430) omistatud teoste XV saj. väljaandeist on GW-s 71 antud Augustinuse ja 116 Pseudo-Augustinuse nime all, kusjuures kogumike puhul on lähtunud esimese kirjutise autorist.

TRÜ TR kolmest väljaandest on üks ilmunud Strasbourg'is ja kaks Baselis. Martin Flachi (?—1500) esimesed trükised pärinevad 1487. aastast, 14 aastat kestnud trükkalitegevuse jooksul andis ta välja u. 100 peamiselt teoloogilise sisuga teost.

Baseli trükkal Johann Amerbach alustas trükkimist 1477. aastal ning kuulub sajandi suu-remate ja nimekamate trükkalite hulka. Ta oli esimesi haritud trükkaleid Baselis ja rakenda-des trükikunsti humanismi teenistusse mõjutas ta Baseli kujunemist juhtivaks trükikeskuseks XVI sajandil. Pärast õppimist Sorbonne'is viibis ta Veneetsias, kus arvatavasti tutvuski trüki-kunstiga. Teaduslikult laitmatute tekstide saamiseks kasutas Amerbach humanistide Johannes Reuchlini, Sebastian Branti ning Beatus Rhenanuse abi. Ta andis välja ladinakeelseid piib-leid, antiikautorite, Augustinuse ja Ambrosiuse ning humanistide Petrarca, Enea Silvio Pic-colomini, Baptista Mantuani, Marsilio Ficino, Francesco Filelfo töid. Vähe avaldas ta saksa-keelseid trükiseid ja ka illustratsioonid ei etenda tema väljaannetes suurt osa. Amerbach võttis esimesena Baselis kasutusele antiikva ning aitas kaasa selle levikule saksa keelt kasutavatel aladel. TRÜ TR neljast Amerbachi trükisest on kolmes kasutatud antiikvat, gooti šriftiga on trükitud Augustinuse *Sermones*.

Augustinuse teoste väljaanded on ostetud 1828. a. Tübingeni ülikooli raamatukogu dublet-tide oksjonilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 246, l. 227—231).

Liber Epistolarum bea- ti Augustini episcopi bip- poneasis ecclesie.

*Haec presens d. Augustini Episcopi opus, translationis
Anthoniani, dat. 1477. Incomot. P. Adm. et
L. M. A. reliquit. Sponsio MARTINIANI,
M. Jo. A. N. MAJERUS, III BXGN SIS,
per secessionem fidei Helonimo Obisem priusatus Lond
Oracon. Elementarum. Sponsio. Valdeusip u. Martij 5j
Anno 1803. 10/17*

Ink. 6. Tiitel

8. BARTHOLOMAEUS ANGLICUS.

De proprietatibus rerum.

Köln, Johann Koelhoff Senior, in vigilia Sebastiani [19. I] 1483.

2° [472] ff.

F. 12: Prohemium in opus de proprietatibus rerum Religiosi patris
fr[at]ris Bartholomei anglici de ordine fratrum minorum
H*2504. GW 3408. BMC I 225. Stillw B121. CIH 503.

Puuduvad lehed 1, 10, 458—
472. Lehel 12 initsiaal välja
lõigatud.

Initsiaalid käsitsi sinise ja pu-
nasega, punased rubriigimär-
gid. Tekstis käsikirjalisi mär-
kusi.

Puitkaaneline helepruunist
maarjasparknahast köide, de-
koor pimetrükitehnikas.

Нет листов 1, 10, 458—472.

На листе 12-м инициал вы-
резан. Синие и красные руко-
писные инициалы, красные
рубрики. Рукописные замет-
ки в тексте. Кожаный свет-
ло-коричневый переплет, на
досках, слепое тиснение.

Die Blätter 1, 10, 458—472

fehlen. Auf Blatt 12 die Ini-
tiale ausgeschnitten. Handge-
fertigte rote und blaue Initia-
len, rote Rubriken. Hand-
schriftliche Bemerkungen.
Holzdeckel, Lederband, Blind-
druck.

Leht 2: Liber Ionaë Nicolai Westgothi Emptus a relicta d[omin]i Eri in Börcklinga. Anno C
1577.

Esikaane siseküljel: P. Sweding.

9. BARTHOLOMAEUS ANGLICUS.

De proprietatibus rerum.

Nürnberg, Anton Koberger, III Kal. Jun. [30. V], 1483.

2° [268] ff.

F. 2: Incipiunt tituli librorum et capitulorum venerabilis Bartholomei anglici de proprietatibus rerum.

F. 7: Prohemium de proprietatibus rerum fratris Bartholomei anglici de ordine fratrum minorum incipit.

H*2505. GW 3409. BMC II 425. Stillw B122. CIH 504. IP 800.

Puudub leht 1 (tühi).

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega, lehel 7 mitmevärviline initsiaal (6,4 × 6,7). Tekstis käsikirjalisi märkusi.

Puitkaaneline pruunist taimparknahast köide, dekoor pimetriükitehnikas, metallsulguriite vastused.

Нет листа 1 (пустого). Синие и красные рукописные инициалы и рубрики, на листе 7-м многокрасочный инициал (6,4 × 6,7). Рукописные заметки в тексте. Кожанный коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, замки металлических застежек.

Das erste Blatt (leer) fehlt. Handgefertigte rote und blaue Initialen und Rubriken, auf Blatt 7 eine mehrfarbige Initiale (6,4 × 6,7). Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Haften von Schließen.

Tiitellehel: Iacob Reenhielm possidet. — Laurentius Petri Hackstadius. — Vaterl. Museum Acc. Kat. III, 363. — *Esikaane siseküljel*: Sum ex libris Andreae Jonae Gevaliensis. Anno 1603.

Ähtsamad keskaja entsüklopeediad koostati XIII saj., skolastika kõrgperioodil, autoriteks vastrajatud frantsisklaste ja dominiiklaste ordu õpetlased. Need teosed olid mõeldud laiemale ja nõudlikumale kasutajaskonnale kui senine. Vaimlikkonna kõrval tuli arvestada ülikoolide õppejõude ning üliõpilasi ja tekkiva kodanluse esindajaid. Kõige ulatuslikuma ja tähtsama keskaja entsüklopeedia koostas sajandi keskel (1244—54) dominikaani õpetlane Vincent Beauvais't (Vincentius Bellocensis). Bartholomaeus Anglicus (XIII saj.) *De proprietatibus rerum* valmis ajavahemikul 1220 kuni 1240. Inglise frantsisklane Bartholomaeus Anglicus oli õppinud Oxfordis, 1220. a. paiku oli ta Pariisis teoloogiaprofessor ja u. 1230 õpetas Magdeburgis minoriitide õppeasutuses. Tema laiemale kasutajaskonnale (*simplices et parvuli*) mõeldud entsüklopeedias on esimest korda rakendatud rangelt loogilist struktuuri. Teos koosneb 19 sisu järgi jaotatud raamatust, igas raamatus märksõnad võimaluste piires alfabeetiliselt grupeeritud. Põhi-allikateks on Isidorus Sevillast ja Plinius Vanem, aga lisatud on rohkesti ka omakogutud materjali. Entsüklopeedia annab hea ülevaate oma aja kultuurist, käsitledes eriti huvitavalt igapäevaelu, poliitilise geograafia ja loodusloo küsimusi. 15. raamat *De provinciis* toob peatükkides *De Lectonia*, *De Livonia*, *De Rivalia*, *De Vironia*, *De Sambia* andmeid ka Baltimaade kohta. Teos oli kasutusel XIII—XVI saj., selle populaarsust tõendavad varased tõlked paljudesse Euroopa keeltesse: inglise, prantsuse, provanssaali, itaalia, hispaania, taani ja hollandi keelde. XV saj. ilmus teosest 24 väljaannet, ülekaalukalt ladinakeelsed, esitrukk u. 1471 Baselis. Järgmisel sajandil domineerivad rahvuskeelsed — 16 väljaandest on ainult 3 ladina keeles.

Lüübekist pärit Johann Koelhoff oli trükikunsti õppinud arvatavasti Veneetsias Wendelin von Speyeri juures. Põhiosa tema trükitoodangust moodustavad ladinakeelsed teoloogilised ja filosoofilised teosed. Pärast ta surma 1493. a. jätkas trükikoja juhtimist tema poeg Johann Koelhoff Noorem.

Nürnbergi trükkal Anton Koberger (1440/45—1513) oli üks esimesi, kes ühendas raamatute trükkimise, kirjastamise ja kaubanduse ühiseks suurettevõtteks, tema trükikoda 24 trükipressi ja 100 selliga kujunes suurimaks Saksamaal. Koberger alustas trükkimist varsti pärast 1470. a. (üks eksemplar tema varaseimast trükisest on rubritseeritud a. 1471) ja tõi XV saj. raamatuturule u. 250 väljaannet, peamiselt ladinakeelseid teoloogilisi, filosoofilisi ja juriidilisi teoseid ning piibliväljaandeid; saksakeelsete raamatute arv jäi küllaltki tagasihoidlikuks. Koberger on tuntud mitme suurepäraselt illustreeritud raamatu trükkalina, nagu *Apocalypse* (1498) Albrecht Düreri puulõike-illustratsioonidega, ja Hartmann Schedeli *Weltchronik* (1493).

Endiste omanike sissekirjutused mõlemas raamatus viitavad nende varasemale seosele Rootsiga. Nr. 9, mille on ostnud Tartu ülikooli juures tegutsenud Kodumaa Muuseum 1871. a. (KHO, f. 29, s. 3, l. 112), endisteks omanikeks on olnud Andreas Jonae Gävle linnast, Laurentius Petri Hackstadius (immatrikuleeritud Üpsala ülikoolis 1599. a.) ja Rootsi sõjaväelane ning muinsusteuuriija Jacob Reenhielm (1644—91). Nr. 8 endine omanik Västergötlandist pärinev Jonas Nicolai on selle ostnud 1577. a. kellegi Ericuse pärandi hulgast Björklinges.

Prohemium de proprietatibus rerum fratris
Bartholomei anglica de ordine fratrum mino-
rum incipit.

**Primo proprietates re-
rum sequantur substanti-**

as secundum distinctio-
nes et ordinem substantiarum erit or-
do et distinctio proprietatum de quibus adiu-
rio domino est presens opusculum compilatum. Utile mi-
hi et forsitan alijs que naturas rerum et proprietates
per sanctorum liberos necnon et prophetarum dispersas non
cognoscitur ad intelligenda enigmata scriptu-
rarum que sub symbolis et figuris proprietatum
rerum naturalium et artificialium a spiritu sancto
sunt tradite et velare quemadmodum ostendit
beatus Dionysius in hierarchia angelica circa
principium dicens. Non est aliter nobis possi-
bile lucere divinum radii nisi varietate sanctorum
velaminum analogice circumelatus. quoniam im-
possibile est animo nostro ad immateriali cele-
stium hierarchiarum ascendere contemplationem
nisi ea que secundum ipsum est materiali manuducte
utatur et cetera quasi diceret. Non potest animus
nostre ad invisibilia contemplationes ascendere
nisi per visibilia considerationes dirigat. In uilibi-
lia enim dei per ea que facta sunt intellecta con-
spiciunt ut dicit apostolus. Et ideo theolo-
gia prout sacris et poeticis informationibus usa
est. ut et rerum visibilium similitudinibus allegorice
locutiones et mystici intellectus transumptos
formant et sic carnalibus et visibilibus spiritualia
et invisibilia coaptent. Huius rei gratia pre-
sens officio opusculum ad edificationem domus
domini qui est deus gloriosus sublimis et be-
nedictus in secula seculorum. In quo agit de
quibusdam proprietatibus rerum naturalium quarum
aliqua est incorporea alia corporea. Et primo de

proprietatibus substantie incorporee secundum sui dif-
ferentias quarum alia est corpori vmbilis ut ani-
ma rationalis sensibilis et vegetabilis. alia non
vmbilis corpori ut angelus. Et angelorum alij
sunt boni alij mali. In bonis vero angelis est or-
do secundum ternam multiplicationem trinitatis. unde a
beato Dionysio distinguunt tres hierarchie
celestes quarum quelibet ternam ordinem continet
dispositiones. Nondecim itaque sunt de quibus
in hoc opusculo adiuvante deo per ordinem
est agendum. et hoc tam in communi quam in speci-
ali. Primo igitur agitur de deo et nominibus divi-
nis. que dicuntur de deo vel quo ad essentiam vel
personam sive quo ad effectum sive appropriatio-
nem. Secundo de proprietatibus angelorum tam
bonorum quam malorum in generali et speciali.
Tercio de proprietatibus anime rationalis quo ad
nature sue simplicitatem. et quo ad virtutum suarum
diversitates. et de eius unione et operatione in
corpore prout confert ei formam et perfectionem.
Quarto de proprietatibus substantie corporee
scilicet de elementis et elementaribus qualitatibus
ex quibus componitur omne corpus. et de quatuor
humoribus et quibus componuntur corpora tam ho-
minum quam brutorum. Quinto de bonis corpore
et singulis eius partibus de quibus sacra scriptu-
ra facit mentionem. Sexto de etatibus. Septi-
mo de infirmitatibus et venenis. Octavo de mun-
do et corporibus celestibus. Nono de tempore et par-
tibus temporis. Decimo de materia et forma et earum
proprietatibus et elementis. Undecimo de aere
et passionibus eius. Duodecimo de aere in ge-
nerali et in speciali. Tercio decimo de aquis et eius
differentiis et ornatu scilicet de piscibus. Quar-
todecimo de terra et eius partibus. Quintodecimo
de principibus. Decimosexto de lapidibus et me-
tallis. Decimosextimo de herbis et plantis.
Decimo octavo de animalibus. Decimonono de
accidentibus scilicet de coloribus saporibus &c. In
istis. xix. libellulis rerum naturalium proprietates
summam et breviter continentur. prout ad manus
meas spiritus que effugerunt manus mentium per-
tingere potuerunt. In quibus de meo pauca vel
quasi nulla apposui. sed omnia que dicuntur de li-
bris authenticis sanctorum et prophetarum excipere sub
breui hoc compendio pariter compilavi sicut per
singulos titulos poterit legentium indultis
expenni.

De ouis aquile. Capitu-
pulum. lxxx.

Oua aquile sicut
et accipitris sunt pauca quia nisi ra-
ro ternarium numerus non excedat
et sepe aquila egcit tertium de nido quia diffi-
culter cubat super oua vt dicit arif. libro. xv. In
nido autem suo collocat quandam gemam cuius
ouis suis quam putant magi valere contra to-
nitruum et ideo dicunt aquilam ponere lapi-
dera cum ouis ne a tonitruo corumpantur vt
dicit plinius.

De ouis anserum. Ca. lxxxj.

Anserina oua ma-
gna sunt 7 dura ad digerendum. et
difficilius cubantur et tardius com-
plentur q̄ oua gallinarum.

De ouis anetarum. Ca. lxxxij.

Retina oua ouis
gallinacis sunt maiora. sed nō sunt
ita sapida nec ita bene nutritibilia si-
cut oua gallinarum.

De ouis alaudarum. Capitu-
lum. lxxxij.

Oua autem alau-
de sunt modica. colore varia cuban-
tur super gleba et ibi deuorantur se-
pius ea reptilibus et mustelis.

De ouis bubonū. Ca. lxxxij.

Oua bubonis sūt
parua 7 maculosa fragilis teste infi-
pida multum habentia de albumi-
ne 7 minus de vitello. Venantur autem de die
monedule oua bubonis 7 comedunt ipsa 7 ipse
de nocte comedit oua monedule. et ideo conti-
nue pungunt inuicem pro ouis suis vt dicit a-
ristoteles libro. viij.

De ouis coruorum. Capitu-
lum. lxxxv.

Oua corui vt di-
cit aristoteles libro. vi. sunt multa et
cubantur solum a femina et mascu-
lus interim desert cibum. et egcit aliqua pro-
pter multitudinem. Ouat autem coruus 7 pul-
licat in medys estus feruoribus contra natu-
ram aliarum auium. Vnde petronius. Coru-
maturis frugibus oua desert zc.

De ouis cignorum. Lapi-
tulum. lxxxvi.

Oua cigni sūt mul-
ta et magna oblonga dure teste nō
multus grati saporis et grauis odo-
ris sunt dure digestionis magis q̄ oua anseris.

De ouis cocodrillorum. Lapi-
tulum. lxxxvij.

Oua cocodrilli
sunt maiora ouis anseris 7 fouetur
in terra vicissim nunc a masculo nūc
a femina vt dicit plinius libro. viij. Sunt autē
oua illa venenosa et inter? q̄si saniosa olfactui
7 gustui horribilia et ad comedendū mortifera.

De ouis columbarum. Lapi-
tulum. lxxxvij.

Oua colūbe sunt
minora q̄ galline alba rotunda ali-
quātulū oblonga sapida calida 7 bñ
nutribilia. Sunt autē oua colūbe duo 7 ex vno
generatur masculus 7 ex alio femina 7 mascul-
cubat super ea de nocte 7 femina de die vt dicit
aristoteles libro. vi. Multotiens autem ouant i
anno quia decies et maxime in calidis regioni-
bus vt in egypto. quere supra libro. xij.

De ouis colubrorum. Lapi-
pulum. lxxxix.

Oua colubri sunt
multa sicut 7 aliorum serpentū val-
de rotunda subalbida vel hūida mol-
lia saniosa coniuncta et mortifera et venenosa.

De ouis draconum. Ca. xc.

Oua draconis sūt
maxima maiora longitudine q̄ oua
cocodrilli vel strutionis vt dicit pli-
Est autem animal ouans interius sed non exte-
rius sed intus complentur 7 formāt fetus. Vñ
draconū oua sunt pauuora q̄ aliorum reptiliū
sed sunt maiora sanguinolenta 7 saniosa virulē-
ta mortifera 7 venenosa.

De ouis herodiorum. Ca. xc.

Oua herodii sūt
parua varia oblonga sicut oua acci-
pitris sine nisi 7 sunt pauca q̄ om-
nis auis curru vnguis ē fortis volatus 7 pau-
ce humiditatis 7 superfluitatis. 7 iō paucorum
ouorum vt vicit arif. li. xvij.

10.—11. BERLINGHIERI, FRANCESCO.

Geographia. [Italice]. Cum additione Marsilii Ficini.

[Firenze, Nicolaus Laurentii, ca 1480]

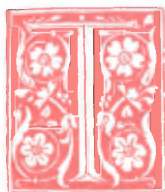
2° 126 ff.

H*2825. GW 3870. BMC VI 629. Stillw B298. CIH 554.

Puuduvad tekstiosad, nr. 10-1
puudub 13 ja nr. 11-1 4 kaarti.
Poolnahkköide.

Отсутствуют части текста, в № 10 нет 13-ти и в № 11 — 4-х карт. Полукожаный переплет.

Die Textseiten sowie 13 Karten (Nr. 10) und 4 Karten (Nr. 11), fehlen. Halblederband.

eiste käsikirjadega koos tulid Bütsantsist Itaaliasse ka varakristlikud koopiad Aleksandria geograafi Ptolemaiuse teostest, mis seni olid Euroopas tuntud vaid araablaste vahendusel. Pärast Ptolemaiuse *Geographia* tõlkimist ladina keelde XV saj. algul levis see Itaalias kiiresti. Kui renessansiaja humanistid antiikkäsikirju muidu võimalikult täpselt kopeerisid, siis Ptolemaiuse teost täiendati pidevalt. Ptolemaiuse 27 kaardile hakati juurde lisama nn. uusi kaarte (*tabulae novae*), mis esitasid Ptolemaiusele tundmatuid maid või andsid juba tuntud maadele uue kaasaegse kuju. Ptolemaiuse *Geographia* tekstiosa esimene trükiväljaanne ilmus 1464. a. Vicenzas. Kaartidega esitrükk ilmus Bolognas 1474. ja 1477. a. vahel.

U. 1480. a. ilmus Firenzes Ptolemaiuse *Geographia* itaaliakeelne töötlus värssides — *Geographia in terza rima*.

Värssitötluse autor Francesco Berlinghieri (u. 1440—1500) sündis Firenzes, kus õppis J. Argyropylose ja hiljem Landino juures kreeka keelt ning suhtles tuntud humanistidega. Berlinghieri kirjanduslik tegevus lõppes üsna noores eas ning tema looming ei ole kuigi ulatuslik. „Geograafias“ on ta järginud, niipalju kui värss seda võimaldab, küllaltki täpselt Ptolemaiuse teksti, kuid on sisse toonud ka vihjeid kaasaegsetele isikutele ja sündmustele. Raamatu väärtust tõstavad Ptolemaiuse 27 kaardile lisatud neli uut kaarti: *Novella Italia*, *Hispania novella*, *Gallia novella* ja *Palestina moderna et Terra Sancta*. Nendest viimane oli ilmunud trüki juba 1475. a. teoses *Rudimentum novitiorum*, kuid kolm eespool nimetatut on esimesed uued trükitud kaardid Itaalia, Hispaania ja Prantsusmaa kohta.

Raamatu trükkal Nicolaus Laurentii (saksa päritolu töttu esineb itaaliakeelses kirjanduses ka Nicolò Todesco või Tedesco nime all) rajas Firenzes trükikoja hiljemalt 1476. a. Tema esimesele dateeritud trükisele 1477. a. eelneb mitu dateerimata trükist. Laurentii andis välja küll ka teoloogilist ja filosoofilist kirjandust, kuid kuulsuse tõid talle Dante „Jumaliku komöödia“ esimene illustreeritud väljaanne (1481) ja Berlinghieri *Geographia*. Esimene sisaldas 19 vaselõikes illustratsiooni ja teine 31 vaselõikes kaarti. Kuigi vaselõiketehnikat tunti juba varem, polnud seda senini kasutatud raamatuillustatsioonides. Esimeseks vaselõikeillustatsioonidega raamatuks oli 1477. a. Laurentii trükipressi alt ilmunud Antonio Bettini da Siena teos *Monte Santo di Dio*.

TRÜ TR *Geographia* eksemplar koosneb 45 kaardist (tekstiosata). Raamatu restaureerimisel selgus, et nende kaartide seas on vähemalt kaks erinevat trükivarianti. Seda näitavad parandused graveeringus. Kuigi praegu köidetud ühiste kaante vahele, on nad varem kuulunud erinevatele omanikele, sest kaardid on erinevalt koloreeritud ning üks variant sisaldab kaartide käsitsi kirjutatud numeratsiooni ja nimetused. Seetõttu võeti raamat arvele kahe eksemplarina, kusjuures 31 kaardist sisaldab esimene eksemplar 18 ja teine 27 kaarti. Esimeses puuduvad 4 Euroopa (II, VI, VII, VIII), 3 Liibüa (I, II, III) ja 3 Aasia (I, II, XII) kaarti ning *Mappa mundi*, *Italia novella* ja *Hispania novella*. Teises eksemplaris puuduvad *Mappa mundi*, üks (III) kaart Euroopa ja kaks (III, IV) kaarti Liibüa kohta. Kahe eksemplari peale kokku puuduvad kaardid *Mappa mundi* ja *Tabula tertia di Libua* ning 16 kaarti on korduvad.

Kaardid on saadud kingitusena 1880. a. (KHO, f. 4, nim. 1, s. 349, l. 114).

12. BIBLIA GERMANICA.

Augsburg, Anton Sorg, Freitag vor St. Johannes dem Täufer [20. VI] 1477.
P. I—II.

2° [267, 275] ff.

In fine: Dyß durchlewchtigoß werck der gantzen heyligen geschriff
genannt die Bybel . hat hye ein ende.

HC*3135. GW 4301. BMC II 344. Stillw B564. CIH 673.

Illustreeritud, puulõikeinitsiaalid. Illustratsioonid ja osa initsiaale koloreeritud, väiksemad initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega.

Pappkaaneline pruunist taimparknahast köide, dekoor (seljal) kuldtrükitehnikas.

Иллюстрации, гравированные инициалы. Часть инициалов и иллюстраций раскрашена, более мелкие инициалы и рубрики — рукописные красные. Кожаный коричневый переплет, на картоне, тиснение золотом (корешок).

Illustriert, Holzschnittinitialen. Illustrationen und einige Initialen koloriert. Handgefertigte rote Initialen und Rubriken. Pappdeckel, Lederband, Golddekor.

Lehel 1: E Collectione Bibliorum Gustavi Bergmann. 1795.
Esikaane siseküljel: Bibl. Bergmaniana № 129.

13. BIBLIA LATINA.

Cum glossa ordinaria Walafridi Strabonis aliorumque
et interlineari Anselmi Laudunensis.

[Strasbourg, Adolf Rusch pro Anton Koberger, paulo post 23. IX 1481].

P. I, III, IV.

2° P. I [253] ff., P. III [340] ff., P. IV [299] ff.

HC*3173. GW 4282. BMC I 92. Stillw B541. CIH 660. IP 1038.

P. I. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise, punase ja pruuniga. Tekstis käsikirjalisi märkusi.

Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrukitehnikas, metallsulgurid.

Esilehel: Sum Nicolaj Albinj Doctoris a Ionnsdorff ex Silesia.
Esikaane siseküljel: Bibl. Bergm. № 300.

P. III. Leht 1 defektne. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega. Tekstis käsikirjalisi märkusi.

Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrukitehnikas, metallsulgurid.

Esikaane siseküljel kleebis: Bibl. Bergm. № 300.

P. IV. Leht 1 defektne. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega.

Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrukitehnikas, metallsulgurite jäljed.

Esilehel: C[onstat] 3 reichsthaler cour[ant] 12 groschen ex auct[ione] Bibli[otheca] Breitkopfi Lipsiae 1795. G bergmann.

Esikaane siseküljel kleebis: Bibl. Bergm. № 300.

Ч. I. Синие, красные и коричневые рукописные инициалы и рубрики. Рукописные заметки в тексте. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, металлические застежки.

Ч. III. Лист 1 дефектный. Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Рукописные заметки в тексте. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, металлические застежки.

Ч. IV. Лист 1 дефектный. Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, следы металлических застежек.

P. I. Blaue, rote und braune handgefertigte Initialen und Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel mit Leder bezogen, Blinddruck, Schließen.

P. III. Das erste Blatt defekt. Blaue und rote handgefertigte Initialen und Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel mit Leder bezogen, Blinddruck, Schließen.

P. IV. Das erste Blatt defekt. Blaue und rote handgefertigte Initialen und Rubriken. Holzdeckel mit Leder bezogen, Blinddruck, Spuren von Schließen.

Die hebt an die vorrede oder die epistel
des hailige puesters sant Hieronim zu pau-
lum von allen göelichen hystorien der büch-
er vnder der biblen Das erst capitel

Bücher: amb: o
sint de: hat vns
pracht ei cleme
gab da me hat
er auch prachte
die alle: süsten
bueffe die vñ
de d' angang se
elustschaffe des
glabē yetzund

des bewertē glauben/ vñ auch alter seint/ d' s-
afft hab wir aufgeprochen. Wann watumb
das ist ein ware nordur ikeyt/ vñ ist zū sa-
men gesügt mit dem leym culti/ die mit heym-
lichkeyt der ding/ noch gegenwürtkeyt. als
lem der leichnam vor setzen. noch betueglich
noch zūsdmeichende sūblung/ suner: gottes
forcht/ vñ der fleisch göelicher geschufft ver-
sōner. Wir lesen in den alten hystorien. dz et-
lich haben ombgangen das land vñ haben
besicht newes volck/ vñ haben übergangen
das mör. auff das das sy möchten vor in ge-
sehen. was sy bekanten auß den büchern. Vñ
also hat durchgangen pidagoras die mens-
phiticos phates/ vñ plato egyptum/ vñnd
architam tarentinum/ vñnd auch die port yea-
lie. die vor seyeen ist geschiffen die groß gre-
ca. vñnd hat die stat schwerlich übergangen.
also dem do vor was ein mayster zū achams
vñnd was eine yeglichen lere: mādhig vñnd
dz in der heymischen schule achawme über

all sein lere hat vñ lauter der ward darnach
ein pilgarn vñnd ein iunger/ vñ wolt vil lie-
ber fremde kunst mit schame lernen. sein eig-
ne kunst on scham außgeben. Vñnd da er nun
die geschufft het durchgedert zeplicherweisk
als sy stüchig were in aller weic. Darnach
ward er gefangen von de möraubern. Vñ
auch ward er verkaufft ein grausamen wü-
euch vñnd dem ward er gehorsam / vñnd ge-
fangen zūgefürt gepunden vñnd knecht. Jes-
vñnd das er ward ein natülicher maister o-
wz er in de gemüt grösser wenn d' in geauf-
set het. Wir lesen das etlich edel leut von
dem eliffen reyhl hyspame vñnd auch von den
enden galliaz seid kumen zū tyumliuū. vñ
des gesprech stoh als ein großer bach vñ die
menschen die gen rom mit mochten geziehen
von ir selbs wegen die sürt zū ir emes mens-
schen leumüt. Vñnd das altar hat ein unge-
horecs vñnd ein offenbars wunter aller der
welt: also das sy waren engegen zange: in
ein solich groß stat. des sy noch etwas sich
ten außerthalb der stat Apollonius od der
zauberer nach dem gesprech des volcks. oder
der natülichen menschen. als das verziehen
die pidagoras ist eingange i perfas/ er durch-
geng caucasum den berg. das wasser alba-
nos/ sacas/ massageas/ vñnd du: d'geng die
reid: sten lande in iudea. also kam er zū letz-
sten an das aller bereest wasser physon. dz
uhergeng er mit/ fundet er kam him in brag-
man. auff das das er wüerd hören hyaccam
der da lah sitent auff dem guldin stül/ vñnd
was terend von dem brünen ranteali wie mā-
den tancken sol/ vñnd er wemg iungeen. die
leete er von der nature vñnd sieren vñnd von
dem lauff des tags vñnd der gestirn. Vñnd
d' nach wandert er durch elamiten. vñnd
durch die habitomer. vñnd die caldeo/ me-
doe/ vñnd assieoe/ pareos/ siraos/ ph mas/ ara-
bis/ palestinos/ vñnd keit wider zū alexan-
duam/ vñnd durchwandret moren land. auff
das das er wüerd sehen die weisen in de heid-
nischen sieren vñnd den allerwoitbesten pische
isch der sunnen in dem sande. Vñnd der mā-
fand an allen steren was er lernet. vñnd also
nam er alweg zū vñnd was alweg bester th r
sich selber. Vñ er hat geschriben über das
volkommeliche acht büch der natülichen
kunst

Das ander capitel

Das wird ich reden vñ wellichen
menschen seydnals das paulus der
zwoilspot. Das was der außere
lung. vñnd der maister der beiden der d' dom

et mansiones de cadesbarne miserant exploratores: qui rauerunt nōcie uerit̄ terra 3 bona sed robustos 7 gigantes homines inuenit̄. 7 territ̄ uolentes redire in terra egypti: vñ irat̄ domin̄. Abierunt retro 7 iustrauerunt in idem seyr per .xxxviii. dies: ubi moisi 7 prostrati sunt murmurantes. In .xi. anno uenerunt ad cadesbarne: vñ retro abierunt per desert̄ 7 in illo spacio .lx. m̄sides iter fecerunt. In diebo .xv. die moyses afflix̄ ueniret ad cadesbarne: legē solo uerbo recapitulauit 7 de cadesbarne usq; ad cā pestria moab. 7 illo spacio .xl. diep̄ scrip̄to uoluit p̄mendare. Ecce de p̄mo anno .xii. de sec̄do .xli. de .xi. et .x. ita .xii. m̄sides. Et legē fuit causa h̄ libri. vñ .f. que sc̄a fuerat̄ beneuolē collecta: artius reuerent̄ in memoria facile et retineat̄ si beneuolē dicuntur.

Hic sunt

verba q̄ locur̄ est moyses ad iudaea p̄p̄t̄ eui uul uersaliter lex data ē. omnes israel

Hic sunt ver. q̄ locur̄ ē mo. **Hic sunt** deuteronomiū tituli ē vñ uer̄ tot̄ operis q̄ persona indicat̄ autoris 7 quid fecerit 7 locum 7 tempus. **Hic sunt** quod q̄ libi ḡam demonstrat̄ noui. re. **Deuteronomiū** nanq; sc̄a lex interpretat̄ 7 euāgelii significat̄ q̄d veteri. c. sacramēta sp̄sialiter explanat̄. **Hic liber** deuteronomiū repetitio ē. lxx. libro legis. **Hi** et ap̄tae cōtinēt̄ i se causa. i. ūte replicat̄ uer̄ uer̄sa. habz 7 ipsa ap̄ta sacramenta.

trans iordanem in solitudine cā **pestri para mare ru bā: i iter phara**

Hic sunt uerba que lo. ē mo. **Hic** de se tanq; de alio de more sanctę scripturę dicit̄. **Sicut** 7 ibi. **Erat** moyses mit̄sim̄ super oēs homines qui morabant̄ in terra. **Sicut** uita arrogantiā 7 demonstrat̄ uita d̄. **Similiter** 7 iob de se dicit̄. **Vir** erat in terra huius nomine iob .x. 7 iobaneca. **Hic** ē discipulus iste q̄ testimoniū p̄hibet uerbis .x. **De se tanq;** de alio loquitur. sicut iohānes de se ait. **Discipul̄** quem diligebat̄ iohē. **Hic** sp̄sialit̄ p̄hibet et testimoniū. vñ nemo post̄ dubitare moysen ista scripsisse.

Locus est dominus ad omnes israel .x. **Alit̄** moyses lex uetus est: que tr̄s iordanē. ante baptisim̄ israeliticū docuit̄ populum. **In iordanē** enī significatur baptisimus: in quo baptisatus est christ̄. **In solitudine cā pestri** .i. in sterilitate carnalis popul̄: qui fructum virtutum non attulit̄. **In solitudine** sterilitate plebis: cui dicitur. **Relinquet** uobis gannus uestra deserta. **Contra mare ru.** Quia generatio praua 7 p̄uersa ablutionē peccatorum in sanguine christi credere noluit̄. **In iter phara.** Phara auctus tophele in sulcatis: laban dealbato aseroth ama. Auctus est enim populus numero hominum. **Doctrina** legis 7 prophętarum: sed in sulcatis fuit: quia sal sapientię non habuit̄. **De albatu** uero legis ceremoniis variisq; mundicijs: quas ex littera legis se habere credidit̄. **Qui bene** per atriā significatur: tanq; per diuinas scripturas ad inuolunt̄ fidelis paratus. **vnde multi** in aduentu christi facilius susceperunt quem ante p̄dicat̄ agnouerunt. **vnde philippus.** **Quę scripsit** moyses in legē 7 prophęta: inuentus iohēsum filium ioseph a nazareth. **Quattuor** hi montes: quattuor euāgelia significat̄: quib; ecclesia circūdat̄. **Undecim diebus.** Lex per moysen undecim diebus explanata: iudicē plebi transgressionem in mandatis decalogi significat̄. **Undecim dies** sunt undecim ap̄toli per quos (sada reprobat̄) euāgelium christi p̄dicat̄ est in mundo. **De ore b.** Qui etiam ebreis: in cupiens per seyr id est pilosum 7 iordanē uer̄s populū transire uenit ad cadesbarne. qui conuincit̄

vel electos. vel nobilit̄ interpretatur. significat̄ litteralem legis sensum in spiritalē per euāgelium conuincit̄. **Diuisa** enī in figura conuincit̄ illis: scripta ad correctionem nostram in quos s̄n. **Is. de.** **Lex** enim non est soluta: sed adimpleta: nec unum tota aut unum aper̄ precepti: sed nec omnia s̄nt.

Quadragesimo anno .x. **Idonius.** **Allego.** **Quadragesima** anni quibus laboriose peractio: filij israel ad terram pro. transierunt: totum huius seculi tem p̄ significat̄: in quo ecclesia sub laborib; 7 p̄culis replet̄: quod non uidet̄ sperando: per patientiam expectat̄: donec ueniat ad promissas patriam. **Idco** do. minus quadragesima diebus seimauit̄ es quadragesima noct̄: bus. **temptatio** est in herano. **Corpus** enim christi quod est ecclesia: temptat̄: nec transmittit̄ et labores: donec ueniat ad consolationem.

Quatuordecim mensis locus est moyses ad fili s̄nt quos 7 uel ipse mediatos erat. **s̄n** a se: **sa** os israel omnia que p̄ceperat deo acceperat. **sanct̄** mediator. **illi dominus** ut diceret eis: **Post** legem. **percutit̄** seon regem amorcorum. **qui** cogitatio uel cingula meroris. **qui** rum qui habitauit̄ i ielebon: **7** og pelius iter p̄ceperat. **7** confusio. **7** vestibulo. uel atriā. **regē** basan: qui m̄s̄t̄ in aseroth. **7** iudat̄ maloz. **7** uel supra. **f. i. ex** 7 iudat̄ tr̄s iordanē in tra moab. **Quadragesima** us ex denario 7 quatermo significatur. uel constat̄ 7 legis 7 euāgelij impletionem significat̄: que fit in legem. **decem** nanq; ad ecclesiam pertinent: quattuor uero ad euāgelium. **Undecimo .x.** **Sicut** in undecima expressa est legis transgressio: sic in prima die peruiit̄ ad docendum legis: intentio: qui ex quo in obediens populus legem transgredi non timuit̄: statim p̄dicando: et corrigendo uoluntatem domini inlinare studuit̄: et eos ad meliora trahere: uel prouocare uerbis 7 exemplis non cessauit̄. **Postq;** percutit̄ seon regem amorcorum .x. **Notat̄** domin̄ q̄ interfectis duobus amorcorum regibus lex recapitulatur: 7 populus instruit̄: quia remotis scandalis 7 superatis uiciorum uiribus: competenter doctrinę insinuat̄: 7 fidei lumen dignę deliderantibus aperit̄. **Debemus** sc̄o in nobis uicia occidere: 7 sic mandata diuina populi istradere. **Beon** regem amor. **Idonius.** **Allego.** **In** his regibus licet res gesta cognoscatur: per nomina tamen interpretationes spiritalis significatio intinatur. **Seon** nanq; germen inuicē: uel temptatio oculoz 7 interpretatur: per quam dyabolus figurat̄: qui tr̄sfiguratur se in angelum lucis: ut per sc̄imata incautos decipiat̄: uel per heresim̄: hunc amor r̄p̄ id est amaricantes regem habent. **Idco** enim quidam simulatio p̄cedat̄: nec erunt b̄greles amaricantium: nec sc̄imata exacerbantur. **Et** in tr̄oquoq; occidit̄: cum simulatio damnatur: ueritas amittit̄. **Og** uero interpretatur conclusio: basan confusio. **Id** enim agit dyabolus ut uiam ad deum p̄cludat̄ obiecta 7 dolactia ne quis in christum credat̄. **Conclusio** enim p̄cedit̄ ut r̄a. **confusio** sequitur ut plebs. **Quos** enim a fide christi excludit̄: confunditur cum christi uis apparent. **Seon** autem habitauit̄ in elebon: quia dyabolus rex uiciorum humanis se immiscet cogitationibus 7 mentem cingit̄ superfluis sollicitudinibus ne uerba p̄ferat̄ ueritatis uel exerceat̄ opera pietatis. **Interpretatur** enim elebon cogitatio uel cingulum meroris. **Og** quoq; et basan habitauit̄ in aseroth 7 edrai. **Aseroth** quippe atria: edrai inundationem maloz: sonant̄ infidelitatem sc̄licet cum operibus prauis. **Ad** hoc enim dyabolus certat̄: ut quos regit̄ nunq; in mentē ianuam fidei: sed foris manentē: semper operibus instant̄ prauis.

In terra moab. **Exer** siquidem populus fuit: qui legē spiritalē

Incipit prologus beati hieronimi presbiteri in librum josue.

Indem finito

pentateuco moysi velut gradi signore liberari ad hiesum filium naue manum multum: quez be hiet josue ben nun id est josue filium nun vocant

et ad iudicum librum quem sophim appellant: ad ruth quoque et hester quos hiesus nominibus effert. Monemus quod lectorem ut siluam bebratozorum nominum et distinctiones per membra diuisas diligens scriptoz conseruet: ne et nos ter labor et illius studium percat. Et ut imprimis quod scriptoz status sum sciat me non in reprehensione veterum noua eudere sicut amici melerimi nantur: sed pro virili parte offerre linguam meam hominibus quos tamen nostra delectant: ut pro grecozum heraplis que et scriptoz et labore maximo indigent editionem nostram habeant. Et sicubi in antiquozum voluminuz lectione dubitarint: hec illis conferentis inueniant quod requirunt. Maxime cum apud latinos tot sint exemplaria quot codices et vnusquisque pro arbitrio suo vel addiderit vel subtraxerit quod ei visum est et vtiqz non possit verum esse quod dissonat. Unde cesset arcuato vulnere contra nos insurgere scorpuz et sanctum opus venenata car perc lingua desistat: vel suscipiens si placet: ut teneo si displiceat: meminit quod illoz versu. Os tuu abundauit malicia: et lingua tua peccabat dolos. Sedes aduersus marris tuu loquebaris: et aduersus filium fratrum tuoz ponebas scandalum: hec fecisti et tacui. Estimasti inique quod ero tui similis arguam te: et statuam illa contra faciem tuam. Quod enim audientis vel legendis vilitas est non laborando sudare: et alios detrahendo laborare: dolere iudeos quod calumniantur diis et irridendi christianos sine oblata occasione et ecclesie homines id despiciere: imo lacerare unde aduersarij torquancur: quod si vetus eis tantuz interpretatio placet que et mihi non displicet et nihil extra recipiendum putant: cur ea que sub astericis et obelis vel addita sunt vel amputata legunt et negligunt? Quare danielis iuxta theodorionis traslationes ecclesie susceperunt. Aur ozigie nem mirantur et eusebiu pampbili: cunctas editiones similiter differentes. Aluz que fuit stulticia: postquam vera dixerint proferre que falsa sunt. Unde autem in nouo testamento probare poterunt assumpta testimonia que in libris veteribus non habentur. De dictum est: ne omnino calumniantibus tacere videamur. Legimus post sancte pauli dormitionem cuius vita virtutis exemplum est et hos libros quos eusebio virgini christi negare non potuit: decreuimus dum spiritus

hos regit artus: prophetarum explanatio: ni incumbere: et omisum iam diu opus quasi quodam postliminio repetere: presertim cum et ammirabilis sanctorum quod vir panimachus hoc idem litteris flagiter: et nos ad periam festinantes mortiferos syrenarum cantus surda debeamus aure transire.

Explicit prologus. Incipit argumentum.

Jesus filius naue. ry

ipsum domini non solum in gestis: verum etiam in nomine gerens: transit iordanem hostium regna subuertit: diuidit terram victori populo: et per singulas vrbes viculos: montes: flumina: torretes atque confinia ecclesie celestis quod hierusalem spiritualia regna describit.

Adamarius. Donauit de nomen quod est super omne nomen: nullis retro generationibus nominatum est. In genesi multos iustos legimus: sed nomen eorum nominat: et hiesus. In exodo hoc nomen primum inuenio: ubi legitur: quia venit amalech et expugnat bar israhel. Et dixit moyses ad ibelum in rapidum. Elige tibi viros potentes ex oibus filiis israhel. Egredere et conflige cum amalech. Moyses constituit se non posse exercitum ducere: non posse obtinere: quamuis eum eduxerit de egipto. Videtis cui bellum cesserit gerere: aduersus amalech. Hic primo nomen amalech et hiesu dicitur: ubi videmus eum ducere exercitus: non cui moyses induit principatum: sed cui cesserit. Non poterat eligere viros potentes: tu inquit elige tibi. Ubi ergo primum disco nomen hiesu continuo mysterij video sacramentuz. Ducit enim hiesus exercitum: et cum extolleret moyses manus inualecebat israhel. Cum autem desiceret: inualecebat amalech. Tunc ergo inualecit hiesus et vincit quando moyses erigit manus. Victor est autem populus ille ab amalech: quia iam non erigebat manus moyses: sed erat demissa deorsum. Illi sunt enim de quibus dicitur. Si crederetis moysi crederetis et mihi: et ecce vultus me occidere: qui legem non facitis. Essante enim lege: et operibus legis apud illos qui suam inlicitiam volentes statuere: in rege dei non sunt subiecti: demissa sunt manus moysi: inualuit incredulitas: vincitur populus. Sed et nadab et abiud: et eleazar relinquuntur in castris: et iothab cum eis: ut iudicent populum. Hiesus sequitur moysen in montem cum quadam adiectione ubi mirabilis dicitur et quia assistebat moysi non ut sciret inferno: sed ut adiuuaret et protegeret.

Illud autem quale est quod cum primo nominatur: non indicatur nomen patris eius: neque seculi: neque tercio. Cum vero pater nominatur: non hiesus sed osee dicitur. Inter exploratores enim nomen eius dicitur: et forte exploratoz officio: non hiesus sed osee dicitur et naue filius. Cum vero redit: et perterritis omnibus solus desperantem populum erigit hiesus dicitur: non naue filius: sed ille cui dictum erat. Educ exercitum: et conflige cum amalech.

Illud quoque magnipendendum est quod cum in transitu guratione vultus moysi omnium bebratozum hebetaretur aspectus: nec possent intueri faciem eius: hiesus non tantum facies intueret: sed in interioribus tabernaculi mysteriozorum conscientis perseuaret. Ibi ergo dicit non tam filij gesta naue: quod hiesu dei miri sacramenta significat. Ibi enim ducit exercitum: et confligit contra amalech et quod ibi adumbra manibus extensis affigit crucis signi tribus

aduentum christi et quod nesciebat du-
 bna. pculere sententijs: nos post passio-
 nem et resurrectionem eius. no ca. p.
 pteriam q̄ historiā scribimus. Aliter
 enī audita: aliter visa narrantur. Qd̄
 melius intelligimus melius et proferi-
 mus. Audi igit emule: obtrektor au-
 sculta. Non damno: no reprehendo se-
 pruaginta: sed confidenter cunctis il-
 lis apostolos profero. Per istorum os
 mihi christus sonat quos ante pphetas
 inter spiritualia charismata politos le-
 go: in quibus vltimū pene gradum in-
 terpres tenent. Quid liuore torquet
 ris: Quid imperitor animos ptra me
 edocitas: Sicubi translatione tibi vi-
 deor errare interroga hebreos. diuersa
 rū vrbū magistrōs cōsule. Qd̄ illi ha-
 bent de christo: tui codices nō habent.
 Aliud est si cōtra se postea ab apostolis
 vsurpata testimonia, pbauerūt. et emē
 datioa sūt exemplaria latina q̄ greca.
 greca q̄ hebraica. Verū hec cōtra inui-
 dos. Nūc te de precor desiderij charissi-
 me vt quia me tantū opus sub ire feci-
 sti et a genesi exordij capere orōnibus
 tuues: quo possim eodem spiritu quo
 scripti sunt libri in latinū eos transler-
 re sermonem.

ExPLICIT PREFATIO. INCIPIT LIBER GE-
 NESIS QUI DICITUR HEBRAICE BREHEH.

CAPITULUM PRIMUM

In prin-
 cipio cre-
 auit deus celos
 et terrā. Terra
 sūt erat inanis
 et vacua, et tene-
 bre erāt sup fa-
 cie abyssi, et spi-

ritus domini ferebatur sup aquas. Dixit
 itq̄ deus. Fiat lux: et facta est lux. Et
 vidit deus lucem q̄ esset bona: et diuisit
 lucem a tenebris. appellauitq̄ lucem
 diem: et tenebras noctem. Factumq̄
 est vespere et mane dies vnus. Dixit q̄
 deus. Fiat firmamentum in medio
 aquarum. et diuidat aquas ab aquis.
 Et fecit deus firmamentum: diuisitq̄
 aquas que erant sub firmamento ab
 his que erant super firmamentum. Et
 factum est ita. Vocauitq̄ deus firma-
 mentum celum: et factum est vespere et
 mane dies secundus. Dixit vero deus
 Congregētur aque que sub celo sunt
 in locum vnum et appareat arida. Et
 factum est ita. Et vocauit deus aridam
 terram congregationemq̄ aquarum ap-
 pellauit maria. Et vidit deus q̄ esset bo-
 num et ait. Germinet terra herbam vi-
 rentem et facientem semen et lignum
 pomiferum faciens fructum iuxta ge-
 nus suum cuius semē in semetipso sit
 super terram. Et factum est ita. Et pro-
 tulit terra herbam virentem et facien-
 tem lemen iuxta genus suum. lignum
 q̄ faciens fructum. et habens vnum
 quodq̄ sementem scdm speciem suam.
 Et vidit deus q̄ esset bonum. et factū
 est vespere et mane dies tercius. Dixit
 autem deus. Fiant luminaria in firma-
 mento celi. et diuidant diem ac noctē.
 et sint in signa et tempora et dies et an-
 nos: vt luceant in firmamento celi et
 illuminent terram. Et factum est ita.
 Fecitq̄ deus duo luminaria magna. lu-
 minare maius vt preeisset diei. et lumi-
 nare minus vt preeisset nocti. et stellas
 Et posuit eas in firmamento celi vt lu-
 cerent super terram: et preeissent diei ac
 nocti. et diuiderent lucem ac tenebras
 Et vidit deus q̄ esset bonum. et factus
 est vespere et mane dies quartus. Dixit
 etiam deus. Producant aque repti-
 le anime viuētis et volat ile super ter-
 ram: sub firmamento celi. Creauitq̄ de-
 us cete grandia et omne animā viuē-

Prologus in bibiam

Incipit epistola beati Hieronymi ad Paulinum presbyterum de omnibus diuinis hystorie libris. Capitulum I

**Rater Ambrosius
tua mihi munuscula**

perferes. tecum simul et suauissimas litteras: que a principio: amicitiarum fide probate ista fidei et veteris amicitie non uia preferabant. Cetera enim illa necessitudo est et christi gratia: non cepulata: quam non uilitas rei familiaris. non presentia tamen corporum non subdola et palpas adulatio: sed dei timor et diuinarum scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus hystorijs. quosdam lustrasse puincias. nouos adijtisse populos: maria transisse ut eos quos ex libris nouerant: coram se uideret. Sic pythagoras in emphincos uates. sic plato egyptum et archytam tarentinum. eaque oram italie que quondam magna grecia dicebatur. laboriosissime peragravit ut qui athenis magister erat et potes. cuiusque doctrinas achademie gymnasia personabant. fieret peregrinus atque discipulus: malens aliena recunde discere quam sua impudenter ingerere. Denique enim litteras quasi toto orbe fugientes persequitur captus a piratis: reuendatus. tyranno crudelissimo perit. ductus captiuus uinctus et seruus tamen quia populus maior emente se fuit. Quid turum liuui lacteo eloquentie fonte manantem. de ultimis hyspanie galliarumque finibus

quosdam uenisse nobiles legimus et que ad contemplationem sui roma non traxerat unum hominis fama perduxit. Habuit illa etas inauditum omnibus seculis celebrandum miraculum. ut urbem tantam ingressi. aliud extra urbem quererent. Apollonius siue ille magus ut vulgus loquitur: siue populus. ut pythagorici tradunt intrauit per las. pertransiit caucasum albanos. icytas. massagetas. opulentissimum india regna penetravit et ad extremam latissimo physo amne transmissum peruenit ad bragmanas. ut hiarcham in throno sedentem aureo: et de tantali fonte potantem. inter paucos discipulos de natura. de moribus. ac de cursu dierum et siderum audiret docentem. Unde per elamitas babylonios. chaldeos. medos. assyrios. parthos. syros. phenices. arabes. palestinos: reuersus ad alexandriam peruenit ad ethiopiā: ut gymnosophistas et famosissimam solis mensam uideret in sabulo. Inuenit ille ut ubique quod disceret. et semper proficiens: semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenus: in octo voluminibus philosophatus.

II

Quid loquar de seculi hominibus cum apostolo Paulus uas electionis et magister gentium. qui de conscientia tanti in se sospitatis loquebatur ut dicens. an experientiam uideatis eius qui in me loquitur christus: post damascum arabiamque lustratam. ascendit hierosolimam ut uideret petrum. et mansit apud eum diebus quindecim. Hoc enim milieno hebdoadis et ogdoadis. futurus gentium predicator instruendus erat. Rursumque post annos quattuordecim. assumptus barnaba et tito. expositus est apostolis euangelium. ne forte in vacuum curreret: aut eucurtisset. Habebat nescio quid atetis energie uive uocis actus. et auribus discipuli de autozore transfusa fortius sonat. Cum et egyptus cum rhodi exularet. et legeres illa demosthenis oratione: quam aduersus eum habuerat: mirantibus cunctis atque lau-

14. BIBLIA LATINA.

[Speyer, Peter Drach], 1489.

2° [582] ff.

Боброва 148. LI 83.

Tit.: Biblia

HC*3105. GW 4264. BMC II 497. Stillw B521. CIH 647. IP 1026.

Initsiaalid käsitsi sinise ja punasega, punased rubriigimärgid. Tekstis käsikirjalisi märkusi. Pappkaaneline pruunist taimparknahast köide, dekoor kuldtrükitehnikas.

Синие и красные рукописные инициалы, красные рубрики. Рукописные заметки. Кожаный коричневый переплет, на картоне, тиснение золотом.

Handgefertigte rote und blaue Initialen, rote Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen. Pappdeckel, Lederband, Golddekor.

Köitelehel: E Bibliotheca Gustavi Bergmann. 1796.

Esikaane siseküljel kleebis: Bibl. Bergm. № 102.

15. BIBLIA LATINA.

Basel, Johann Froben, 27. VI 1491.

8° [55] ff. (sign. 3³—10⁴).

HC*3107. GW 4269. BMC III 789. Stillw B526. CIH 651. IP 1030.

Боброва 150. LI 85.

Fragment.

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega. Pappköide.

Фрагмент.

Красные рукописные инициалы и рубрики. Картонный переплет.

Fragment.

Handgefertigte rote Initialen und Rubriken. Pappband.

Eeslehel: E collectione Bibliorum Gustavi Bergmann.

Esikaane siseküljel kleebis: Bibl. Bergm. № 102^a.

16. BIBLIA LATINA.

Cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi

et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering.

Nicolaus de Lyra. Contra perfidiam Iudaeorum. P. IV.

Nürnberg, Anton Koberger, 12. IV 1493.

2° [352] ff.

In fine: Exactum est Nuremberge insigne hoc :
ac inusitatum opus bible vnacum postillis ...

HC*3170. GW 4293. BMC II 436. Stillw B552. CIH 670. IP 1047. Боброва 154.

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega. Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurid.

Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение. Металлические застежки.

Handgefertigte rote und blaue Initialen und Rubriken. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Schließen.

Eeslehel: Lehmann 1785.

iiblist ilmus XV saj. 127 tervikväljaannet. Valdavas enamuses on need Vulgata trükid — kirikuisa Hieronymuse ladinakeelse tõlke väljaanded. 94 Vulgata eesotsas seisavad sellised varatrüki šedöövrid nagu Gutenbergi 42-realine piibe (Mainz, 1454—56) ja 36-realine piibel (arvat. Bamberg, 1459—60). Ladinakeelsete piiblite väljaandmise suuremateks keskusteks olid Veneetsia (21 väljaannet), Basel (17), Nürnberg (14) ja Strasbourg (12). 13 väljaannet, peamiselt sajandi lõpust, ilmusid kommenteeritud. Trükkalid võtsid siin üle ladinakeelsetes käsikirjades väljakujunenud kommentaarid: üksikute väljendite seletused, mis olid mahutatud ridade vahele (*glossae interlineares*) ja põhjalikumad selgitused käsikirjade servadel (*glossae marginales*). Tähtsamate marginaalglossidena olid kasutusel Walafridus Strabo (?—849)

selgitused ja interlineaarglossidena Anselmus Laudunensise (?—1117) glossid. XIV saj. lisan-
dusid neile Nicolaus de Lyra postillid koos Paulus Burgensise täiendustega. XV saj. lõpuks
oli ladinakeelseid piibleid raamatuturul esialgu piisavalt ning nende väljaandmine vähenes:
1471.—80. a. ilmus 35, 1481.—90. a. 28 ja 1491.—1500. a. 23 trükki.

TRÜ TR neljast Vulgata väljaandest varaseima, suureformaadilise neljaköitelise kom-
menteeritud väljaande (nr. 13) trükkal Adolf Rusch oli Strasbourg'i esitrükkal Johannes Men-
telini väimees ning osanik, 1466. a. alates trükkis ta iseseisvalt. Rusch oli ka kirjastaja ja paberi-
kaupmees, trükkis peaausjalikult humanistlikku ja klassikalist kirjandust ning võttis esimesena
(1467) Saksamaal kasutusele antiikva.

1489. a. ilmunud üheköiteline väljaanne (nr. 14) on teine kahest Speyeris Peter Drachi
juures trükitud piibliväljaandest (esimene ilmus 1486). Peter Drachi firma alustas tegevust
hiljemalt 1475. a. ja ta kuulub suuremate saksa kirjastajate ja trükkalite hulka. Nagu Kober-
gergi, andis ta välja hästi minevat ladinakeelset kirjandust. Saksakeelsete illustreeritud raama-
tute arv ei ole suur, kuid nende hulgas on silmapaistvaid väljaandeid, nagu *Spiegel mensch-
licher Behaltnis* 277 puulõikega ja Petrus de Crescentiise *Ruralis commoda* kolm väljaannet
vastavalt 313, 297 ja 317 puulõikega. Drach kasutas u. 25 tüüpide komplekti (sealhulgas mitte
ühtegi antiikvat) ja kahte signeeti.

1491. a. Baselis Johann Frobeni (?—1527) juures ilmunud väikesformaadilisest piibli-
väljaandest (nr. 15) on meil ainult 55-leheline fragment. Enne iseseisva trükkalina alustamist
oli Froben töötanud Nürnbergis Kobergeri juures ja Baselis Amerbachi juures. Käesolev piibli-
väljaanne on tema esimene trükkis. Frobeni põhitegevus langeb XVI sajandisse, mil ta koostöös
Rotterdami Erasmusega tõusis silmapaistvaimaks trükkaliks humanistliku kirjanduse välja-
andmisel saksa keelt kõnelevates maades.

1493. a. Nürnbergis Anton Kobergeri juures ilmunud kommenteeritud neljaosalisest välja-
andest (nr. 16) on TRÜ TR-s ainult viimane osa.

Peale ladinakeelsete piiblite ilmus XV saj. kolm väljaannet heebrea keeles ja 30 rahvus-
keelte (11 itaalia, 15 saksa, kaks tšehhi, üks kataloonia ja üks prantsuse keeles).

Esimene saksakeelne piibliväljaanne ilmus 1466. a. Strasbourg'is J. Mentelini juures. Kui
ladinakeelsed haritlastele mõeldud piibliväljaanded ilmusid illustreerimata, siis rahvuskeelseid
laiemale lugejaskonnale määratud väljaandeid hakati üsna varakult ilmestama pildimaterjaliga.
Kaks esimest illustreeritud saksakeelset piiblit ilmusid 1475. a. paiku Augsburgis, üks Jodocus
Pflanzmanni ja teine Günther Zaineri juures. Pflanzmanni väljaanne sisaldas 57 veerulaiust
puulõiget, trükituna 21 erinevalt klotsilt, ja Zaineri väljaanne 73 piltinitsiaali. Tippsaavutuseks
XV saj. saksa piibliillustratsioonis loetakse 1494. a. Lüübekis Steffen Arndese juures ilmunud
152 puulõikega alamsaksakeelset väljaannet.

1477. a. ilmus Augsburgis Anton Sorgi juures viies illustreeritud (üldse seitsmes) välja-
anne saksa piiblitest (nr. 12). Esimene osa sisaldab 24 ja teine 53 veerulaiust puulõiget, mis
TRÜ TR eksemplaris on koloreeritud. Sorg võttis aluseks Pflanzmanni väljaande, jättis välja
neli ja lisas 23 illustratsiooni. Nii see kui ka 1480. a. ilmunud väljaanne kuuluvad A. Sorgi
nimetamisväärsimate trükiste hulka. A. Sorg trükkis aastatel 1475—93. Põhiosa tema u. 180
trükisest moodustavad saksakeelsed väljaanded, nendest suur osa illustreeritud. Esiletõstmist
väärivad esimene trükitud vapiraamat — Ulrich Richtenthali *Beschreibung des Kostnitzer Konzils*
(1483), mis sisaldab üle tuhande illustratsiooni.

Nr. 12, 13, 14, 15 on ostetud 1837. a. G. Bergmanni koguga (KHO, f. 4, nim. 1, s. 37,
l. 22 p.), nr. 16 on ostetud 1841. a. (KHO, f. 4, nim. 1, s. 40, l. 1).

**Exactū est Muremberge insigne hoc: ac insitatū opus biblie
vnacū postillis venerādi viri ordims minorū fratris Nicolai
de lyra: cūq; additōibus p venerabilē episcopū Paulū burgē-
sem editis: ac replicis magistri Mathie dorinck eiusdē ordinis
minorū fratris ⁊ thcologi optimi: caractere ⁊o imp̄ssum babes
iucūduffimo: impensisq; Anthony kobergers p̄fate ciuitatis in-
cole. Anno incarnate deitatis. M. cccxciiij. die ⁊o duodecima
Aprilis. De quo honor inuictissime trinitati necnō intemerate
virgini Marie iesu christi gerule: Amen.**

17. BONATUS, GUIDO.

Decem tractatus astronomiae. Cum additione Jacobi Canter.
Ed. Johannes Angeli.

Augsburg, Erhard Ratdolt, VII Kal. Apr. [26. III] 1491.
4° [422] ff.

Tit.: Registrum Guidonis Bonati de forliuio.

F. 15 tit.: Guido Bonatus de forliuio: Decem continens tractatus Astronomie.
HC*3461. GW 4643. BMC II 384. Stillw B757. CIH 729. IP 1134.

Puudub leht 422.

Illustreeritud, puulõikeinitsiaalid. Tekstis mõned käsikirjalised märkused. Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrüki tehnikas, metallsulgurite vastused.

Нет листа 422. Иллюстрации, гравированные инициалы. Рукописные заметки. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, замки металлических застежек.

Blatt 422 fehlt. Illustriert, Holzschnittinitialen. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Haften von Schließen.

Tiitellehel: Hieronimus Schreyber Norinus [?] 1539.

Guido Bonatti (1230—u. 1296) oli kuulus astroloog oma kaasajal ning jäi tuntuks ka järgmisel sajandil. Ta pidas Itaalias astroloogia kohta avalikke loenguid ning kirjutas ka sellealase teose, millest on säilinud mitmeid käsikirju. Ainuke inkunaabeltrükk sellest ilmus 1491. a. Augsburgis Erhard Ratdolti juures, XVI saj. lisandus kaks väljaannet (Veneetsias 1506 ja Baselis 1550).

Ratdolt (vt. nr. 3) alustas trükkalina Veneetsias ning jõudis seal kümne aasta jooksul välja anda mitu suurepärast sügavlõiketehnikas initsiaalide ning ehisliistudega kaunistatud raamatut. Veneetsia perioodil kirjastas ta esijoones matemaatikute ja astronoomide teoseid. Siin alustas Ratdolt ka liturgilise kirjanduse trükkimist ning saavutused sel alal mõjutasid Augsburgi piiskoppe kuulsat trükkalit kodulinna tagasi kutsuma. Augsburgi perioodil (1487—1516) oli Ratdolti trükiste hulgas esikohal liturgiline kirjandus, kuid siingi jätkas ta matemaatika- ja astronoomiateoste trükkimist, mille hulka kuulub ka käesolev Bonatti teose esitrükk. Korrektorina ja teadusliku nõuandjana aitas teda matemaatik ja astronoom Johannes Angeli (vt. nr. 2). Raamatus leidub hulgaliselt skeeme ja illustratsioone. Sodiaagimärkide ja planeetide jaoks on kasutatud samu puulõikeid, mis esinesid Ratdolti teisteski astronoomiatrükistes (Albumasar, *Flores astrologiae*, 1488; J. Angeli, *Astrolabium*, 1488). Augsburgis jätkas Ratdolt Veneetsias alustatud stiili, pöörates suurt tähelepanu selgele tüpograafilisele kujundusele ja kasutades ehistähti ning -liiste. Veneetsias võttis ta kaasa ainult initsiaalide (näeme ka antud trükises) ning ehisliistude klotsid, trükitüübid aga muretses Augsburgis uued, ülekaalus selged ja jõulised ümargooti tähed. Ilmekas on raamatu lõpus kolofoon, mis illustreerib oma tähtsust tunnetavat trükkalit: *Liber astronomicus Guidonis Bonati de Forlivo explicit feliciter. Magistri Johannis Angeli viri peritissimi diligentii correctione. Erhardique Ratdolt viri solertis eximia industria et mira imprimendi arte qua nuper Veneciis nunc Auguste Vindellicorum excellit nominatissimus....*

Raamat on ostenud 1804. a. J. F. Pfaffilt (KHO, f. 4, nim. I, s. 244, l. 32).

¶ Et si fuerit mars in capite significat paucitatem bellorum atq; iactanciam & depredationem atq; viarum ablationem & tribulationum: & in latitudine iuniorum: atq; paucitatem primarum in partibus orientis & meridiei: & abundantiam in oriente & austrum: et erit tranquilla inter orientales & meridionales. At si fuerit in pede vel in manu contra operetur tollere eius significatum nec poterit prodere.

¶ Et si fuerit venus in reuolu tione anni in geminis et ipsa bene esse significat apparetur: contra significat similitudinem in partibus occidentis: similiter & in terra iuniorum & in partibus septentrionalibus & significat saluaciones hominum in illis partibus: & temperantiam acrios atq; pluuiarum: & duritiam bellorum atq; contrarietatem: & augmentum alacritatis in partibus septentrionalibus.

vel ipsa fuerit impedita seu male disposita.

¶ Et si fuerit ven⁹ in reuolu tione in tauro & ipsa bene esse significat apparetur eorum que significauerit in partibus meridionalibus vniuersaliter: apparetur etiam in partibus iherosolymis & in terra orientis vel in terra thureorum & in terra romandorum: significat etiam ventos venturos in illis partibus non tamen nocibiles: & saluationem fructuum orbium: et hoc accidet ex parte sue benigne nature: & significat bonitatem acri & saluationem mulierum & vacca: in illis partibus: saluationem etiam amone: similiter & eius terrarum vtilis: nisi contra operetur mars.

¶ Et si fuerit in virgine fueritq; bene disposita significat tranquillitatem & bonum esse in partibus septentrionalibus: & abundantiam vini & annonae & butiri atq; pinguedinis: nec erit mortalitas in eis nisi contra operetur mars.

¶ Si autem fuerit sol in ascen dente hora reuolutionis libera & malis & alijs impedimentis & fuerit eius hoc dicitur in seu iunioribus significat bonum esse bitum & magnatum seu nobilitatem eorum gaudium & augmentatationem boni atq; profectum regis si fuerit receptus significat ablationem mali. Si autem non fuerit in ascendente hora reuolutionis sol fuerit extra illud in bono loco ab ipso liber ab impedimentis & frigide sed infra hoc. Si vero fuerit impeditus significat eorum detrimentum & contrarium eorum que dixi tibi.

¶ De venere in ascendente quid signi fides

¶ Si vero fuerit venus in ascen dente hora reuolutionis libera & fortunata & forte significat gaudium & alacritatem & triumpsum & diminutionem guerrarum & maxime iuuenularum: & in uiculis virorum venturum cultu venere & bonam dispositionem arabum atq; ipsorum bonorum: & eo melius si fuerit cum bono domus vel exaltationis in aliquo ipa fuerit. Et si fuerit impedita contrarium predictorum significat.

¶ Et si fuerit ven⁹ in libra & ipsa bene esse ac libera ab impedimentis significat saluationem civium regionum que fuerit in diuisione libere: & saluacionem vinorum & mulierum: & significat saluationem hominum in partibus meridionalibus nisi contra operetur saturnus: & in partibus illis vnum & butrum atq; pinguedo: & mitigabuntur iactanciam & abfessiones viarum & depredationes & contentioes nisi contra operetur mars vel ipsa fuerit impedita.

libere nisi contra operetur mars vel ipsa fuerit alius male disposita.

¶ Et si fuerit in equario et ipsa bonitatis ac bene disposita significat bonum esse hominum: & saluationem vel saluam diminutionem grauitatum atq; tribulationum que sunt venturæ hominibus in reuolutione illa: & diminutionem niuum atq; pluuiarum & frigiditatem: & saluationem vini atq; butri in partibus occidentibus: et in aegyptis: & in tota terra que dicitur nigrota: & custodia regis illius regionis in qua tu uolueris animam. Que si alpegerit ascendens & ipsa fuerit septentrionalis significat paucitatem vini erit tamen verum bonum & vtile atq; utile.

18. [Pseudo-]BONAVENTURA.

Meditationes vitae Christi.

[Strasbourg, Johann Grüninger, ca 1496].

4° 54 ff.

Tit.: Vita christi edita a sancto Bonauentura.

HC*3550. GW 4754. BMC I 116. Stillw B805. CIH 752a. IP 1160. Боброва 178.

Tekstis mõned käsikirjalised *Рукописные заметки. Полу-* Handschriftliche Bemerkun-
märkused. Poolnahkköide. *кожаный переплет.* *gen. Halblederband.*

Tiitellehel: Adscriptus Bibliothecae Arcis Biatensis.

Esikaane siseküljel eksliibris tekstiga: Ex Bibliotheca Ducali Radivilliana Nesvisiensi.

Tiitellehe pöördel tempel: Biblioth. Imper. Acad. Scien.

19. [Pseudo-]BONAVENTURA.

Stimulus amoris. Ed. Johannes Quentin.

Paris, [Georg Wolff pro] Jean Petit, [1498—1500].

8° [100] ff.

Tit.: Stimulus diuini amoris deuotissimus a s[an]cto Johanne Bonaventure editus ... emendatus et correctus per eximium sacre pagine professorem Magistrum iohannem quentin canonicum et penitentiarium parisiensem C 1130. GW 4826. Stillw B860.

Raamatu lõpus (leht 100) il- *В конце книги (лист 100)* *Eine Illustration auf dem*
lustratsioon, signeet; initsiaa- *иллюстрация, издательская* *Blatt 100, Signet, handgefert-*
lid käsitsi sinise ja punasega, *марка. Синие и красные ру-* *igte rote und blaue Initialen,*
punased rubriigimärgid. *кописные инициалы, красные* *rote Rubriken. Halblederband.*
Poolnahkköide. *рубрики. Полукожаный пе-*
реплет.

onaventura (1221—74), keskaja tuntud teoloogi nime all ilmunud kahest teosest oli *Meditationes* XV saj. väga populaarne, sellest ilmus 60 väljaannet. Oletatakse, et selle tegelikuks autoriks on Johannes de Caulibus.

Strasbourg'i nimekaim trükkal Johann Grüninger oli õppinud trükikunsti Baselis, 1482. a. omandas ta Strasbourg'i kodakondsuse ning 1483. a. ilmus tema esimene trükis — Petrus Comestori *Historia scholastica*. XV saj. kahel viimasel kümnendil arendas Grüninger eriti viljakat trükitegevust ning andis välja raamatuid peaaegu kõigist valdkondadest, sealhulgas mitmed neist suurepärase illustratsioonidega (vt. nr. 33). Ta trükkis 1529. aastani.

Stimulus amoris on trükitud Georg Wolff'i (trükkis 1489—1500) juures tuntud Pariisi kirjastaja Jean Petit' jaoks. Tema kirjastajamärki, mida näeme ka antud trükises, kannavad paljud aastatel 1492—1530 Pariisis ilmunud trükised.

Mõlemad raamatud on ostetud 1890. a. raamatukaupmees K. F. Koehlerilt Leipzigs (KHO, f. 4, nim. 1, s. 351, l. 41). Nr. 18 sisaldab mitu viidet varasemate omanike kohta, nagu tuntud Leedu-Poola vürstide Radziwillide eksliibris ja Peterburi Teaduste Akadeemia raamatukogu tempel. XVI saj. asutatud Radziwillide rikkalik raamatukogu Nesvižis (praegu rajoonikeskus Minski oblastis) anti 1772. a. üle Peterburi Teaduste Akadeemiale. Kogu sisaldas ligi 20000 köidet, sealhulgas vähemalt 11 inkunaablit (N. Feigelmanas. Lietuvos inkunabulai. Vilnius, 1972, lk. 22—24).

20. BRANT, SEBASTIAN.

Carmina in laudem B. Mariae virginis multorumque sanctorum.

[Basel, Johann Bergmann von Olpe, non ante 1494]

4° [8] ff. (sign. F—F₈)

F. 1 (cum sign. F): Diui Brunonis vite institutio et de laude et exornatione ordinis Carthusiensis Carmen Sapphicum S. Brant.

HC*16171. GW 5067 *Anm.* 3. IP 1229.

Kaks illustratsiooni. *Tekstis* *Две иллюстрации. Рукопис-* *Zwei Illustrationen. Hand-*
käsikirjalisi märkusi. *ные заметки в тексте.* *schriftliche Bemerkungen.*
Allig. ad nr. 35.

quinq; status quinq; dñi nostri plagas cum estuati
desiderio apprehēditē in curā et sollicitudinē con
tinuā cordis vestri. Ad nobis concedat iesus xps
crucifixus benedictus in secula Amen

¶ Ep̄licet prima pars huius libri que specialiter
tractat de christi passione gloriofissima.

¶ Incipit secunda pars q̄ specialiter tractat de p
fectu hoīs et contemplatione. de his videlicet q̄ ad
contemplatione dispositiua sunt. Et primo qualiter
ip̄o possit āplius p̄ficere et magis deo placere.
Capitulum primū

U homo possit āplius p̄ficere et ma
gis deo placere ista decē que sequunt
in se studeat habere. ¶ Primo stu
deat qualiter possit vel q̄tum potest
se vilissimū reputare et indignū omni beneficio
dei sibi displicere. soli deo placere cupiat ab alijs
velit vilijs nō hūilis reputari. Et ex hoc summā dei
elemētā reeognoscat q̄ eus sterus sit vilissimū
in omnibus infidelissimū ad imense maiestatis in
iuriam tam promptissimū dignatur in seruis sibi
assumere. et quod maius est ad optore in filiis. Non
enī reputes magnū q̄ deo seruis. sed reputa ma
iorem q̄ ipse dignatur habere sic insufficientem et
miserum seruis. ¶ Secundo ut de nichilo de pec
cato vel ad peccatū induente et a bono retrahēte
dolet immo de quacunq; tribulatione ininria et
afflictione gaudeat. Infrētes intime diligit spe
ciale orationem p̄ cia faciat deo inde copiosas

¶ Incipit plogus seu ep̄stola dñi Bonanēture
in libro qui dicitur stimulus amoris.

Ad te domine leuau animā meā deus
meus in te confido nō erubescā. Con
fusus de tua liberalissima pietate. alle
ctus mira suauissimi amoris et odoris
tui suauitate. attractus instringibili vinculo tue ar
dētissime caritatis. Ad te qui habitas in celis le
uau oculos meos splendor solis iusticie illustras
tus. claritatis tue lumine. puocatus audissimē re
querēs spertiosissimū decorē amātissimū vultū tuū.
Solicitant me ista q̄ tibi in me placito habeas
Quid autē michi indigno seruo acceptabilis q̄
scire qualiter tando dño valeā famulari. Quid tūc
igitur amorem erectus anici p̄ce in ductus zelo
interno coactus. qualis quisq; te studiose querere
debeat. qualiter iuenire valeat. qualiter possit ad
te accedere et strictis tenere āplexibus quibusdā
meditationib⁹ declamare p̄selinā In quib⁹ et si
diuerse corde tāguntur ad vnū redacte puris au
ribus faciūt melodis. Quāuis enī diuerse et pluri
me materie in diuersis capitulis describantur. tū
inde nichil resonat nisi perfectio animi ad diuinū
amozē. Si quid aliud inuenta p̄ce lector legitime
corrigas et nō rodas. qz malicia nō est in causa sed
simplicitas. Diuersum nāq; modū inuenies in eis
vt diuersitate modi et materic/lectoris fastidiū tē
peretur et eius aīs ad celestia cautius eleuet. va
riis illustrats radis tibus refecta diuersis. multi
pliciq; varietate allecta. Tu adē mi frater iohānes
de ordine fratru minorū q̄ eucharistius appellaris

Ink. 19

¶ Stimulus diuini amoris deuotissimus a sc̄to
Iohāne Bonauēture edit⁹ cordiū oīm in amoris
xpi iesu inflāmatib⁹ post euidē varias ip̄reūōes
incoorrectas vltimate emēdatus et correctus p̄ exi
miū sacre pagine professore Magistru iohannē.
quētin canonicū et penitentiarium parisiensem

Ink. 19. Tütelleht

acc. 64331

21. BRANT, SEBASTIAN.

De origine et conversatione bonorum regum et de laude civitatis Hierosolymae.

Basel, Johann Bergmann von Olpe, Kal. Mart. [1. III] 1495.

4° [160] ff.

Tit.: De origine et conversatione bonorum Regum :
et laude Ciuitatis Hierosolymae :

cum exhortatione eiusdem recuperandae. Sebastianus Brant.

H*3735. GW 5072. BMC III 794. Stillw B976.

Illustratsioonid tiitellehel ja lehel signatuuriga T iiij, signeet.

Иллюстрации на титульном листе и на листе с сигнатурой T iiij, издательская марка.

Das Titelblatt illustriert, eine Illustration auf dem Blatt mit Signatur T iiij, Signet.

Allig. ad nr. 35.

aksa kirjanik ja humanist Sebastian Brant (1457—1521) sündis Strasbourg'is, õppis Baselis õigusteadust ning omandas 1489. a. rooma ja kanoonilise õiguse doktori kraadi. Baseli perioodil (pärast Baseli astumist Šveitsi Liitu 1501. a. läks riigitruu Brant kodulinna Strasbourg'i) oli Brant tihedalt seotud linna kirjastajate ja trükkalitega, osaledes sajandi kahel viimasel kümnendil raamatute väljaandmisel toimetajana, korrektorina, eessõnade ning pühendusluuletuste autorina. TRÜ TR Baseli inkunaablitest on tema trükki toimetatud (*edidit*) Johann Amerbachi juures ilmunud Petrarca teosed (1496) ning Jacob Wolff'i trükitud Baseli kirikukogu dekreedid (1499, Branti eessõnaga). Johann Bergmann von Olpe trükitud Carolus Verarduse teoses *Historia Baetica* leidub Branti pühendusluuletus (*In Bethicum triumphum congratulatio*).

Branti enda teostest kujunes populaarseimaks inimlikke nõrkusi ja pahesid pilkav „Narrenschiff“, mille esitrükk ilmus 1494. Sajandi lõpuni jõudis sellest värss-satiirist ilmuda ühtekokku 26 väljaannet, nende seas tõlked ladina, alamsaksa, prantsuse ja hollandi keelde. Raamatu menu põhjustasid kindlasti suurepärased illustratsioonid, mille valmistamisel võis mitme uurija arvates osaleda ka noor Albrecht Dürer.

TRÜ TR-s leiduvatest Branti teostest moodustab esimene (nr. 20) lisavihiku religioossetele luuletustele, mis esinesid mitmes variandis. Põhiväljaanne koosneb 40 lehest (*sign.* A—E₈), mõnedes eksemplarides on aga lisatud veel üks kaheksaleheline vihik (*sign.* F—F₈) algussõnadega *Divi Brunonis vite institutio*..., mis oli ka iseseisvalt käibel. See sisaldab 11 luuletust ja 2 puulõikeillustratsiooni.

Branti nimetamisväärsim ajaloolane proosateos (nr. 21) koosneb kolmest osast. Kõige ulatuslikum on esimene, kus antakse Jeruusalemma piirkonna ajalugu 1492. aastani. Teises osas kutsutakse üles vabastama pühasid paiku türklaste käest. Lõpus on 23 leheküljel eeleegilises distihhonis kirjutatud Jeruusalemma valitsejatest. Raamatut kaunistab 2 puulõikeillustratsiooni ja trükkal Johann Bergmann von Olpe signet deviisiga *Nihil sine causa* ja initsiaalidega I. B.

Johann Bergmann von Olpe (?—u. 1532) alustas õpinguid Baselis 70. aastate algul ning kuulub Baseli haritud trükkalite-kirjastajate hulka. Ta oli tihedates sidemetes humanistide Johannes Reuchlini, Jacob Locheri, Jacob Wimpfelingi ja eriti Sebastian Brantiga, kelle põhilised teosed ta kirjastas, nende hulgas ka „Narrilaeva“ esitrükk. Tema trükitegevus hõlmab ajavahemikku 1494—99.

Branti teosed kuuluvad inkunaablite konvoluuti, mille kinkis Tartu ülikooli raamatukogule J. F. v. Recke 1807. a. (KHO, f. 4, nim. 1, s. 1, l. 160 p.).

BRANT, SEBASTIAN.

Epithalamion.

Vide Mayno, Jason de.

Oratio in nuptias Maximiliani regis
et Blancae Mariae reginae Romanorum.

Diui Brunonis vite in

stitutio & de laude & exornatione ordinis
Carthusiensis Carmen Sapphicū S.Brant.

Spiritus sancti mihi gratiam da
Summe cœlorum moderator o rex
Ordinis laudes valeam sonare:
Carthusiani.

Equis ad vitam leuius beatam:
Quis ve secure/cicuis ve tendit?
Tucius quis nam sua fata anhœlat
Carthusiano?

Et

Qui stabile efficiat regnū tibi: sc̄ptra beando
Sub pede dum teneas sc̄cula cuncta. Vale.

Hoc Titionis opus/ rex inuictissime: grata
Mente cape: & pueri/Brant/Epitoma tui.

Epitoma vrbis Hierosolymæ p̄ Sebastianū Brant
vriusq; iuris doctore subito collectū : Basileę ope-
ra & impensa Iohannis Bergman de Olpe anno
·j· 4· 9· 5· Kalendis Marcii / in honore sacrosan-
ctę regię maiestatis impressum : finit fœliciter.

Ink. 21. Signeet

De Origine et eōuersa

tionone bonorū Regum: & laude Ciuitatis
Hierosolymæ: cum exhortatiōe eiusdem
recuperandę. Sebastianus Brant

Ink. 21. Titelleht

22. CACCIALUPIS, JOHANNES BAPTISTA DE.

De debitoribus suspectis et fugitivis. De pactis. De transactionibus.

Modena, Pierre Maufer, 18. VI 1492.

2° [30] ff.

In fine: Hic finiunt solemnes et aurei tractatus. s. debitoribus fugitiuis. de pactis et de transactionibus editi per famosissimum iuris interpretem do[mini] Joannem baptistam de caccialupis de sancto seuerino.

HC*4189. GW 5837. BMC VII 1066.

Puuduvad lehed 1—10.
Pappköide.

Отсутствуют листы 1—10.
Картонный переплет.

Die Blätter 1—10 fehlen. Papp-
einband.

taalia õigusteadlane Giovanni Battista Caccialupi (?—1496) oli tsiviilõiguse professor Sienas (u. 1457—58) ning õpetas hiljem Roomas kanoonilist õigust. Ta tegeles õigusteaduse ajaloo ja paistis silma esseede ja traktaatide autorina. Käesolev trükis sisaldab tema tuntumatest töödest kolm traktaati, kusjuures TRÜ TR eksemplaris puudub esimene. Raamatu trükkija, prantslane Pierre Maufer alustas trükitegevust Padovas 1474. a. ning töötas seejärel veel mitmes Itaalia linnas. Tema Modena perioodist on teada vaid 5 trükist, ilmunud 1491—92.

Raamat on ostetud 1849. a. raamatukaupmees E. I. Karowilt Tartus (KHO, f. 4, nim. 1, s. 342, l. 222).

23. CEPOLLA, BARTHOLOMAEUS.

Cautelae.

[Strasbourg, Johann Prüss], 25. II 1490.

4° [1], 86 ff.

F. 1: Bartholomei Veronen[sis] vulgariter nuncupati. Cepolle / utriusque iuris doctoris aduocati consistorialis Padue legentis / cautele vtillissime feliciter incipiunt.

H*4865. GW 6484. BMC I 128. Stillw C341. CIH 967. IP 1498.

Puudub tiitelleht. Tekstis käsi-
kirjalisi märkusi.

Üks initsiaal käsitsi punasega,
punased rubriigimärgid.

Poolnahkköide, dekoor kuld-
trükitehnikas.

Нет титульного листа. Ру-
кописные заметки в тексте.

Один красный рукописный
инициал, красные рубрики.

Полужошанный переплет, ти-
снение золотом.

Das Titelblatt fehlt. Hand-
schriftliche Bemerkungen.

Eine handgefertigte rote
Initiale, rote Rubriken. Halb-
lederband, Golddekor.

Lehel 85: Michel Rogge Ao 1729, l: p.

taalia õigusteadlane Bartolomeo Cepolla (?—u. 1477) sündis Veronas, õppis Bolognas ning omandas 1446. a. doktorikraadi. 1450—58 oli ta professor Ferraras ja hiljem elu lõpuni Padovas. Toimis mõnda aega ka Roomas konsistoriaaladvokaadina, mida tihti armastab mainida oma teoste alguses (ka käesolevas). Tema põhitöödeks on traktaat *De servitutibus* ja *Cautelae*. Esimesest ilmus XV saj. 12 ja teisest 15 väljaannet. Õigusteadust õppijate seas omal ajal populaarne *Cautelae* koosneb üksikute ilma range loogilise järjestuseta esitatud juriidiliste kaasuste loetelust koos selgitustega; sisuliselt on need nõuanded mitmesugustes õiguspraktika küsimustes. Iga juhtumi puhul toetub ta ühele või mitmele juristile, tihti Angelus Aretinusele, oma õpetajale Bolognas. Originaalväljaanne (Perugia, u. 1473/74) koosnes kahest osast — esimene 236 ja teine 86 *cautela*'t. Esimest osa avaldati ka eraldi, enamasti 3 punkti võrra laiendatult. Käesolev trükk on esimene laiendatud tervikväljaanne, sisaldades kokku 325 *cautela*'t.

Teose trükkija Johannes Prüssi (u. 1480—1510) esimene dateeritud trükis pärineb 1483. a. XV saj. kahel viimasel aastakümnel seisis ta trükiste arvu ja mitmekesisuse poolest Strasbourg'i trükkalite seas kohe Johann Grüningeri järel. J. Prüss andis välja ka illustreeritud saksakeelseid raamatuid, mis aga kvaliteedilt Grüningeri omadest maha jäävad.

Raamat on saadud 1804. a. kingitusena doktor J. G. Schultzilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 252, l. 25).

COLUMBUS, CHRISTOPHORUS.

De insulis nuper in mari Indico repertis.
Vide Verardus, Carolus. Historia Baetica.

COLUMNA, AEGIDIUS.

De regimine principum.
Vide [Pseudo-]Albertus Magnus. Philosophia pauperum.

24. CONCILIUM BASILIENSE.

Decreta. Ed. Sebastian Brant.
[Basel, Jacob Wolff, post 1. III 1499].
4° [112] ff.
Боброва 239.

Tit.: Decreta concilij Basiliensis

HC*5605. GW 7284. BMC III 777. Stillw C722. CIH 1058. IP 1670.

Puulõikeinitsiaalid. Tekstis käsikirjalisi märkusi.
Pappkõide.

Гравированные инициалы. Рукописные заметки в тексте.
Картонный переплет.

Holzschmittinitialen. Handschriftliche Bemerkungen.
Pappeinband.

Baseli kirikukogu (1431—39) oli kolmas XV saj. toimunud kirikukogudest, kus püüti reformeerida katoliku kirikut (põhiküsimusteks kreeka ja ladina kiriku ühendamine, mõõndused hussiitidele, paavsti ülemvõimu piiramine). Fermo piiskopi sekretärina võttis Baseli kirikukogust osa ka Enea Silvio Piccolomini, kes asutas siin itaalia ja saksa humanistidest koosneva ringi. Baseli kirikukogu materjalid on trükki toimetanud ning eessõnaga varustanud S. Brant. Trükis sisaldab ülevaate 45 istungist (*sessio*) ja lõpeb uue paavsti Nicolaus V bullaga. Tiitellehel on S. Branti 14-realine Baseli linna ja kirikukogu ülistav luuletus (*Ad urbem Basileam epigramma Sebastiani Branti*).

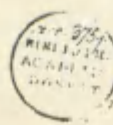
Jacob Wolff'i esimesed trükised pärinevad 1492. aastast, põhiline tegevus algas aga alles 1497 ning kestis 1518. aastani. Tema umbes poole saja väljaande hulgas moodustavad enamuse teoloogilised teosed ja õpperaamatud.

Raamat on ostetud 1840. a. Leipzigi ülikooli raamatukogu dublettide oksjonilt K. F. Koehleri vahendusel (KHO, f. 4, nim. 1, s. 341, l. 276 p. ja s. 658, l. 51).

Decreta concilij Basiliensis

Ad urbem Basileam epigramma Sebastiani Branti.

Concilij decreta nra Basilea videre
Sibi debet hoc presens per legem mater opus.
Hoc quoque concilio patri submirare: et acta
Complacet Synodi singula facta tunc.
Illa quidem multos obstrusa fieri per annos;
Nunc duce diuino numine abire parant;
Vultu hilari et leto clementer proliue adibunt;
Et docent in primis; Cardinibusq; viris m.
Dicit ubi magnus bonos pariter o' bonos inlepta diuis;
Longius atque tuum fulget abinde decus.
Dac Synodo: et studio generalibus omnia rbeni
Dignida pcedit; N' d'ar' g' n' s' q' v' n' r' s;
I' q' n' a' l' e' r' r' a' d' i' e' n' t' e' f' e' d' e' r' a' f' a' l' t' a' p' e' r' c' u' a' n' s;
Et fau can' cepno n' u' i' n' i' m' a' c' u' n' c' t' a' n' i' s'.

Decreta et acta concilij Basiliens.

N nomine sancte et indi

ducite trinitas sceleret amen. Conset vni digni
et cogniti puet id singulariter explemuntū labi
lio homini memoria: vt ea que per factos gene
raliū Conclio; sanctiones ad dei laude; conu
nem republice vtilitatem fore noscuntur in hunc
debet scribere commendat vt per hanc uisio co
ri et ad ad posteros transcat recordatio hinc est
quod in subseripso continet: et sunt de verbo ad verbi infera decreta
distructio nes acta ordinationes ceteraq; gesta in facto generali Basili
lensi concilio pudente in eodem auctoritate apostolica Reuerendissimo
in xpo patre dno Juliano milanone diuina sacrosancte Romanee ec
clesie sancti Angeli papacono Cardinali aplice sedis legato. Collocati
sa et ordinata p ius priuilegio notario et scribas infra scriptos /
ad id per dicta dnm pudente sacro eodem approbare. Concilio depura
to. Sub aucta indictione diebus huius mensibus et pontificatu in
finitis annorum et diebus.

Ad hunc laudem a narrare dno Maximiliano cardinali archiepiscopo
Anthonie Indione noua die autem septima mensis decembris
pontificatus sanctissimi in xpo patris et dno nostri dno Eugenio diuina
pudencia pape quarti anno pmo pmo Reuerendissimo patre dno Car
dinali pudente crelegato iam per mensis aliquot in curia Basiliensi
nationis Germanice pudente Basiliensi pudente generali Conclio ad
tuitante dno congregacione celebratione in dno iuxta mandatu aposto
lici alias sup hoc sub d'ecretū cetera plenius inferri legitime facien
dum planaliter existente. Comocana itaque per dicta auctoritate
rebus et causa ad dictam curiam Basiliens. de bisetis in dno parti
bus pluribus dno plano nemo plonia alij et vna ecclesiastica qui
de iure vel pfectu dicit ad Conclium generale venire tenent: acena qua
pluribus aliis ad dictu conciliū conuocata: et q; vna cu dicto dno pfe
dente legato in certa aula domus ecclesie sancti leonardi Basiliens. in
9 solis sumro concilio tenedia in vni cōuenire ad hoc specialiter agre
gatio vnam in inter eos introitusu erunt ordinari: decretu pmo di
en generalis Concilij Basiliens. ditione tenedia fore auctor dno ang ce
leb'anda die venens erunt. prime figura quadragesima pudente men
sis decembris in ecclesia cathedrali Basiliens. po vt in cedula curio re
no: inferius pmo loco describit plenius conuenit qua cedula in mul
tis duplicari et transumpta iuxta eadem dno pudente ob dicta hinc sc
fioni et publicatione faciendā in pluribus diebus curio. na ecclesiastica
vna infra panter et apponi aucta teno: quod et est talis.

Ad hunc laudem a narrare dno Maximiliano cardinali archiepiscopo
Anthonie Indione noua die autem septima mensis decembris

25. CORPUS IURIS CIVILIS.

Digestum vetus. Cum glossa ordinaria Accursii Florentini.
Nürnberg, Anton Koberger, X Kal. Dec. [22. XI], 1482.
2° [404] ff.

In fine: Sacratissimi principis Justiniani pandectarum opus
(quod digestum vetus vocitamus) vigili studio

Impensis Anthonij koburger Nurenberge est consummatum ...
HC*9550. GW 7662. BMC II 423. Stillw J496. CIH 1092. IP 1744.

Initsiaalid käsitsi sinise ja punasega, osa mitmevärvilised, rubriigimärgid punased. Poolnahkköide.

Синие, красные и многокрасочные рукописные инициалы. Красные рубрики. Полукожаный переплет.

Handgefertigte rote, blaue und mehrfarbige Initialen, rote Rubriken. Halblederband.

26. CORPUS IURIS CIVILIS.

Codex Iustinianus.

Cum glossa ordinaria Accursii Florentini et summarii Hieronymi Clarii.
Venezia, Baptista de Tortis, 29. VII 1496.
2° 316, [2] ff.

Tit.: Codex de tortis.

H*9619. GW 7744. BMC V 329. Stillw J526. IP 1777.

Initsiaalid käsitsi sinisega, signeed. Tekstis rohkesti käsikirjalisi märkusi. Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurite kinnitusdetailid.

Синие рукописные инициалы, издательская марка. Многочисленные рукописные заметки в тексте. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, детали замков металлических застежек.

Handgefertigte blaue Initialen, Signet. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Details von Schließen.

Tiitellehel: Iudicium Andreae Alciati de juris doctoribus per Scolasticos legendis . . Per M. Wolfgangum Wimpflingium 12 die januarij Anno. 1532. Ex Biturige:

ütsantsi keisri Justinianuse korraldusel kodifitseeritud rooma õiguse kogu *Corpus iuris civilis* ilmus tervikuna ning selle pealkirja all esimest korda alles 1583. a. prantsuse juristi Dionysius Gothofreduse väljaandel. Kogu koosneb neljast osast: *Institutiones*, *Digesta*, *Codex Iustinianus* ja *Novellae*. XV saj. avaldati koodeksit üksikute osadena, kusjuures *Digesta* oli jaotatud kolmeks (*Digestum vetus*, *Infortiatum* ja *Digestum novum*). Kokku ilmus koodeksist XV saj. 198 väljaannet, neist peaaegu pool (93) Veneetsias. Kõige varasem on Mainzis P. Schöfferi juures 1468. a. ilmunud *Institutiones*. TRÜ TR eksemplaridest on *Digestum vetus* Kobergeri neljast väljaandest esimene, järgnesid veel *Digestum novum* (1483), *Institutiones* (1486) ja *Codex* (1488).

Baptista de Tortis alustas raamatute trükkimist 1481. a. antiikklassikute teostega ja avaldas hiljem ka itaaliakeelseid. 1488. a. peale pühendus ta õigusteaduslike raamatute avaldamisele ning need nn. *volumina de Tortis* tegid ta üldtuntuks kogu Euroopas. *Corpus iuris civilis*'e osadest ilmus tema juures XV saj. 37 väljaannet. Käesolevas trükises esineb tiitelleht lühipealkirjaga ja signeed initsiaalidega B. T. Nii pealkiri kui signeed on trükitud punasega.

TRÜ TR mõlemad väljaanded on varustatud Accursio glossidega. Francesco Accursio (Accursius Florentinus, 1182—1258/60) õpetas Bolognas rooma õigust ja oli glossaatorite koolkonna kõige silmapaistvam esindaja. Kasutades nii vanu kui kaasaegseid kommentaare, arvestades vasturääkivusi autorite vahel ning kõrvale jättes ekslikud või ebavajalikud interpretatsioonid, koondas ta ühtseks terviklikuks süsteemiks tsiviilkoodeksi eri osade kohta kirjutatud arvukad kommentaarid. Accursio glossid muutusid üldkasutatavaks (*glossa ordinaria*) juba ta eluajal. Kommentaarid on mõlemas väljaandes antud väiksema šriftiga ning ümbritsevad põhiteksti raamikujuliselt, tekst on trükitud punase ja mustaga, nr. 26 pealkiri ja signeed (initsiaalidega B. T.) punasega.

Codex Iustinianus on ostetud 1828. a. Tübingeni ülikooli raamatukogu dublettide oksjonilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 246, l. 227—231). Raamatu tiitellehel on omanikumärk deviisiga *Spes mea Deus* ja käsitsi kirjutatud initsiaalid B. F. P.

Digestum vetus on ostetud 1846. a. raamatukaupmees E. J. Karowilt Tartus (KHO, f. 4, nim. 1, s. 342, l. 78 p.).

53836
Zensio per Accursium
de tortis. MD. CCC.
LXXVI. Die XX.
K. Julij.

Ex libris
B. F.

In nomine domini Amen
Johannes de ...
...

In iure primas comparatus ceteris
partes habetur Bartolus
Censiones obsequentes Arto
Baldum forensis sustinet
Opinionu turius Symplegadas
Suprahis Alexandro clure
Ordinis lasen atq lunis nomine
Videndus est preparantibus
No negligenda est maxime Tyronibus
Castrensis explanatio
Hic suisq alios addiderit Intpns
Cenerat q honorat verius

Coder de
corris

f. M. Wolfgangu
Wimpflingiu
10 die Januarij
Anno 1532.
Exbiturige:

B + P

#

27. DURANTI, GUILLELMUS.

Rationale divinatorum officiorum.
Ulm, Johann Zainer, 3. XII 1473.
2° [2], 268 [= 267] ff.

F. 3: Rationale diuinorum offitiorum incipit.

HC*6474. GW 9105. BMC II 521. Stillw D332. CIH 1226.

<i>Ehisliistud. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega. Tekstis mõned käsikirjalised märkused. Pärgamentkõide.</i>	<i>Заставки. Красные рукописные инициалы и рубрики. Рукописные заметки. Пергаменный переплет.</i>	<i>Zierleisten. Handgefertigte rote Initialen und Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen. Pergamentband.</i>
--	---	--

Raamatu lõpus: Empt. die Veneris hora vesp. ann. 1507 per me Nicolaum Busset. Mediol. Jil [?] qd [?] Ferantis [?] Derth [?] Suem [?] Sohn [?] J 17. 1510.

rantsuse vaimulik Guillaume Duranti (1237—96) sündis Puimisson's, omandas Lyonis ja Bolognas õppimise järel doktorikraadi kanoonilises õiguses ning oli oma ala silmapaistev õpetaja algul Bolognas, hiljem Modenas. 1265. a. kutsuti ta Rooma, kus oli kõrgetel ametikohtadel paavsti õukonnas, 1286. a. valiti Mende'i (Lõuna-Prantsusmaa) piiskopiks. Tema põhiteosteks on kanoonilise õiguse praktilisi küsimusi käsitlev *Speculum iudicale* ja *Rationale divinatorum officiorum* — *ius liturgicum*'i esimene täielik kogu, mida allikteosena hinnatakse tänapäevani. Esimesest ilmus XV saj. 15 väljaannet (esitrükk 1473. a. Strasbourg'is) ja teisest 44 (esitrükk 1459. a. Mainzis).

Ulmi esitrükkali Johann Zaineri esimene trükis — Heinrich Steinhöweli *Regiment der Gesundheit* — oli ilmunud sama 1473. aasta 11. jaanuaril. J. Zaineri ettevõtte õitseng kestis umbes 12 aastat. Humanistlike teoste kirjastamise tõttu sattus ta majanduslikesse raskustesse, pidi oma väärtuslikud trükitüübid ja initsiaalid ära müüma ning piirduma vaid kooli- ja meelelahutuskirjanduse trükkimisega. 1493. a. lahkus Zainer Ulmist, pöördus 1496. a. tagasi ja tegutses raamatukaupmehena 1523. aatani.

J. Zaineri trükikojast sai alguse tava kaunistada teksti esimest lehekülge puulõike-ehisraamiga. Juba tema esimeses trükises oli teksti esimene lehekülj vasakult ja ülevalt ehisliistuga raamitud. Eeskujuks selliste nurkehisaamide jaoks olid talle Augsburgis G. Zaineri trükistes 1472. a. esinenud puulõike-ehisliistud initsiaalidest väljakasvanud väätkaunistustega. J. Zainer arendas neid edasi ning aastatel 1473—79 võttis ta kasutusele hulga nurkehisaame, milledest parimad on liistud pattulangemise stseeni, õpetlase ja narri kujutisega. Viimast kasutas ta mitmes trükises ning seda võime näha ka käesolevas G. Duranti *Rationale divinatorum officiorum*'i väljaandes. Kümmekond aastat hiljem (1482) hakati kasutama neljast liistust koosnevaid ehisaame, milledest kujunesid välja ka tiitelraamid.

Raamat on ostetud 1847. a. raamatukaupmees K. F. Koehlerilt Leipzgis (KHO, f. 4, nim. 1, s. 342, l. 83 p.).

28. FROISSART, JEAN.

Chroniques. Vol. III, IV.
Paris, Antoine Verard, [1495].
2° 6, [231], 2, [111] ff.

Vol. III tit.: Le Tiers Volume de froissart. Des croniques De france. Dangleterre. Descocce. Despaigne. De bretagne. De gascongne. De flandres. Et lieux circunuoisins.

Vol. IV tit.: Le quart Volume de froissart Des croniques...
C 2591. BMC VIII 88. Stillw F288.

<i>Signeedid. Käsikirjalisi märkusi inglise keeles. Puitkaaneline pruunist taimparknahast kõide, dekoor pime-trükitehnikas, metallsulgu-rite vastused.</i>	<i>Издательские марки. Рукописные заметки на английском языке. Кожаный коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, замки металлических застёжек.</i>	<i>Signete. Handschriftliche Bemerkungen in der englischen Sprache. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Haften von Schließen.</i>
--	---	--

Eeslehel eksliibris deviisiga: Honi soit qui mal y pense. Pie repone te. Aut vincam aut peribo. *Kleebis:* Klinger's Bibliothek. 1246.

Rationale diuinorum
officiorum incipit.

Vecunq; in ecclia
sticis officijs re:
bus ac ornamentis
consistunt diuinis
plena sūt signis
atq; misterijs / ac
singla celesti sūt
dulcedine redun
dantia. Si tamē
diligenter beāte
inspēctorem / qui norit mel de petra sug
gere / oleumq; de durissimo saxo / quis tñ
nouit ordinem celi & rōnes ipsius ponet
in terra. Scrutator quippe maiestatis op
primetur a gloria. Siquidem puteus altē
est & in quo aquaz bauriam non hēo nisi
porrigat ille qui dat omnibus affluenter
& non imperat. vt inter medium monti
um transeuntem / hauriam aquam in gau
dio de fontibus saluatoris. Licet igitur
non oīm que a maioribus tradita sunt
ratio reddi possit quia tamen qđ in his ra
tione caret extirpandum est. Idcirco ego
Guilhelmus sanctę minatenb; ecclesie sola
dei patientia dicitur. Episcopus pulsans
pulsabo ad hostium si forte clauis. Quid
aperire dignetur vt me introducat rē in
cellam vinariam / in qua mihi supernum
demeretur exemplar / quod Moysi fuit in
monte monstratum / quatenus de singulis
que in ecclēsticis officijs rebus ac orna
mentis consistunt / quid significant ac figu
rent / eo valcam reuelante clare & aperte
differere & rationes ponere / qui linguas
infantum facit disertas / cuius spiritus ubi
cult spirat. diuidens singulis prout vult
ad laudem & gloriā trinitatis. Sane hic
sacramenta pro signis accipimus seu figu
ris que liquidez figure non sunt virtutes
sed virtutum signa / quibus tanq; scriptu
ris vtentes docentur. Signorum autem
alia sunt naturalia / alia positiua / de quo
& quid sit sacramentum dicitur in quarta
parte sub septima p̄ticula canonis super
verbo Misteriū fidei. Sacerdotes igitur
& p̄lati ecclēsie quibus datum est nolle
misteria / put in luca habetur & sacramen

torum portatores & dispensatores existunt
sacramenta intelligere / & virtutibus que
per illa significantur fulgere debēt / vt ex
eop luce ceteri sicut illuminentur / alioquin
ceci sunt & duces cecorum / iuxta illud p̄phe
ticum. Obscurentur oculi eop ne videant
Sed p̄bdolor ipsi hodie (vt plurimum)
de his qui vsu quotidiano in ecclēsticis
contrahant rebus / & proferunt officijs /
qđ significant / & que instituta sunt modi
cum apprehendunt / adeo vt impletum esse
ad literam illud p̄pheticum videatur .
Sicut populus / sic sacerdos / N̄s̄aie . xxviii .
ferentes liquidem panes p̄positionis ad
mensam domini atq; misteria / que neq; in
telligunt neq; vident tñ inde nimis iusto
dei iudicio habituri / quantum & iumenta
panes ad vsu potantia aliorum / de qua
ignorantia rationes reddituri sunt in die
vindictę & ire quando quidem cedri para
disi tremebunt / quid ergo faciet virga de
seru. Eis enim per p̄phetam dicitur. Ipsi
vero non cognouerunt vias meas quibus
iuravi i ira mea si inuoluer in reque; meā
Siquidem liberalium atq; quarumlibet
artium professores nude forte atq; incolore
rate in illis plerumq; contenta / satagunt
causis & rōnibus vestire fulcire atq; colo
rare / pictores q; ac quilibet mechanici /
seu opifices in quibuslibet opex suorum
varietatibus studēt verisimiles rationes
& causas & reddere & in promptu habere
Sed & scđm ipsas mundanas leges .
Turpe est patricio & causas tractanti / ig
norare ius in quo vtatur. Verum licet
sacerdotibus scientia sit valde necessaria
ad doctrinam / non est tamen simplicibus
sacerdotibus etiam a scolasticis detrahē
dum. Iuxta illud / dñs non detrahes. Vn
de scđm Augustinum. Non irridebunt si
forte aduerterint aliquos Antistites / &
ministrōs ecclesie vel cum barbarissimis &
scolasticis deum inuocare vel eadem v̄ba
q; pronunciant non intelligere / pertur
bateq; distinguere / non q; talia corrigē
da non sunt / sed q; sunt pie a scientibus
tolleranda. Que autem sacerdotes scire
debeant / in secunda parte / sub tractatu
de sacerdote dicitur. Porro non videtur

istoriograafiat XIII—XIV sajandil iseloomustab rahvuskeelsete teoste arvu tunnend kasv ja ajalookirjanduse sekulariseerimine. Haritud feodaale ja linnakodanikke ei rahuldanud traditsioonilistesse ladinakeelsetesse ajalooraamatutesse kompileeritud kuiv faktiline materjal. See uus lugejaskond huvitus rohkem poliitilistest sündmustest, silmapaistvate isikute elulugudest ja põnevatest lahingute, turniiride ning õukonnapidustuste kirjeldustest. Need uued tendentsid avaldusid eelkõige linna- ja rüütlikroonikates. Kõige silmapaistvamad rüütlikroonikad pärinevad nn. burgundia koolkonna autoritelt, kelle varasemaks esindajaks oli Liège'i kanoonik Jean le Bel (1290—1370). Tema õpilane Jean Froissart (1333/37—pärast 1400) võttis palju üle Jean le Beli kroonikast seda täiendades ja edasi arendades, nii et tema neljaosaline suurteos, mis käsitleb sündmusi Euroopas 1325—1400, tõrjus õpetaja kroonika peagi tagaplaanile. Prantsuse kroonik ja poeet Froissart sündis Valenciennes'is linnakodaniku pojana, veetis suurema osa oma elust Inglise ja Prantsuse kuningakojas, suurfeodaalide õukondades ning heldete protektorite kulul mööda Euroopat reisides. Froissart'i nimetatakse esimeseks suureks reporteriks, sest materjali oma kroonikate jaoks ammutas ta intervjueerides sündmustest osavõtjaid või pealtnägijaid, nende jutustusi ise kriitiliselt läbi töötamata. Rüütli laulikuna paeluvad tema tähelepanu lahingud, turniirid, pidustused — ühesõnaga selle maailma vägevate elu, sündmusi hindab ta rüütli au seisukohast. Olenevalt soosijate rahvusest on ta kroonika kord franko-, kord anglofiilne, kuid subjektiivsusest hoolimata tähtsaim allikas XIV saj. elu ja Saja-aastase sõja kohta. Teistest kroonikutest eraldab Froissart'i särav ja ilmekas keel, mistõttu tema teos on ka prantsuse XIV saj. proosa suursaavutuseks.

Copingeri järgi ilmus Froissart'i kroonikast XV saj. kaks väljaannet, 1495 ja 1497, mõlemad Pariisis Antoine Verard'i juures. Verard oli XV saj. lõpul ja XVI saj. algul tähtsamaid trükkaleid ja kirjastajaid Pariisis. Ta avaldas üle 250 raamatu. Verard pühendus prantsuskeelse kirjanduse väljaandmisele — antiikkirjanduse tõlked, prantsuse romaanid, palveraamatud (*livres d'heures*) —, kasutades selleks kodumaiseid trükkitüüpe. Ületamatuks jäi Verard illumineeritud ja illustreeritud luksusväljaannete kirjastamisel ning teda peetaksegi prantsuse illumineeritud raamatu isaks. Tiitellehtedel kasutas Verard kalligraafilist „L“-tähte (määrava artikli esimene täht prantsuse keeles) mitmes variandis. Kõige sagedamini võib leida varianti, mille ta võttis kasutusele 1493/94. a. ja mis esineb ka käesoleva väljaande tiitellehtedel. Mõlema osa lõpus on kolofoon ja Verard'i signet.

Raamat kuulub Friedrich Maximilian Klinger'i memoriaalkogusse, mis saabus ülikooli raamatukogusse 1844. a. annetusena Klinger'i leselt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 41, l. 27—57). Raamatus on veel ühe endise omaniku ekliibris kolme deviisiga, millest esimene (*Honi soit qui mal y pense*) on pärit Sukapaelaordenilt.

e quart volume
de froissart

Des croniques de france. Danleterre. De scoce
Despaigne. De bretagne. De gascogne. De flan
dres. Et lieux circonvoisins.

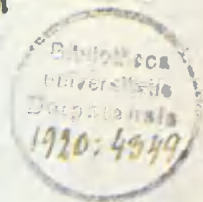

Ink. 28. Tiitelleht ja signet

Incipit tractat⁹ Magistri Iohannis de gersona. Cancellarij
parisiensis. De regulis mādator. Et stringit oclusionū pro-
cessū fere totam theologiā practicā et moralem.

Adam⁹ nūc interim qđ natura ⁊ imitatrix natu-
re ars solēt agē. Nos ab impfecto sumamus ex
ordiū. ut inde seducē si de⁹ annuerit ad perfe-
ctiora osurgam⁹. Itaq; videre est naturā in flo-
riferis apib⁹. Primū ex apricis locis naturā
fauoy colligere. Deinde collectā digerere in a-
liam formā quā vnde sūpta est. Demū in alueolo astipātur mi-
ro ordinis artificio partes singuloy. Quid ergo ars ratione
pcessus in ea similis agnosci tur. Prouidet sibi in primis de ma-
teria copiose ipaz deinceps in partes diuidit porro dat partib⁹
formam. Primū rudē de inde polliciorē. Postremo qđ ē oim
difficilimū partib⁹ sparsim positis et pollitis ordinē colligaci-
onūq; tribuit. Per qđ tandē opi suo pfectio osumata donat⁹.
Segregam⁹ in hūc modū ptes aliq̄s velut silua grandi ⁊ pres-
dimite mimera sacre scripture quib⁹ formā aliquā addim⁹. Mo-
li ergo lector si qđ forte occurreris despicere si iaceant in ter-
ra he partes absq; ordine siue vinculis et calce quas dū sic re-
gulas aut doctrinas aut osideracōes appellare poterimus for-
tasse dño ppicio poterit eis in postey ex decoro ordine libelli
pulcritudo donari. Qđ si datū non fuerit nichilomin⁹ arbitra-
mur non nichil pficisse si materiā pparaucrim⁹ aliñs ad ea que
libuerit fabricāda aut sibi alio tropo nō frustra sudauim⁹ si ex a-
gro florentissimo sacre scripture apes cogitacionū nostrarū
collegerint digesserintq; buccellat⁹ quasdā faui mellis ad lumē
cogitacōis et ad deuocionis dulcorē atq; p medicamento de-
siderioy infirmoy qđ particulas liceat postmodum in alucolo
libri vni⁹ decoro artificio specios⁹ ordmare

Ea que tibi pcepit de⁹ cogita semp. Qm̄ quilib⁹ obligatur
illud scire absq; cui⁹ noticia nō potest euitare peccatum
Culpabilis ignorācia iuris diuini non cadit in facientē illud
qđ in se est. qm̄. s. talē hominē de necessarijs ad salutē que vires
suas excedūt docē parat⁹ est immediate. Ignorācia muneis-
bilis excusat in eis pferim que sūt facti nō aut crassa vel supi-
na que prouenit ex negligencia sciendi ⁊ faciēdi qđ in se est

29. GERSONA, JOANNES.

Conclusiones de diversis materiis moralibus seu de regulis mandatorum.

Nürnberg, [Johann Sensenschmidt, ca 1470].

2° [19] ff.

F. 1: Incipit tractatus Magistri Johannis de gersona.

Cancellarij parisiensis. De regulis mandatorum.

H*7646. BMC II 404. CIH 1409.

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi sinise ja punasega. Pärgamentkõide.

Синие и красные рукописные инициалы и рубрики. Пергаментный переплет.

Handgefertigte rote und blaue Initialen und Rubriken. Pergamentband.

rantsuse vaimuliku, Pariisi ülikooli kantsleri Jean Charlier de Gersoni (1363—1429) põhitegevus on seotud suure kirikulõhega, ta etendas juhtivat osa Pisa ja Konstanzi oikumeenilistel kirikukogudel. XV saj. ilmus tema töödest 162 väljaannet, suur osa neist Kölnis Ulrich Zelli juures. Antud teost, mis käsitleb praktilise teoloogia ja moraali küsimusi ning ilmus seetõttu ka pealkirja all *Libellus canonum moralium*, trükiti 11 korral.

Trükkal Johann Sensenschmidt oli trükikunsti rajaja Nürnbergis 1469/70. a. Ta pärines Egerist, õppis trükikunsti tõenäoliselt Mainzis ning arvatakse, et ta võttis osa ka 36-realise piibli trükkimisest. 1481. aastal siirdus ta Bambergi, kus jätkas trükkimist 1490. aastani.

See raamat on vanim TRÜ TR inkunaabel ja et 1470. aastani oli trükikunst levinud üpris vähestes linnades (Saksamaal kuues, Itaalias neljas, Šveitsis ja Madalmaades ühes linnas), siis ka üks vanematest inkunaablitest üldse. Raamatu varasele päritolule viitab ühtaegu selle käsikirja jäljendav välimus ning kujundus. Puuduvad tiitelleht, paginatsioon, signatuurid, tekstis esineb rohkesti lühendeid, iseloomulikud on jõulised ümargooti tähed.

Raamat on saadud 1920. a. Raadi mõisa omanike v. Liphartide kogust (KHO, f. 4, nim. 1, s. 355, l. 390 p.).

GILBERTUS PORRETANUS.

Liber sex principiorum.

Vide Aristoteles. Opera.

30. GRATIANUS.

Decretum.

Cum apparatu Johannis Teutonici et additionibus Bartholomaei Brixiensis.

Nürnberg, Anton Koberger, pridie Kal. Dec. [30. XI] 1493.

2° [410] ff.

Tit.: Decreta patrum siue concordia discordantium canonum

Gratiani auctoris siue compilatoris:

HC*7913. BMC II 437. Stillw G348. CIH 1458. IP 2464.

Käsikirjalisi märkusi. Puitkaaneline maarjasparknahast kõide, dekoor pimetriki-tehnikas, metallsulgurid.

Рукописные заметки. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, металлические заставки.

Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Schließen.

lates IV saj. hakati kiriku kaanonite, kirikukogude otsuste ja paavstide dekreetalide põhjal koostama mitmeid kirikuõiguslike dekreetide kogumikke. Nendes eri aegadel ja eri maades koostatud töödes oli materjal sisuliselt süstematiseerimata ning sisaldas palju vasturääkivusi. Praktiline vajadus nõudis erinevates kogumikes laialipillatud materjali koondamist ühtseks ülevaatlikuks süsteemiks. Ajavahemikul IX saj. lõpust kuni XII saj. keskpaigani koostati u. 40 erineva ulatuse ja väärtusega dekreetide kogu, kus püüti materjali sisuliselt süstematiseerida ja kõrvaldada mõningaid vasturääkivusi. Töö teadusliku väärtuse ja suurejoonelisuse poolest ületas oma eelkäijaid tunduvalt munk Gratianus (?—1158), kes õpetas Bolognas Santo Felice kloostri teoloogiat. Pidades silmas erinevate dekreetide kooskõlastamist ja nende vastuolude kõrvaldamist andis ta oma teosele pealkirjaks *Concordantia discordantium canonum*, hiljem üldkehtiv nimetus *Decretum Gratiani* tuli käbele XII saj. lõpul. See koosneb kolmest osast,

millest esimese kaanonid on varustatud Gratianuse enda selgitustega. Need nn. *dicta Gratiani* ongi teose kõige väärtuslikum osa. Pärast ilmumist tõrjus *Decretum Gratiani* varasemad kogumikud kõrvale ning muutus ainukasutatavaks nii õpetamisel kui praktikas. XII saj. teisel ja XIII saj. esimesel poolel kirjutati teose kohta arvukalt selgitavaid kommentaare ning glosse. Esimeseks kommenteerijaks oli Gratianuse õpilane Paucapalea, üldkasutatavaks said Johannes Teutonicuse (?—1245/46) glossid (*glossa ordinaria*) koos Bartolomeo da Brescia (?—1258) täiendustega. Neid kommentaare on kasutatud ka käesolevas Anton Kobergeri (vt. nr. 9) väljaandes. Teosest ilmus inkunaablitesajandil 41 väljaannet, esitrükk 1471. a. Strasbourg'is. Raamat on trükitud punase ja mustaga, põhitekti raamivad väiksemas šriftis antud kommentaarid.

Decreta parz sine cōcordia discordantiū canonuz Gratiani auctoris sine cōpilatois:cū apparatibus Johannis ac additionib⁹ Bartbolomei brixienfis.

Ink. 30. Tiitel

31. HIERONYMUS.

Epistolae.

Nürnberg, Anton Koberger, 12. XI 1495.

2° 10, [364] ff.

In fine: Epistole beati Hieronymi christianissimi doctoris omnes vno volumine contente: ... finiunt feliciter.

H*8562. BMC II 440. Stillw H161. CIH 1684. IP 2793. LI 213.

Puudub tiitelleht.

Initsiaalid käsitsi sinise ja punasega, suuremad mitmevärvilised; punased rubriigimärgid. Käsikirjalisi märkusi.

Puitkaaneline pruunist taimparknahast köide, dekoor pimetrukitehnikas, metallsulgurid.

Нет титульного листа. Синие и красные рукописные инициалы, большие инициалы — многоцветные. Красные рубрики. Рукописные заметки. Кожаный коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, металлические застежки.

Das Titelblatt fehlt.

Handgefertigte rote, blaue und mehrfarbige Initialen, rote Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen.

Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Schließen.

iljakalt kirikukirjanikult Hieronymuselt (u. 347—419/420), kes on tuntud eelkõige piibli tõlkijana ladina keelde, esimese kirikukirjanduse ajaloo koostajana ning Eusebiose kroonika tõlkija ja jätkajana, on säilinud umbes 120 originaalkirja. Tema töödest ilmus XV saj. 108 väljaannet.

Käesolev kirjade väljaanne on kuulunud Liivimaa kindralsuperintendent C. D. Lenzi kogusse, ostetud 1803. a. pärastiselt Tartu ülikooli eesti keele lektorilt F. D. Lenzilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 240, l. 5 ja s. 241, l. 6 p.).

32. HORATIUS FLACCUS, QUINTUS.

Opera. Cum annotationibus Jacobi Locheri Philomusi.

Strasbourg, Johann Grüninger, IV Id. Mart. [12. III] 1498.

2° [6], 207, [6] ff.

Tit.: Horatij flacci Venusini. Poete lirici opera cum quibusdam Annotat[i]onibus.

Imaginibusque pulcherrimis aptisque ad Odarum concentus et sententias.

HC*8898. BMC I 112. Stillw H397. IP 2864. Боброва 408. LI 220.

Illustreeritud. Signeet. Tekstis käsikirjalisi märkusi.

Pappkaaneline pruunist taimparknahast köide, dekoor kuldtrükitehnikas.

Tiitellehel: I. Audony.

Иллюстрации. Издательская марка. Рукописные заметки. Кожаный коричневый переплет, на картоне, тиснение золотом.

Illustriert, Signet. Handschriftliche Bemerkungen. Pappdeckel, Lederband, Golddekor.

enessansiajastu andis uue hinnangu ka Rooma ühe suurema poeedi Horatiuse (65—8 e. m. a.) loomingule. Kui keskajal hinnati peamiselt tema moraalisententse satiirides, siis nüüd tõusis esikohale tema lüürika selles avalduva huviga inimese sisemaailma vastu. XV saj. ilmus Horatiuse teostest 74 väljaannet. Käesolev Jacob Locheri (1471—1528) trükki toimetatud väljaanne sajandi lõpust oli esimene Saksamaal. Uusladina kirjanik ja humanist J. Locher oli 1497. a. alates K. Celtise ametijärglaseks Ingolstadtis, pidades loenguid antiikpoeesiast ja retoorikast. Peale ta oma loomingu tõi Locherile rahvusvahelist kuulsust S. Branti „Narri-laeva“ tõlkimine ladina keelde (*Stultifera navis*, 1497) ja Horatiuse väljaanne, mis on osaliselt tema kommenteeritud. Huvipakkuv on siin J. Locheri eessõna pühenduskirjana Badeni markkrahvile (*Ad illustrem principem Carolum marchionem Badensem...*), kus ta põhjendab teose väljaandmise vajalikkust Saksamaal. Tüüpilises ülistuskõnes märgib ta muu hulgas järgmist: kuna saksa rahva juhid on tegevad olnud rohkem sõja- kui kirjandustandritel, siis on neile kreeklaste ja roomlaste poolt osaks saanud põlgus. Kõigevägevam aga ei ole saksa rahvale määranud sellist häbi, et teda peetaks barbaarseks ja metsikuks. Saksamaal on küll usinasti tegeldud teoloogia ja õigusteadusega, praegu aga on sama vajalik tundma õppida ka kõnemehi ja poete.

Johann Grüningeri (vt. nr. 18) juures ilmunud raamat on rikkalikult illustreeritud. 1493. aastast alates pööras Grüninger raamatute illustreerimisele suurt tähelepanu ning tõusis sel alal peagi juhtivaks trükkaliks, saavutades tipptaseme Strasbourg'i puulõikes. Rikkalikult illustreeritud saksakeelsete raamatute kõrval märgitakse antiikautorite Terentiuse (1496 ja 1499), Horatiuse (1498) ja Vergiliuse (1502) väljaandeid. Horatiuse väljaande illustratsioonidele juhitakse tähelepanu juba selle pealkirjas. Pilt tiitellehel kujutab pärjatud Horatiust kirjutuspuldi taga, esimese oodi juures Horatiust ning Maecenast ja teise oodi juures Caesari tapmise stseeni. Tiitellehe illustratsiooni on trükises kasutatud veel mitu korda. Sama motiiv esineb tihti ka väiksemates illustratsioonides, mis koosnevad kulisside sarnaselt kokku seatud kitsastest formaadi järgi normeeritud puuklotsidest isikute, hoonete ja puude kujutistega. Selle ratsionaliseerimise tagajärjel tekib tihti ebakõla proportsioonides, ka torkavad servakontuurid vahel liiga teravalt silma. Need klotsid olid enamuses kasutusel juba Terentiuse väljaandes, mida peetakse seitsme leheküljesuuruse illustratsiooni tõttu kunstiliselt tähelepanuväärsemaks.

Raamat on ostetud 1804. a. konsistoriaal- ja koolinõunik F. Gedike ning professor J. F. W. Thymi raamatute oksjonilt Berliinis (KHO, f. 4, nim. 1, s. 172, l. 18 ja Verzeichnis der vom ... Herrn Gedike und ... Herrn Thym hinterlassenen Sammlungen ... Berlin, 1803, lk. 56)

Argumentum odes. xiii.

a Dlydiam amscam poeta scribit: vbi dolet riualem thelepham sibi ab illa preponi. Dicit enim de lydia Thelephi colluz, aut brachia laudat / eius iecur ira feruescere: seq; nec mentem nec colorem habere. Lachrimari etiam cogi & zelotypia vri. Appellat (in fine) foelices quoru amor non malis q; monijs: fed morte sola diffoluitur. H. D. vsq; ad finem.

Tertiadecima D de ad lidiam

De Secunda in Caesaris et Augusti laudem

a IAM satis. Pathetica oratio & statim a principio commouet commiserationem: a diuturnitate temporis. Vehementer enim mouemur cum quempiam in miseria fuisse intelligimus. Et primo pathos. A materia cum dicit Niuus atque grandinis. Et dicitur pathetica oratio continens commiserationem.

b NIVIS. Nix. grando. & pruina ita differunt. Nix gignitur ex vapore frigido & humido in medio aeris: humore molli coacto. Grando secundum Aristotelem stilla pluuię frigiditans venticque vigore in aere congelata. & grandine congelato firmitus igne gignitur Pruina gignitur ex rore gelido que perunna & fruges & virgulta perurat. per hyemem niues cadunt. grandines aliis temporibus & multo celerius quam niues resoluuntur Non auersante frigore Rores neque gelu sunt neque ardoribus. neque venis nec nisi serena nocte. A niue Niueum dicimus candidum & Niuaem ut Niua;

q; diu durare

Am satis tertis niuis atque dirae.

Grandinis mihi pater: & rabente

q; ex deo: s
ira pueris

improper

lis aqua & Niuosum in quo sunt frequentes niues. Niuem que noua dictam nonnulli opinantur. A pruina pruinosa loca dicimus in quibus frequentes sunt pruinae. A Rore rosidus deducitur hoc est rore perfusus. Vnde rosida mala dicitur mus que matutino rore humecta sint. Virgilus. Septibus in nostris par-

uam te rosida mala. Dux ego veterem eram vidi cum matre legentem & Roro verbum que est humorem instar roris de mitto a quo litro aspergo.

c RVBENTE dextra. Ad ruborem splendorque fulminis refulit. Acron scribit quod manubie albe & nigre esse dicitur. Iouis rubea & sanguinea. Manubie autem ut Seruius scribit li. i. in iactus fulminum dicitur quibus alias Manubie quod manu capiuntur ab hostibus. Est enim praeda ab hostibus capta quamuis aliqui praedam & manubias ita distinguant ut praeda sint ipsa corpora rerum: que capta sunt Manubie vero pecunia: que ex venditione praede percepta est.

A iii

33. ISIDORUS HISPALENSIS.

De summo bono.

[Köln, Johann Landen, ca 1496].

8° [1], 116, [3] ff.

Tit.: Isidorus de summo bono:

H*9283. BMC I 303. Stillw 1174. CIH 1801. IP 3286.

Poolõiketiitelleht. Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega. Tekstis rohkesti käsikirjalisi märkusi ja allakriipsutusi. Poolnahkköide (maarjaspark), dekoor pimetriükitehnikas.

Гравированный титульный лист. Красные рукописные инициалы и рубрики. Многочисленные рукописные заметки и подчеркивания в тексте. Полукожаный переплет, слепое тиснение.

Holzschnittelblatt, handgefertigte rote Initialen und Rubriken. Handschriftliche Bemerkungen. Halblederband, Blinddruck.

Esikaane siseküljel: Iacobus Kern Misnensis. — Ab ipso ipse emi Iohannes Tilichius Pynensis, quatuor grossis C — Tulichio functo: vidua vendente: Wilhelmum Nunc Haloglottaeam nosco libellus Avem. — Philippus Caesius Bitterfeldensis Saxo.

evilla peapiiskop, õpetatud ladina kirjanik Isidorus Sevillast (u. 570—636) on arvukate töödega loodusteaduse, grammatika, ajaloo ja teoloogia alalt antiikpärandi nimekaimaid vahendajaid keskaega. Tema tähtsamateks töödeks kujunesid kogumikud *Etymologiae* ehk *Origines* ja *Sententiarum libri tres*. Sõnaseletuse alusel ülesehitatud 20 raamatust koosnev *Etymologiae* kujutab endast oma aja teadmiste entsüklopeediat, millele erilise väärtuse annavad väljavõtted kaotsiläinud teostest. *Sententiarum libri tres*, mida algussõnade (*Summum bonum est deus*) järgi nimetatakse ka *De summo bono*, on Isidoruse põhitööks teoloogias. See esimene ladina usu- ja moraliõpetuse kompendium sai populaarseks õpikuks, oli eeskujuks paljudele teistele samasisulistele töödele ja etendas olulist osa keskaja eetika ning dogmaatika kujunemisel. Isidoruse teostest ilmus XV saj. 42 väljaannet. *De summo bono* trükiti eraldi 14 korral ja vähemalt neljal korral koos *Etymologiae*'ga, millest ilmus 12 väljaannet.

TRÜ TR-s leiduv on Kölni trükkali Johannes Landeni varasemaid trükiseid. J. Landen alustas trükitegevust 1496. a. ning trükkis kuni 1522. aastani valdavalt ladinakeelseid teoloogilis-asketliku sisuga raamatuid. Käesolevas väikseformaadilises inkunaablis on kasutatud kolme suurusega gooti šrifti ja poolõikes tiitellehte. Initsiaalid on tehtud käsitsi punasega, kuid mitte kogu teose ulatuses. Rohked allakriipsutused tekstis ning peaaegu igal leheküljel esinevad käsikirjalised ääremärkused näitavad raamatu intensiivset kasutamist. Esikaane siseküljel on nelja endise omaniku sissekirjutused, kusjuures kolme esimese puhul on hästi näha raamatu tee järjepidevus. Kohanimed Meissen, Pirna ja Bitterfeld viitavad Saksimaale.

Ink. 33. Tiitelleht

34. JACOBUS PHILIPPUS DE BERGAMO.

Supplementum chronicarum.

Venezia, Bernardinus Rizus, 15. II 1492/93.

2° [2], 256, [12] ff.

F. [2] (cum sign. a₂): Opus praeclarum

Supplementum chronicarum vulgo appellatum:

HC*2809. BMC V 404. Stillw J189. CIH 1879. IP 2970. LI 238.

Puudub tiitelleht.

Illustreeritud, ehisraam, üks puulõikeinitsiaal, signeet.

Puitkaaned, metallsulgurite kinnitusdetailid.

Нет титульного листа. Заставка — рамка, гравированный инициал, издательская марка. Деревянный переплет, детали замков металлических застежек.

Das Titelblatt fehlt. Illustriert, Zierleisten, eine Holzschnitt- initiale, Signet. Holzdeckel, Details von Schließen.

Raamatu lõpus: Liber ... Reverendissimi patris et Domini Docti joannis fabri Episcopi vienne: proprijs et non Episcopatus pecunijs emptus et post mortem ipsius in Bibliothecam Collegij sui S. Nicolai ad usum inhabitantium studentum et studiosorum iuxta suam ordinacionem collocandus. Actum X januar: Anno a Christo nato MDXL. Ex singularo mandato et ex ore ipsius Reverendissimi Episcopi. Christo: freijher.

Esikaane siseküljel tempel: Ex libris v. Liphart.

Illustreeritud inkunaablite hulgas on oluline koht kroonikaraamatutel. Esimene trükitud maailmakroonika — Werner Rolewincki *Easciculus temporum omnes antiquorum chronicas complectens* ilmus Kölnis 1474. a. Teos levis erakordselt kiiresti, kuna selles oli kompilatiivselt kokku võetud arvukate varasemate kroonikate sisu ning lugejal oli nüüd üheainsa raamatu põhjal võimalik tutvuda sündmustega maailma loomisest kuni kaasajani. A. 1474—1500 ilmus sellest 33 väljaannet. Teose populaarsust aitasid kindlasti suurendada ka teksti selgitavad illustratsioonid.

Itaalia illustreeritud kroonikaraamatute hulgas etendavad olulist osa Jacobus Philippus Foresti de Bergamo (1434—1520/30) teose *Supplementum chronicarum ab initio mundi usque ad 1482* 8 väljaannet (6 ladina ja 2 itaalia keeles). See teos oli eeskujuks ja põhiliseks sisuliseks allikaks ka 1493. a. Nürnbergis ilmunud H. Schedeli maailmakroonikale (nr. 41, 42). Kroonikal on palju sarnasust Rolewincki teosega, sündmustest jutustatakse rangelt kronoloogilises järjekorras, eriti peetakse silmas Itaalia ajalugu. Raamatu illustratsioonid koosnevad peamiselt linnavaadetest. Enamik esitrüki (1486) toodud linnavaadetest on fantaasiakujutised, mis näitavad tüüpilise Itaalia linna ideaalpilti maaliliste kuplite ning suursuguselt kõrguvate kellatornidega. Kuigi illustratsioonides järgitakse Rolewincki teose Veneetsia väljaandeid (1479 G. Walchi, 1480 ja 1481 E. Ratdolti juures), on puulõiked peenema teostusega, itaaliapärase mad ja mõned (Veneetsia, Genova jt.) linnavaated üsnagi naturilähedased. B. Rizuse väljaannetes (1490, 1491, 1492/93) on jätkatud sama stiili ning püüeldud suurema topograafilise täpsuse poole. Suures osas on siin kasutatud esiväljaande illustratsioone, aga linnavaated on siiski enam-vähem tõelisusele vastavad, kusjuures iseloomulikud ehitised või varemed on tavaliselt kuhjatud kitsale maa-alale. Lisatud on ka uus illustratsioon, mis kujutab Paabeli torni ehitamist. Käesolevale väljaandele on lisatud maailma loomist kujutava illustratsiooniga tiitelleht, samuti kaunistab tiitellehte ja teksti esimest lehekülge ehisraam (vt. ill.), mille alumisel liistul on kujutatud kaheksat last viinamarjalõikusel ja veini tegemisel. TRÜ TR eksemplaril tiitelleht kahjuks puudub.

B. Rizuse esimene teadaolev trükis, Cicero *De officiis* pärineb 1484. aastast. See ilmus koostöös Bernardinus Celeriusega. Kaks järgmist trükist ilmusid koostöös Antonius de Stan-chisega. 1485. a. novembrist alates trükkis Rizus üksinda, eriti intensiivselt 1490. a., mil ilmus kümme nimetust. Tema viimaseks trükiseks loetakse käesolevat Jacobus Philippus Foresti teose väljaannet. Oma trükistes kasutas ta ehistähti — valge taimornament mustal põhjal — ja signeeti initsiaalidega B. R.

1540. aastast pärinev sissekirjutus näitab raamatu kuulumist Viini piiskopile bibliofiil Johannes Faberile (1478—1541) ning et pärast tema surma pidi see antama sealse kolleegiumi raamatukogule.

Ülikooli raamatukogusse on teos tulnud 1920. a. Raadi mõisa omanike v. Liphartide kogust (KHO, f. 4, nim. 1, s. 355, l. 331).

Liber Primus Secundus

Opus preclarum Supplementum libro

Bartholomaei vulgo appellatum: in omnimoda historia nouissime congesta fratris Jacobi Biphilippi Bergomensis religionis heremitarum diui Augustini decora: quae faustissime inchoat.

De conditio mundi et eius creatione: deq; linea generationis patrum. Liber primus incipit.

In principio creauit deus celum et terram:

terra autem erat inanis et incôposita. Scribunt Be neficos p̄ cap? Causabiliu omniū. (Augustino testate) et habet vñdecan: o de ciuitate dei cap? 3. Maximus est mundus. Inuisibilis; vero maximus est oculus: sed mundum esse cōspicimus: oculum vero credimus. Quid autem deus fecerit mundum nulli potius credimus q̄ ipsi deo. Ubi in quibus ipsum audiuius? Ausq; iterum (respondit) nos melius q̄ in scripturis sanctis. vbi dixit. p̄p̄ta eius: In principio fecit oculus celum et terram. Nilquid nam tunc fuit ibi iste p̄p̄ta quando fecit deus celum et terram? In: sed ibi fuit vbi fuit oculus sapientia: per quam facta sunt omnia: que in animas etiam sanctas se transferat et amicos dei et p̄p̄tas p̄stituit: eiusq; opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur quoq; eis angeli dei qui semper vident faciem patris vnitatem: et eius quibus oportet semper annunciare: et p̄p̄ta ex his vnius erat iste p̄p̄ta qui dixit et scripsit: In principio creauit deus celum et terram: terra autem: erat inanis et incôposita. In formis quippe illa materia erat quam de nihilo deus fecit appellata primo celum et terram: et dictum est in principio fecit celum et terram: non quia iam hoc erat: sed quia hoc esse poterat etiam et celum postea scribitur factum: quemadmodum in semen arboris considerantes dicant? ibi esse radices: et robur: et ramos: et fructus: et folia: non quia iam sunt: sed quia inde futura sunt. Sic oculus est: In principio fecit deus celum et terram: quasi semen et celi et terre: cum adhuc incôfuso esset celi et terre materia: sed quia certum erat inde futurum esse celum et terram: iam et illa materia celum et terra appellata est. Hanc itaq; spaciosam formam effigie certa carentem Quidius in principio maioris sui voluminis et alij philosophi vocarunt chaos: quod ipse in eodem libro inuenit dicens.

Ante mare et terras: et quod regit omnia celum
Cuius erat toto nature vultus in orbe:
Quem dicere chaos rudis indigestaq; moles
Nec quinque mihi pondus iuncto congeatq; eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum.

1920:3983

Tonstruosorum quoque multa hominum genera post linguarum varietatem adeo factam variis in locis producta fuisse etiam diuus pater Aug. octimolterto de ciui. dei cap. 8 commemorat dicens: De enim ipse cum sciret quanta partium similitudine vel diuersitate cõtereret pulcherrimum ne vniuersi: etiam monstruosos homines in mundo producere voluit: e quibus quidam dicunt reperiri qui in media fronte vnum tantum habent oculum qui Monoculi appellantur: quibusdam vterque sexus et dextera manum virilis: sinistra vero mulieribus: hos alternis vicibus cocundo et gignere vt parere dicunt: quos hermaphroditos appellamus. Alij autem ora non esse sed per narces solo alitu viuere. Alios statura esse cubitales: quos pygmeos greci vocant: qui per annum octauum viuendo non excedunt: hi populi Ply. septimo li. natu. bilitate tenetes motana Indice vicina tamẽ oceano salubri celo semper vernant: habent singulare bellum contra grues. Horum mulieres Solin. anno quinto parere dicit et octauo senescere. Itẽ geres alie sunt: in quibus singuli singula crura in pedibus maximis habent non flectentes poplite: et tamẽ mirabilis celeritatis: quos Sciopedes vocant. Hi etiam Plinio vbi supra testate: per esuium rips in terra supini iacentes pedum se umbra protegunt: unde et inditum nomen habent: hos idem Ply. in desertis Indice paribus habitare dicit. Quosdam alios sine ceruicibus habentes oculos in humeris: quosdam alios cynocephalos quorum canina capita atque ipse latrans magis esse bestias quam homines profiteretur. Quisquis tamen: vt Augustinus inquit: vspiam nascitur homo. i. animal rationale mortale quantumlibet nostris mutitatum gerat formam: seu aliud quodecumque ex vno prothoplasto originem duxisse nemo dubitare debet. Aliquis homo etiam a nobis aliquando et Mediolani et Rixie ab annis paucis extra versus est in vno corpore superioribus et inferioribus membris duplex. Ita reperuntur et multi alij hominum setis (vt locis suis infra dicemus) ab vrsitato cursu nature exorbitantes: quod nobis absurdum videri non debet: vt quemadmodum in singulis quibuscumque generibus quedam monstra sunt hominum: sic et in vniuerso genere humano quedam monstra sunt gentium.

Phalech
2643 2556 p

Phalech autem Heber filius: trigesimo supra centesimum vite sue anno f. Aug. et Irido genuit Ragau post quem etiam vixit annos. 109. et alios genuit filios et filias. Et facti sunt omnes dices Phalech ducem et triginta noue anni: et mortuus est: Sen. xi. die interpretatur est diuisio: quia in eorum terra esset labi vniuersi in Turris edificatione usus est. Sed forte quod dicit: Si in diebus Phalech diuisa est terra per linguas in homines que tunc erat in terra: que non est Phalech nomine potest quod Heber appellari debet lingua illa que omnibus erat ante condita: ad quod diuus pater Aug. de ci. dei ca. 11. dicit: quod Heber tale nomen imposuit filio vt vocaret Phalech: quod interpretatur diuisio: quia tunc natus est quoniam terra p

35. MAYNO, JASON DE.

Oratio in nuptias Maximiliani regis et Blancae Mariae reginae Romanorum.

Brant, Sebastian. Epithalamion.

[Basel, Johann Bergmann von Olpe, non ante 17. IV 1494]

4° [14] ff.

Tit.: Oratio Jasonis nitidissima in sanctissimum matrimonium foelicissimasque nuptias Maximiliani regis et Blancae Mariae Reginae Romanorum. Earundem Faustarum nuptiarum Epithalamion Sebastiani Brant. HC*10972. BMC III 794. CIH 2233. IP 3668.

Poolpärغامentkõide.

Полупергаментный переплет. Halbpergamamentband.

Tiitellehel: Bibliothecae Academiae Caes. Dorpatensis Ioan. Fridericus Recke. Mitaviae 1807.

Allig.: Verardus, Carolus. Historia Baetica. Basel, 1494; Brant, Sebastian. Carmina in laudem B. Mariae virginis ... [Basel, ca 1494]; Brant, Sebastian. De origine et conversatione bonorum regum. Basel, 1495.

aksa-Rooma riigi keiser Maximilian I abiellus 1494. a. Milaano hertsogi Galeazzo Sforza tütre Bianca Mariaga. Käesolev Bergmann von Olpe trükiis toob ära Jason Mayno selleks puhuks kirjutatud pulmakõne ja Sebastian Branti (vt. nr. 21) pulmalaulu (*In felicem coniunctionem aquilae bicipitis cum serpente anthropophagae*).

Itaalia õigusteadlane Jason Mayno (1435—1519), kelle Maximilian oli nime-tanud pfaltskrahviks, õpetas jurisprudenti Pavia, Padovas ja Pisas. Ta kogus ja korraldas innukalt keskaja teadlaste rooma õiguse kohta käivaid materjale, mis hiljem ilmusid kogutud teostena (*Opera juridica*. Torino, 1576) üheksas köites.

Teos kuulub inkunaablite konvoluuti, mille kinkis raamatukogule 1807. a. J. F. v. Recke (KHO, f. 4, nim. 1, s. 1, l. 160 p.).

NICOLAUS DE LYRA.

Contra perfidiam Iudaeorum.

Vide Biblia Latina. (16).

36. PETRARCA, FRANCESCO.

Opera latina. Ed. Sebastian Brant.

Basel, Johann Amerbach, 1496.

2° [389] ff.

Tit.: Librorum Francisci Petrarchae Basileae Impressorum Annotatio. HC 12749. BMC III 757. Stillw P324. CIH 2587. IP 4276. Боброва 584.

Puuduvad lehed 57—60, 173— *Нет листов* 57—60, 173— *Die Blätter* 57—60, 173—245, 245, 264—389. *Картонный* 264—389 *fehlen*. *Pappeinband*. *Pappkõide*. *переплет*.

Tiitellehel: Ludolph Rholik [?] est hic liber 1566 — ... [nimi kustutatud] 1630 — Nemertius [?]. *Esikaane siseküljel:* Christianus Augustus Wichmann A. M. MDCCLXV.

rancesco Petrarcat (1304—74) loetakse esimeseks renessansiajastu kirjanikuks. Selle tunnustuse pälvis ta juba itaalia humanistidelt, kes pidasid teda oma vaimseks isaks. Petrarca on tuntud ka suure bibliofiilina, kes esimesena itaalia humanistidest alustas innukat käsikirjade kogumist. Põhiosa tema raamatukogust moodustasid rooma autorid, eesotsas Vergiliuse, Cicero ja Senecaga. Antiikklassikale järgnesid kirikuisade teosed, kelledest ta eriti hindas Augustinust.

Petrarca töödest ilmus 103 inkunaabeltrükist, seevastu Dante (1265—1321) teoseid trükiti ainult 16 korral. Petrarca *Canzoniere* ilmumine (Veneetsia, 1470) tähistab itaaliakeelsete trükiste algust. Käesolev S. Branti toimetatud väljaanne on esimene, kuhu oli koondatud põhiline osa tema ladinakeelsetest töödest. Sellele järgnesid mõningate täiendustega Veneetsia väljaanded 1501. ja 1503. a. Kahjuks on TRÜ TR eksemplar defektne ning sisaldab tiitellehel märgitud 15 tööst ainult neli: *Bucolicum carmen*, *De vita solitaria*, *De remediis utriusque fortunae* ja *Quattuor libri invectivum contra quendam medicum*.

Raamat on ostetud 1840. a. (KHO, f. 4, nim. 1, s. 39, l. 94).

Tractatus: I. Ca. I. II. III.

Francisci Petrarchæ Clarissimi Poetæ Laureati : de Vita solitaria ad Philippum Cauallicensem episcopum: Liber primus de Multiplici differentia inter uitam habitatorū urbiū & solitariorū: præminētiaq; uitæ solitariae: Felicitèr incipit.

Tractatus Primus: Prooemialis: præmittēs quædam ad intelligentiā eorum quæ sequuntur conferentia.

Quid necessariū sit illis qui quietem habere cupiūt: Capitulum I.

Redo ego generosum animū: præter deum ubi finis est noster: præ se ipsum & arcanas curas suas: aut præ aliquem multa similitudine sibi coniūctum: animū nusq; acquiescere. Et si enim uoluptas tenacissimo uisco illita: & blādis ac dulcib⁹ plena sit laqueis: fortes tamē circa terrā alas detinere diuti⁹ non potest. Atqui siue deum siue nos ipsos & honesta studia: quib⁹ utrūq; consequimur: siue conformē nobis quarimus animū: a turbis hominū urbiumq; turbimb⁹ q̄ longissime recedendū est. Id sic esse ut dico: illi ipsi etiam forte non negent qui cōcursu populi mulcentur: ac murmure si modo ita obruti depressiq; falsis opinionib⁹ nō sunt: quin interdum ad se ipsos redeāt: seq; ad excelsam ueri semitā uel reptādo cōuertāt. Qd̄ utinā non tam multis accideret: & ut agri multarūq; rerum uiliū: sic saltem excolendi animi mortalib⁹ cura foret. Ut enī pinguis ager sentib⁹: sic human⁹ anim⁹ abūdat errorib⁹: quib⁹ nisi diuigent euulsi erūt: nisi uterq; iugi studio ac labore purgabit: utriusq; similē in ipso florere fruct⁹ extinguit. Sed nō canim⁹ surdis: De his ergo alij ut liber: q̄q; facile consensus ros uero eruditorū animos atq; ora confidā. Qd̄ si oēs negēt: tu mihi saltē non negabis: nempe qui negantē prim⁹ argueres. Sic eueniet: ut & tu in uerbis meis tuā sententiā agnoscas: & ego supremā metham cuiuslibet eloquentis attigisse uidear: auditoris animū mouisse quo uolui: Idq; nullo negotio. Tūc enī suadenti magn⁹ est labor: qñ in suā sententiā trahere nitit⁹ animū reluctantē. Cōtra: qd̄ difficile habet oratio in illius aures natura: qui qd̄ audit secum conferēs: non exēpli imaginē: non auctoritatis pondus: nō rationis aculeū ut credat: nihil deniq; nisi suis ipsi⁹ testimoniū quærit: & tacit⁹ dicit: ita est.

De quibusdam qui de uitæ solitariae laudibus scripserunt: & quem auctor in hoc opere uelit imitari: Ca. II.

Cio quidē sanctos quosdā uiros multa hinc scripsisse: Noīatim uero magn⁹ ille Basil⁹: librū paruū de solitariae uitæ laudib⁹ inscripsit: de quo præ titulū nihil teneo. Et q̄ illum in quibusdā uetustissimis codicibus: sic interdū Petri damiani opusculis insertū uidit: ut dubiū me fecerit an Basilij esset an Petri. In hoc autem tractatu magna ex parte sol⁹ xpientia ducātū habui: nec alium ducem quærens: nec oblatum admissur⁹: liberiore quidem gressu: q̄q; fortassis incauti⁹ sequor animū meū q̄ aliena uestigia. Plura ergo audies ab his qui uel plura sūt expti: uel ab exptis acceperūt: A me nūc audies quod occurrit ex tempe. Neq; enī magno studio incubui: neq; id necesse rat⁹ sum: aut alis haud defuturā uerit⁹ materiā: de re uberrima scribēti: qd̄ ad superficiē saltem ei⁹ attinet: sæpe mihi hæc enī agitata multimode familiarit⁹ notissima. Non excussi libros igitur: neq; magnope stilū compsi: sciēs me illū alloqui cui u⁹ impexus placeo: Sed sentētis ueris atq; cōmunib⁹ & sermone domestico cōtent⁹: partim e medio uitæ huius: partim ex alteri⁹ recētī memoria quæ legis elicui: Quoq; te ante alios testē uoco: nō dissimulās inter multa: quib⁹ ualde me uolentē cogis: ut te diligā: Illud esse nō ultimum q̄ amore solitudis: & huic cōiūcto libertatis studio: uicinā tibi nūc & ppe cōtiguā Romanam quā uocāt curiā fugis: ubi non mediocrē forte hodie fortiteris gradū: si q̄tū solitudo tibi semper angelica: tantū tumult⁹ ille tartare⁹ placuisset.

De modo tractandi materiam huius operis: ac distantia inter uitam solitariā & uitam in frequentia hominū occupatā: Ca. III.

Isus aut sum mihi facillime felicitatē solitudis ostēsur⁹: si simul frequentia dolores miseriasq; monstra uero: pcurrēs actus hominū: quos uel hæc uita pacificos atq; tranquillios: uel illa turbidos atq; sollicitos & anhelātes habet. Vnū enī est his oi-

37. PHILELPHUS, FRANCISCUS.

Epistolae.

[Basel, Johann Amerbach, ca 1496].

4° [274] ff.

Tit.: Epistolae Francisci Philelfi

HC*12928. BMC III 758. Stillw P547. CIO 2696. IP 4413.

Algusinitiaal käsitsi punasega. Käsikirjalisi märkusi. Puitkaaneline tumepruunist taimparknahast köide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulguri vastus.

Красный рукописный начальный инициал. Рукописные заметки. Кожаный темно-коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, замок металлической застежки.

Eine handgefertigte rote Initiale. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, eine Schließhafte.

Lehel 2: Sum ex libris Carl Hinrich Brehm discipulus secundae classis Anno 1707. d. 20 decembr. — Tiitellehel tempel: Gymnasium zu Reval.

renessansiaja humanistide kirjad ei olnud mõeldud ainult adressaadile, vaid kogu haritlaskonnale. Pidades silmas nende hilisemat publitseerimist, lasti enne kirja ärasaatmist teha sellest koopia või säilitati mustand. Säilitamisele mittekuuluvate isiklike kirjade puhul kasutati ladina keele asemel tavaliselt rahvuskeelt. Võimukandjatele, metseenidele ja üksteisele saadetud humanistide kirjad on oma aja kultuurielu ja mõttemaailma peegliks. Seesugused on ka itaalia tuntud humanisti Francesco Filelfo (1398—1481) kõned ja kirjad. Filelfo sündis Tolentinos, õppis Padovas ja kutsuti siis Veneetsiasse õpetama elokventsit. A. 1420—27 Veneetsia konsuli sekretärina Konstantinoopolis töötades oli tal hea võimalus kreeka keele õppimiseks ning käsikirjade kogumiseks. Naasnud Itaaliasse, peatus ta kõigepealt Veneetsias, seejärel Bolognas, Firenzes, Sienas ning 1440. a. peale Milaanos. Milaanos on ta koostanud ka oma tähtsamad teosed, nagu dialoogid *Convivia mediolanensia*, poemid *Sfortias* ja *Vita del sanctissimo Johanni Baptista*, epigrammide kogu *De iocis ac seriis* jt. Väsimatu tööga käsikirjade kogumisel ja kataloogimisel ning innustuse äratamisel kuulub Filelfo Itaalia renessansi suuremate esindajate hulka. Ta pidas väga laialdast kirjavahetust ja omistas oma kirjadele suurt tähtsust, säilitades need ranges kronoloogilises järjekorras ja hoolikalt dateeritult. Trükituna ilmus neist XV saj. 32 väljaannet, varaseim 1485. a. Brescias. Käesolev väljaanne sisaldab 16 raamatut kirju aastatest 1427—61. Ääremärkused ning allakriipsutused näitavad, et raamatut on usinasti loetud.

Raamat on 1924. a. saadud Tallinna gümnaasiumilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 358, l. 291 p.). Sissekirjutus raamatus näitab, et 1707. a. on see kuulunud sama gümnaasiumi teise klassi õpilasele Carl Hinrich Brehmile.

38. PIUS II, PAPA.

Epistola ad Mahumetem Turcorum imperatorem.

[Roma, Eucharius Silber, ca 1485]

4° [62] ff.

F. 1: Pius Papa Secundus eloquentissimus ... composuit.

H 175. C Addenda to part I 175. Stillw P635.

Goff, (Incunabula in American libraries. New York, 1964) P702.

Poolnahkköide.

Полукожаный переплет.

Halblederband.

Eeslehel: Accenseor libris Gustavi Bergmann. 1795.

Esikaane siseküljel kleebis: Bibl. Bergm. № 5.

Allig.: De causa Boemica. S. 1. et a. — Hus, Jan. De anatomia Antichristi ... S. 1. et a. — De auctoritate officio et potestate pastorum ecclesiasticorum. S. 1. et a. — Luther, Martin. Tessaradecas consolatoria pro laborantibus et oneratis. S. 1. et a. — Luther, Martin. De captivitate Babilonica Ecclesiae. Vittenberge, s. a.

nea Silvio Piccolomini (1405—64), hilisem paavst Pius II, on tuntud ka luuletaja, ajaloolase ja itaalia humanistide mõtteviisi vahendajana Lõuna-Saksa linnades. Ta on kirjutanud ladinakeelset hedonistlike motiividega luulet, ajalooülevaateid Baseli kirikukogu, Baseli linna ja Tšehhimaa ajaloost. Fermo piiskopi sekretärina võttis ta osa Baseli kirikukogust, 1442. a. kutsuti Friedrich III õukonda. Astunud paavst Eugenius IV teenistusse, tegi kiiresti karjääri ning

valiti 1458. a. paavstiks. Paavstina võitles ta rahvuskirikute iseseisvuse vastu, taotles paavsti-võimu tugevdamist ning kutsus üles ristisõdadele türklaste vastu.

Käesolevas trükises on toodud Pius II 1461. a. kirjutatud kiri Türgi sultanile Mehmet II-le. Kuna paavsti üleskutsed Konstantinoopoli tagasivallutamiseks ei olnud andnud tulemusi, lootis ta pöörata Mehmet II ristiusku. Pius II kirjutab, et kui sultan võtab vastu ristiusu, siis peab paavst teda Idamaade ja Kreeka keisriks. Kirjas esitatakse ka kristliku kirikuõpetuse alused.

Würzburgist pärit Eucharius Silber töötas Roomas aastatel 1480—1510. XV saj. trükkis ta u. 200 väljaannet, nende hulgas arvukalt pisitrükiseid (kõned, bullad). Olulise osa tema trükitoodangust moodustasid antiikautorite väljaanded, samuti oli rohkesti käsitlusi Hispaania ajaloost. Šriftidest eelistas E. Silber antiikvat, antiikvas on trükitud ka käesolev väljaanne.

Raamat on osetud 1837. a. G. Bergmanni koguga (KHO, f. 4, nim. 1, s. 37, l. 22 p.).

39. POLITIANUS, ANGELUS.

Opera omnia. Ed. Alexander Sarti-us.

Venezia, Aldus Manutius, VII 1498.

2° [452] ff.

Tit.: Omnia opera Angeli Politiani, et alia quaedam lectu digna, quorum nomina in sequenti indice uidere licet.

HC*13218. BMC V 559. Stillw P808. CIH 2808. IP 4530. Боброва 646.

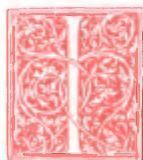
Tekstis üksikuid käsikirjalisi märkusi.

Poolnähkköide, dekoor kuld-trükitehnikas.

Отдельные рукописные за-метки в тексте. Полуко-жанный переплет, тиснение золотом.

Einige handschriftliche Bemerkungen. Halblederband. Gold-dekor.

Tiitellehel: Biblioth. Coll. Sent. [?] Societ. IESU.

taalia humanist ja kirjanik Angelo Poliziano (1454—94) sündis Montepulcianos. Pärast isa surma saadeti poiss Firenzesse sugulaste juurde, kus ta Lorenzo de' Medici toetusel sai õppida kreeka ning ladina keelt. 1482. aastast oli ta Firenzes klassikalise filosoofia professor, kirjutas uurimusi antiikfiloloogias ning ladina- ja itaaliakeelset luulet. Poliziano „Lugu Orpheusest“ on esimene itaalia ilmalik draama. Esmase kuulsuse saavutas ta „Iliase“ II—V laulu tõlkimisega ladina keelde. (Esimene laulu oli tõlkinud Firenze eelmise põlvkonna humanist Carlo Marsuppini.)

Käesolev väljaanne koosneb Poliziano ladinakeelsetest töödest. 12 raamatut kirju näitavad, et Poliziano on pidanud kirjavahetust Lorenzo de' Medici, Aldus Manutiuse, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola ning teiste itaalia XV saj. humanistide ja tuntud tegelastega. Veel leidub inkunaablis filoloogilisi probleeme käsitlev *Miscellaneorum centuria prima*, tõlkeid kreeka keelest, loenguid ja ülevaateid filosoofilistel ning kirjanduslikel teemadel ja kaks raamatut epigramme (üks neist kreeka keeles).

Teos on ilmunud XV—XVI saj. suurima humanistist trükkali Aldus Manutiuse (1449—1515) juures. Aldus Manutius rajas 1494. a. Veneetsias trükikoja ja pühendas suurt tähelepanu kreekakeelsete teoste väljaandmisele. Üks tema varasemaid ja ühtlasi vaevanõudvamaid trükiseid oli Aristotelese kogutud teoste esimene kreekakeelne väljaanne viies köites (1495—98), mis tõstis Manutiuse kohe esmaklassiliste trükkalite ja kirjastajate hulka. Üldse ilmus tema trükipressi alt vähemalt 28 esitrükki. Käsikirjade korrigeerimiseks ja redigeerimiseks asutas ta sajandivahetusel u. 30 liikmest koosneva õpetlaste ringi *Aldi Neacademia*.

Aldus avaldas arvukalt ka rooma autorite ja itaalia humanistide töid. Eriti kuulsaks said klassikute väljaanded kaheksandikformaadis ning kursiivkirjas. Esimeseks taoliseks oli 1501. a. ilmunud Vergiliuse teoste väljaanne. 1502. a. pärineb tema kuulsaks saanud signet — ümber ankru põimunud delfiin. Pärast Alduse surma jätkus firma tegevus algul äia Andreas Torreanuse, hiljem poja Paulus Manutiuse ning pojapoja Aldus noorema juhtimisel peaaegu XVI saj. lõpuni. Aldus Manutiuse ja tema järglaste trükiseid hakati nimetama aldiinideks ning need muutusid teksti korrektsuse, kaunite trükitüüpide (tema antiikva kuulub ilusamate šriftide hulka trükikunstis) ning suurepärase kujunduse tõttu ihaldusväärseks kogumisobjektiks.

See TRÜ TR ainuke XV saj. aldiin on osetud 1805. a. Stuttgardist kuurvürstliku raamatukogu (praegu Württembergische Landesbibliothek) dublettide oksjonilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 246, l. 57 ja *Catalogus librorum rariorum, in Bibliotheca electorali Stuttgardiae bis et pluries obviatorum*. Stuttgardiae, 1805, lk. 22).

ANGELI POLITIANI EPISTO. LIBER. XII.

Angelus Politianus Io. Pico Mirandulæ suo Sal.

q

Vantopere me semper dum uixit Hermolaus Barbarus dilexerit, quantūque ego illi uicissim tribuerim, notum tibi mi Pice, qui ita utrunque amabas, ita rursus ab utroq; amabaris, ut sicut uterque se esse apud te primū, sic tu primū te esse apud utrūq; existimares. Adeoq; singularis hic iter nos amor alios delectabat, alios rursus pstringebat, ut q unū uel laudabat è tribus, uel uituperabat, idem sibi cæteros, uel laudādos esse, uel uituperandos arbitraretur. Edidit ille paulo ante, quā diem obiit opus, (ut scis) elegans, & eruditum Plinianæ castigationum, quo in opere, quantum equidem aestimare possum inuuit apprime rem latinam, siquidem multum ingenio nisus, & studio, uetusta diligenter exemplaria contulit, & auctores utriusq; linguæ pene omnes aduocauit. Libertate autem usus est omnino aliqua, sed modesta, nec tam in alios, quam in se quoque ipsum, multa enim posterioribus confutauit, quæ prioribus commentariis defendisset. Ita (quod ego in primis laudo) nihil sibi prius esse fide putauit agēti negotium posteriorum, qui sententiam de nobis, sine gratia, sine inuidia laturi sunt. Sed in me unum tamen paulo fuit indulgentior, ubi enim occasio laudandi, nominatim me citat, ubi rursus dissidet, rem refellit ipsam, nomini parcat. Et cupiebam defensionem ommittere, quoniā quæ sunt utriusque nostrum scripta in manibus, doctiorum iudicio relinquere. Sed occurrunt interdum scioli quidam male in augurati literis, qui pro damnato accipiunt, quicquid non protinus defendatur. **Q**uo circa tu mihi nūc ad eundem mi Pice doctorum omnium doctissime, non quidem ut iudex, sed ut arbiter honorarius, qui uidelicet inter amicos disceptantis litem dirimas. Defensus à nobis Cicero est, quod Endelechian sic exponat, motionem quandam continuam & perennem. Placet hoc Hermolao, ueteremque suam reuocat sententiam. Censet autem nihilominus Entelechian scribi. t. litera oportere, quod in hanc uertere. d. soleant attici. Tum id auctoritate luciani tuetur, & grammaticorum quorundam ignobilium, qui de dialectis conscripserunt. Cæterum si Luciani uerba ipsa græca perpendas, nihil ibi aliud inuenias, nisi furtum obicit. t. literæ, quod ea quæ sit Endelechian uocare malit Entelechian. **Q**uare cum constet apud oīs uocabulū id ab Aristotele primitus fuisse cōfictū, nō dubiū est, qd Endelechian, quod prius fuerit, nō Entelechian, quod posterius, & auctor

Hermolao in

Liber

Καλλιμαχοῦς λουζα τῆς παλάδος.

Ὅσαι λουζοχοὶ τὰς παλάδος ἐξί τε πασαι

Ἐξί τε τὰν ἰσώων ἀρτιφροναστέρμων

Τὰν ἰεραμεισίουσα καὶ ἀθεὸς οὐτίλος ἱρπεί.

Ξουθερνω ζανθαι, ξουθε πειλασμάδης

Ὀυποκαθάματα μεγαλὸς ἀπειφα το παχίς

Πρὶν κονίρι ππειαν ἐξέλασαι λατρωῖ

Ὀυδοκα δὴ λυθρῶ πιπελαγμάμα πάντα φέρουσα

Τούχα τῶν ἀδελῶν ἠθάσση, ἡμεῶν

Ἄλλα πολὺν πρᾶσι τὸν φαρμάτος ἀυχρὰς ἰσώων

Λύσα μάμα παταίς ἐκλυσερῶν ἰεῶν,

Ἰσφω καὶ ραθαιμῖγασ. εφοίβησεν δὲ πᾶντα

Πᾶντα χαλινοφᾶτων ἀφρον ἀπο σωματῶν

Ὡ ἰτα χυῖα δὲς καὶ μημυρα, μηδὲ λαβασφῶς,

Συρειῶων αἰὼ φθόπον ὑπαζοριον

Μημυρα λουζοχοὶ τὰ παλάδι μηδὲ λαβασφῶς.

Ὀυγαρ ἀθαναιαχίματα μικτὰ φιλεῖ.

Ὀισετε μὲθὲ κατόπῃρον ἀεὶ καλὸν ὄμμα τὸ τήνας.

Ὀυδοκα τὰ μῖσαν φρυζέδῃ κασσι εἰρη.

Ὀυδὲσ ὄρεχαλκὸν μεγαλαθεὸς. οὐδὲ σιμουντῶς

Ἐβλεψέμ διναν ἐσ διαφάινου μῆρην

Ὀυδὲρ ἠκυπρῖσ δὲ διαυσα χαλκὸν ἐλοισσε

Γολλᾶκι τὰν αὐτὰν δὲσ μετεθῆκε κομαν

Ἄ δὲ δὲσ ἐξήορτα διαβρῆζασα δῆαυλῶς

Ὀια παρδύρωται ἡρι λακιδυμονιοῖ

Ἀστέρες. ἐμπέραμῶς ἐτριφα το λιτα λαβοισσε

Χεῖματα τὰς ἰδίας ἐκζονα φυταλιασ.

Ὡ κωρᾶι, τὸ δὲ ρυθῶσ ἀνεθραμε πρῶιον, οἶαν

Ἡροδῶτη σιβῆης κολικὸς ἐχει χοῖον.

Τῶ καὶ ρυνα ροεμτελομισα τε μουνον ἐλαίον

Ὡ κωρᾶι, τὸ δὲ ρυθῶσ ἀνεθραμε πρῶιον, οἶαν

Ὀισετε καὶ κτεσσοὶ πωγχευσεον ὡσ ἀπο χεῖται

Γεζήται λιπῆροι σμαζαμάμα πλοκαμον

Ἐξίθαθανάια πᾶρα τοῖ κατὰ θυμῖσ ἰλα

Παρθερίλαι μεγαλῶν παιδῖς ἀκιστερίδαν

Ὡ θάνα. φερεται δὲ καὶ ἀδιομνῆδος ἀεπίσ,

Ὡσ ἐθὸς ἀρεῖων τούτῳ παλαιότερον

Ἐμμηθῶσ ἐδὲ δέξε τῆιν κεχαρισμενὸς ἱρῶς.

40. SAVONAROLA, MICHAEL.

Practica medicinae.

Venezia, Bonetus Locatellus pro Octaviano Scoto, V Kal. Iul. [27. VI] 1497.

2° [6], 276 ff.

Tit.: Practica Joannis Michaelis Sauonarole.

HC*14484. BMC V 448. Stillw S273. CIH 3037. IP 4935.

Puulõikeiniitsiaalid, signeet.

Tekstis rohkesti käsikirjalisi märkusi ja allakriipsutusi.

Puitkaaneline maarjasparknahast kõide, dekoor pimetrükitehnikas, üks metallsulgur, teisel vastus ja kinnitus.

Гравированные инициалы. Издательская марка. Многочисленные рукописные заметки и подчеркивания в тексте. Кожаный переплет, на досках, слепое тиснение, одна металлическая застежка и замок второй.

Holzschnittinitialen, Signet.

Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, eine Schließe, Details von der anderen.

Allig.: Guainerio, Antonio. Practica ... et omnia opera. Venezia, Jacobus Pentius de Leucho, 1508.

ichele Savonarola (u. 1384—1462/64), XV saj. juhtivaid meedikuid, sündis Padova, õppis seal meditsiini ning sai 1434. a. ülikooli professoriks. 1440. a. kutsuti ta Ferrasse, kus oli nii arstina kui õpetajana väga hinnatud. Tema põhiteos *Opus medicinae seu practica de aegritudinibus de capite usque ad pedes* on praktilise meditsiini täiuslik kompendium ning kuulub XV saj. parimate taoliste tööde hulka. Teos sisaldab arvukalt ka autori oma vaatlusi ning aitas huvi tõsta kliinilise meditsiini vastu. Kuuest traktaadist on kõige ulatuslikum viimane, pühendatud eripatoloogiale ja -teraapiale (*in quo tractatur de omnibus egritudinibus particularibus a capite usque ad pedes et curis earum*). Teosest ilmus inkunablisajandil kuus väljaannet, esitrükk 1479. a. Colle di Valdelsas. Raamatu vastu püsis huvi ka XVI saj., nagu näitavad väljaanded Veneetsias 1502, 1518, 1547, 1559, 1560, 1561.

Bergamost pärit Bonetus Locatellus alustas trükkimist 1486/87. a. ja oli seotud kirjastaja Octavianus Scotusega, kelle jaoks trükkis kuni selle surmani 1498. a. lõpul. Mõlema nimed esinevad regulaarselt kolofoonides. Pärast aastast vaheaega ilmus B. Locatelluse nimi uuesti trükistesse — nüüd trükkis ta O. Scotuse pärijate ja teiste kirjastajate jaoks — ning tema trükipress töötas ka XVI saj. esimesel kümnendil. O. Scotus oli alustanud trükkalina 1479. a., kuid pärast 1484. a. tegutses vaid kirjastajana, kasutades peale Locatelluse ka teiste trükkalite teenuseid. O. Scotuse kirjastajamärki initsiaalidega O. S. M. näeme ka käesoleva trükise lõpus. Trükist kaunistavad veneetsia stiilis mitmesuguse suurusega ehistähed. Raamatus leidub rohkesti käsikirjalisi märkusi, eriti esimeses ja kuendas traktaadis.

Raamat on ostateud 1865. a. Leipzigit raamatukaupmees K. F. Koehleri vahendusel (KHO, f. 4, nim. 1, s. 345, l. 293 p.).

41. SCHEDEL, HARTMANN.

Liber chronicarum.

Augsburg, Johann Schönsperger, in vigilia purificationis [1. II] 1497.
2° 366 ff.

Tit.: Liber cronicarum cum figuris et ymaginibus
ab inicio mundi usque nunc temporis.

HC 14509. BMC II 370. Stillw S282. CIH 3040. IP 4942.

Osa illustratsioone välja lõigatud. Illustreeritud. Tekstis mõningaid allakriipsutusi ja käsi-kirjalisi märkusi.
Poolnahkköide.

Часть иллюстраций вырезана. Подчеркивания и рукописные заметки в тексте.
Полужокожанный переплет.

Einige Illustrationen ausgeschnitten. Illustriert. Handschriftliche Bemerkungen.
Halblederband.

Tiitellehel: Chronica, quae vides lector, Reverendissimus, in Domino pater et dominus D[octor] Thomas Archiepiscopus Rigensis, libere donavit mihi Augustino ab gethelen canonico, Anno a Christo nato 1537. — Et haec eadem, pro alteris, eiusdem quidem tenoris, sed non eiusdem preli commutavit a me V[ir] d[octus] Georgius Swantz, dum ego Seniore[m] ille Cellarium ageret Venerabiliis Cap[itu]l[us] S[an]c[t]ae Ecclesiae Rigensis, Anno 1550. — G. G. Brockhaus.

42. SCHEDEL, HARTMANN.

Liber chronicarum. [Germanice]. Traduxit Georg Alt.

Augsburg, Johann Schönsperger, 1500.

2° 317, [1], [13] ff.

Tit.: Das buch Der Croniken und geschichten mit figuren und pildnußen
von Anbeginn der welt biß auff dise unsere Zeyt.

HC*14512. BMC II 375. Stillw S285. CIH 3043. IP 4945.

Illustreeritud. Puulõiketiitel-lehed. Tekstis käsikirjalisi märkusi.
Puitkaaneline maarjasparknahast köide, dekoor pimetriki-tehnikas, metallsulgurite vas-tused.

Иллюстрации. Гравированные титульные листы. Рукописные заметки в тексте.
Кожяный переплет, на досках, слепое тиснение, замки металлических застежек.

Illustriert, Holzschnitttitelblätter. Handschriftliche Bemerkungen. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Haften von Schließen.

Tiitellehe pöördel tempel: Duplum bibliothecae Univers. Friburg. Brig.

ürnbergis ilmus 1493. a. Anton Kobergeri juures foolioformaadis XV saj. kõige rikkalikumalt illustreeritud raamat, Hartmann Schedeli (1440—1514) ladinakeelne maailmakroonika — *Liber chronicarum*, mis sisaldas 1809 puulõike-illustratsiooni, trükitud 645 eri klotsilt. See suurepärase raamat sai teoks Nürnbergi humanistide eestvõttel. Veel sama aasta detsembris ilmus teosest G. Alti tõlkes saksakeelne väljaanne. Georg Alt (u. 1440/50—1510) kuulus samuti Nürnbergi humanistide ringi ning on Schedeli maailmakroonika ja Konrad Celtise *Nuremberga* tõlkijana jäädvustanud oma nime saksa XV saj. kultuuriloos. Teose finantseerimise võtsid enda peale kaupmehed Sebald Schreyer ning tema naisevend Sebald Kammermeister. Teose autoril, Nürnbergi linnaarstil Hartmann Schedelil oli selle õitsengu tipul oleva linna humanistide hulgas kõige suurem raamatukogu. Ta oli usin koguja ning paljud käsi-kirjalised raamatud olid tema enda kopeeritud. „Maailmakroonika“ tutvustabki Schedelit rohkem usina kirjutaja ja kogujana kui kriitilise lugeja ning läbitöötajana. Tema teeneks on allikate valik ja nende kronoloogiline järjestamine. Kirjandusliku põhiallikana on ta kasutanud itaallase Jacobus Philippus Foresti teost *Supplementum chronicarum ab initio mundi usque ad 1482* (vt. nr. 34), suurt mõju avaldasid Enea Silvio Piccolomini ajalookirjutised. „Maailmakroonikas“ eksisteerivad kõrvuti korrektsed kohakirjeldused ja mitteusutavad kurioosumid, piibllilood ja legendid segunevad ajalooliste faktidega.

Teose eriline, nüüdisajani kustumatu väärtus seisneb selle kujunduses ja illustratsioonides. Tervet raamatut ilmestasis suured puulõike-illustratsioonid, nii nagu neid võis leida juba Bernhard von Breydenbachi reisikirjelduses *Peregrinatio in terram sanctam*. Suurepärase linna-vaadete hulgas leidub nii tõepäraseid kui ka väljamõelduid. Kõige ilmekam ja suurem on loomulikult autori ja trükkali kodulinna Nürnbergi vaade, mida siis hiljem ka tihti kopeeriti.

Teose illustreerijateks olid Michael Wolgemut (1434/37—1519) ja Wilhelm Pleydenwurff (?—1494). Schedeli „Maailmakroonika“ kallal töötamise ajal oli Wolgemuti töökoda õit-sengu tipul, 1489. aastani õppis siin ka Albrecht Dürer. Teiste puulõigete hulgas sisaldab Schedeli raamat ka kaks kaarti, maailmakaardi ning Saksamaa kaardi. Viimase autoriks oli Nürnbergi humanistliku haridusega arst Hieronymus Münzer (1437—1500).

Vaevalt kolm aastat pärast A. Kobergeri originaalväljaannete ilmumist laskis Augsburgi ettevõtlik trükkal Johann Schönsperger välja saksakeelse järeldrüki. Raamat oli lühendatud, väiksemas formaadis ja trükitud väiksemate tüüpidega ning kehvemale paberile. Johann Schönspergerit peetakse kõige ilmekamaks massiproduktiooni ja hoolimatu järeldrüki esindajaks saksa trükkalite seas XV saj. Trükitegevust alustas ta 1481. a. Augsburgis. Ligikaudu kaks kolmandikku tema trükiteodangust moodustavad saksakeelsed raamatud. Schönsperger märkas, et Schedeli ja Wolgemuti töö tulemusena oli ilmunud midagi, mis vastas laiade ringkondade lugemishuvile. Kuna Kobergeri luksuslikud väljaanded olid liiga kallid, siis vältis Schönsperger kõike, mis raamatu trükkimise kulukaks tegi. Keeruka küljendamise asemel kasutas ta lihtsat kaheveerulist ladu, stseenidega puulõiked laskis lõigata veerulaiustena, põlvnemist näitavad figuurid, mis komplitseerisid kirjaladu, redutseeris initialsiaali suurusteks. Ka linna-vaated on lihtsustatud. Schedeli kroonika rahvaväljaandel pidi olema hea minek, sest juba järgmisel, s. o. 1497. a. ilmus Schönspergeri juures ladinakeelne variant ja 1500. a. veel kord saksakeelne. Schönspergeri järeldrükiid aitasid küll kaasa Schedeli teose levikule, kuid raskendasid originaalväljaannete müüki.

TRÜ TR kahest eksemplarist on esimene (nr. 41) olnud Baltimail juba vähemalt XVI saj. esimesel poolel. Raamatu tiitellehelt võib lugeda, et 1537. a. on Riia peapiiskop Thomas Schoening (surn. 1539) kinkinud selle kanoonik Augustinus a Gethelenile, kes omakorda on selle 1550. a. vahetanud teiste raamatute vastu Riia toomkapiitli varameistri Georgius Schwantziga. Tartusse on raamat ostetud 1829. a. Riias K. G. Sonntagi raamatute oksjonilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 339, l. 115 p. ja s. 246, l. 254; Verzeichnis der nicht-theologischen Werke aus der Bibliothek des ... General-Superintendenten Dr. Sonntag. Riga, [1829], lk. 11). 1500. a. väljaande eksemplar (nr. 42) on ostetud 1830. a. Freiburgist Breisgau sealse ülikooli raamatukogu dublettide oksjonilt (KHO, f. 4, nim. 1, s. 246, l. 256 ja s. 339, l. 113 p.).

¶ Von Eysland.

Eysland darnach dye letzte gegende vnd prouing der Cristen stoßte gen mitternachte an die rüssen. Die tarter lauffen offte in dise gegende. Die teütschen bñder haben diß lande mit dem schwere gesüchte vnd haben es zu dem cristlichen glauben gezwungen. Dann es was darzu heydnisch vnd andetter vnd eret die abgötterey. In dise gegent rüret auch von dem nydergang das alteische mōi. das etliche das alte wendel mōi gehaißt n haben. die weyle aber die mittegnächliche gegent als yezo den Friecken vnd auch den walhen nochmals nit bekant was der heylig cristlich glaub hatz disen teyl der erden vnserm geschlächte eröffnet. vnd die blintheit vn auch die grobheyt der grawamen vnd wütereenden völsckten hingerenomen vnd ir leben zu cynem syttlichen vndauch gar vil besserem glauben vnd wesen gebracht.

¶ Von dem volck massagete genane.

Zwischen Eysland vnd den brüßsen ist gar ein kleines lenndlein vil leicht einer ganzte tagraiß prait vn doch vast lang von den Prüssen gen dem Eyslande zu. In dem kleinen lang. n lande wonet ein volck Massagete genant das selbig volck das ist weder heydnisch noch auch rechte cristglaubig vnd dem Polnischen küniglichei gewalt vndergeworffen. vnd von dannenher erstöck sich auch das polnisch künigreich bis an das mōi.

Das buch der Croniken vnd geschichten mit figuren vnd bildnissen von Anbegim der welt bis auff dise gegenere zeit

Rhodus

Ink. 41

Ink. 42

Rhodis

Ink. 42

Uentoz quattuor cardinales siint. Prim⁹
 Useptentio stat rectus ab aere faciens frigo: a
 ⁊ nubes huic dexte Circa⁹ niues ⁊ grandiuēs
 A sinistris boreas ⁊ stringēs. Scds sub solanus
 ab ori epatus vultu rēus desiccans eurus nu-
 bes generās. Tert⁹ auster humidus fulminus
 A dextris euro auster calid⁹ a sinistris auro no-
 ihus tēpestuosus. Quattuor zephyr⁹ hyemē re-
 soluēs pdncens flores a latere affricus generās
 salinua ⁊ corpus nubila faciens.

De puincia Asia. Asia ex nomine caius
 Dam mulieris est appellata s̄m Vin-
 cor. q̄ apud antiquos imperiū tenuit
 orientis. Habet ista ps puincias multas ⁊ re-
 giōes. Paradisus terrestris loc⁹ ē in orientis pre-
 bus cui⁹ vocabulū ex greco in latinū vertit ori-
 tus. Hebraice eden ē q̄ lacine deliciae intercepta
 eur. q̄ simul iunctū resultat ore⁹ deliciaꝝ. Est
 em̄ oi genere lignū ⁊ ardoꝝ pomiferaz constāt
 h̄is etiam lignū vite in medio. Non ibi frigus
 nec estus. s̄ ppetua acris tempies. de ei⁹ medio
 fons prumpens irrigat non⁹ totū. Diuiditur
 autē in quatuor flumina. vt p̄ Gen. q̄ huius loci
 post p̄c̄m est adit⁹ interclusus. India q̄ in
 asia est. ab indo flumine dicta est q̄ ex p̄e occi-
 dentali dauidit. Hec a meridiano mari porre-
 eta vsq; ad oriū solis. ⁊ a septentrione vsq; ad
 montem caucasum p̄uenit. Habet gentes mul-

tas et oppida. Insulam quoq; cephana gem-
 mis ⁊ elephantis resertam. Crisē ⁊ arginē au-
 ro ⁊ argento fecundas. Tilen quoq; arbores
 folijs nunq; carentem. habet ⁊ fluuios gangē
 ⁊ indū ⁊ hypanem illustrātes indos. Terra in
 die fauoniū spiritu saluberrima. in āno bis me-
 tit fruges. vice hyemis ethias patit. Gignit
 autem tincti colouis homines. elephantēs ingē-
 tes. monoceron bestiam id est vnicornū. psi-
 tachum auron. eburū quoq; lignū; cinamo-
 mum pipet ⁊ calamum Mittit quoq; ebur la-
 pidēq; preciosos. berillos. crisopassos. adamā-
 tem. carbunculos. ligures. margaritas. ⁊ vni-
 ones quibus nobilium feruarum ardet ambi-
 cio. Ibi etiam sunt montes aurei quos adire p̄-
 p̄ter dracones ⁊ arifhos ⁊ immosorum homi-
 num monstra est impossibile. Solinus dicit.
 diu credita est esse tertia pars terrarum. Indi-
 am liber pater ingressus est vt pote q̄ indis sub-
 actis puim⁹ omniū triumphauit. Sunt ⁊ alie
 puincie multe in asia. ⁊ reā videlicet Parthia
 Assiria. Media Persia mesopotamia. Babi-
 lon nomē ē in q̄ ē vrb̄s babilō a q̄ nūcupata est
 vrb̄s tā nobilis vt caldeā ⁊ assiria ⁊ mesopota-
 mia in ei⁹ nomē aliqñ trāsierūt. Arabia puin-
 cia sic ē appellata. i. sacra. sic interpretata eo q̄ thu-
 riseros h̄eat odous Mirra ⁊ auamū ibi h̄ntur
 Et ibi nascit semp. Ipsa etiam dicitur Sabba

Das sechst alter der welt Sant Keyser Heinrichs geschlechter

Keyser heinrich der heilig.

Syila kunigin zu Hungrun

Sant Stefan kunig zu Unnare

Herzog Heinrich zu Bayern

Bruno Bischoff zu Augspurg

Otto der ander Keyser

Otto der erste Keyser

Bruno bischoff zu Colen

Dankme rns hertzog zu Sachsen

Stimicus der erste kunig teutsch. land

Babba die Gieftin zu Babenberg

Bruno hertzog zu darb im wasser.

Leutolfus der erste kunig zu Sachsen

Otto hertzog zu sachsen.

Sant Kunegunden der Keiserin gesichte

Sant Kunegundis Die Keiserin Theodouens Bischoff zu Metz Adelberts Thumberg zu Metz Heinrich Pfalzgraff bey rhan hertzog zu beyern

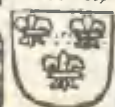
Carolus kunig in Galia

Sigisfridus pfalzgraf bey Reyn

Ludwig kunig zu frackreich

Carolus der grose Keyser.

Keyser Ludwig der grose

Vden zeitten des vnüberwindlichen keiser Carls des grossen. der dan on vnblaf wid die abgötterei schen Sachsen vil iar krieget. Sy bestreite vn zurn cristlichen glaubē bezwung hat. v durchleuchtigst hertzog Luitolfus zu Sachsen dz regimēt desselbē lands angenomē. v zoch gen rom vn erlangte vs pabst de leichnā sancti Inuocencij. so füret Bruno sein elter sun krieg wid die danos vn ertrück im meer do gefiel das Sächsich hertzog: ub auff hertzog Otten den andern sun. Der het ein sun heinrich der demütig gemanne. vn ein tochter mit namen Baga graff Albrechts vō Babenberg mäter. vs der babenberg den namen hat den von ertzung

wegen seines brüders Conrads keiser Ludwig (als hienor gemeldet ist) enthanbret. Als nun v selb keiser ludwig on manlich erben starbe do ward Cünrad des erlagē Cünrads sun in das reich gesetzt. Als aber er auch on erben abgiēg do ward heinrich v demütig gekrōnt. v vermehete im zu v ee Maalde auß v gebar er Ottonē den grossen vn heinrichen hertzog zu Beyern. Otto v groß gebar oetone den rotm. v selb auß ort gebar den drittē ottonē. hertzog heinrich zu Beyern gebar heinrichen den heilige vn starb nach v gepurt Crist. ir. .xcv. iar vn ist begrabe zu Regenspurg in sant Ambrans closter v selb hertzog hanrich het zwen sun vn ein tochter. v ein hieß heinrich v güt v ward darnach keiser

43. STELLA clericorum et manuale scholarium.

Deventer, in platea episcopi [Richard Pafraet], 14. VII 1490.
4° [16] ff.

Tit.: Stella clericorum

HC 15077. Stillw S686. IP 5106.

Tiitellehel illustratsioon (signeet). Tekstis allakriipsutusi. Poolnahkkõide.

Иллюстрация на титульном листе (издательская марка). Подчеркивания в тексте. Полукожаный переплет.

Titelblatt illustriert (Signet). Unterstreichungen im Text. Halblederband.

Kõite seljal kleebis: Rathshoff.

Kõitelehe pöördel: R. 207. — Tempel: Kunstühing. Pallas. Tartu.

ellest väikesest populaarsest käsiraamatust vaimulikele ilmus XV saj. 49 väljaannet. Deventeri esitrükkali Richard Pafraeti, kõige viljakama hollandi XV saj. trükkali tegevuse esimene periood hõlmab aastaid 1477—85, mil ta laskis välja ligikaudu 50 trükist. Tema teise perioodi (1488—1511) trükised erinevad algperioodi omadest nii trükiteüüpide, formaadi kui ka trükiste iseloomu poolest. Impressumites märkis ta oma aadressiks *in platea episcopi*. Käesoleva raamatu tiitellehel on puulõikeillustratsioon, mida Pafraet kasutas 1488—89 signeedina, ning lühipealkiri.

Märge kõitelehe pöördel ning kleebis kõite seljal näitavad, et raamat on varem kuulunud Raadi mõisa omanikele Liphartitele. TRÜ TR-u on see tulnud 1922. a. kingitusena kunstühingult „Pallas“ (KHO, f. 4, nim. I, s. 357, l. 171 p.).

Stella clericorum

Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis
1922.210.

Tractatus qui Stella clericorum dicitur
Feliciter incipit.

Vas stella matutina in medio nebulae
id est peccatorum Proprietates huius
stella matutine possunt referri ad que
libet doctorem fidei. id est sacerdotem. Et con
tinentur in his versibus.

Lucis splendorem fert serum. fert quoque rorem.
Ingens dat lectum. vigilans. decens. preit ipsum
Salem. defectum lune comians. huiusmodi
Tempore luceat. cedens estate quiescit

Glossa

Vas splendorem fert serum. ut ibi. Vos estis
lux mundi fert quoque rorem. scilicet in predicatione. ut
ibi Tenebrosa aqua in nubibus aeris Ingens est.
ut ibi. Ecce sacerdos magnus. Dat lectum id est facit lectum
audientem predicationem: qui est in tenebris ignorantie.
Vigilansque dicitur. ut ibi. Beatus servus quem cum ve
nerit dominus. inuenerit vigilantem. Decensque dicitur.
scilicet per bonam et honestam conversationem. Preit ipsum
solem. id est ebullitum qui est verus sol iusticie. sicut miles
dominum sui peccatis inimicos occidit suo gladio acu
to. ut mori tuo mundo vivat christo. Defectum lune comi
ans. id est sancte ecclesie per compassionem. unde. Quis
infirmat et ego non infirmo: Huiusmodi tempore luceat
id est in tempore tribulationis apparer in calore fidei. Ce
dens estate quiescit. scilicet imminente a feruore luxurie et a ces
teris vicijs. Unde. Qui potuit transgredi et non est tras
gressus. Salomon. Demento creatoris tui et. A postol
Divisiones ministranciu sunt in ecclesia dei. scilicet actiui
a ij

44. TURRECREMATA, JOHANNES DE.

Expositio super toto Psalterio.

Strasbourg, [typographus operis Jordani de Quedlinburg (= Georg Husner)],
in profesto sancti Michaelis [28. IX] 1485.

2° [97] ff.

Tit.: Glosa psalterij Johannis de turre cremata.

HC*15706. BMC I 133. Stillw T479. CIH 3393. IP 5427.

Initsiaalid ja rubriigimärgid käsitsi punasega. Pärge mentkõide. Красные рукописные инициалы и рубрики. Пергаменный переплет. Handgefertigte rote Initialen und Rubriken. Pergamentband.

Tiitellehel: Catalogo Librorum Oratorij Domus Sancti Spiritus adscriptus.

45. TURRECREMATA, JOHANNES DE.

Summa de ecclesia contra impugnatores summi pontificis.

Quaestiones LXIII super potestate et auctoritate papali
ex sententiis Thomae de Aquino. Ed. Jodocus Badius Ascensius.

Lyon, Johann Trechsel, 20. IX 1496.

2° [410] ff.

Tit.: Summe de ecclesia domini Joannis de Turrecremata:
cardinalis sancti Sixti vulgo nuncupati ...

HC*15732. BMC VIII 299. Stillw T504. CIH 3406. IP 5445.

Signeet. Puitkaaneline tumepruunist taimparknahast kõide, dekoor pimetrükitehnikas, metallsulgurite vastused. Издательская марка. Кожаный темно-коричневый переплет, на досках, слепое тиснение, замки металлических застежек. Signet. Holzdeckel, Lederband, Blinddruck, Hafnen von Schließen.

uan de Torquemada (Johannes de Turrecremata, 1388—1468), XV saj. nimeka-
maid teoloog, oli paavsti kuuria eesõiguste innukas kaitsja ning üks nendest, kes
lahkusid Baseli kirikukogult Ferrarasse. Oma põhimõtted konkretiseeris ta teoses
Summa de ecclesia ning pälvis hüüdnime *defensor fidei* — usu kaitsja. 1439. a.
nimetati ta kardinaliks. Tema *Meditationes*, mille väljaanne Roomas 1467. a. oli
esimene illustreeritud trükis Itaalias, sai aluseks mitmele illustreeritud raamatule.

Torquemada töödest ilmus XV saj. kokku 64 väljaannet. Antud teostest trükiti esimest
(nr. 44) kahekümnel ja teist (nr. 45) kolmel korral.

Expositio trükkal Georg Husner abiellus kullassepa ja trükikojaomaniku Nicolaus Honau
tütrega, omandas 1470. a. Strasbourg'i kodakondsuse, ning samast ajast algab ka tema trüki-
tegevus, mis kestis surmani 1506. a. Et trükikoja omanikuks ja seega ka kirjastajaks oli Honau,
esineb Husneri nimi impressumites harva.

Johann Trechsel, saksa päritoluga Lyoni trükkal, abiellus Nicolaus Philippise lesega ja
võttis selle trükikoja juhtimise üle. Trecheli eesmärgiks oli välja anda kõige otsitavamaid ra-
amatuid teoloogia ja filosoofia valdkonnast. Viljakaks kujunes koostöö õpetlase, hilisema tun-
tud trükkali Jodocus Badius Ascensiussega, kes 1492. a. alates oli trükikojas korrektoriks. Ka
käesoleva *Summa de ecclesia* on trükki toimetanud ning eessõnaga varustanud Badius.

Nr. 44 on ostetud 1923. a. Tartu ülikooli raamatukogu töötajalt O. Freymuthilt (KHO,
f. 4, nim. 1, s. 358, l. 115).

46. VERARDUS, CAROLUS.

Historia Baetica.

Columbus, Christophorus. De insulis nuper in mari Indico repertis.

Basel, Johann Bergmann von Olpe, 1494.

4° [36] ff.

Tit: In laudem Serenissimi Ferdinandi Hispaniarum regis
Bethicae et regni Granatae / obsidio / victoria / et triumphus /
Et de Insulis in mari Indico nuper inuentis
HC*15942. BMC III 794. Stillw Vi 11.

Illustreeritud.

Kolumbuse kirja tekstis käsi-
kirjalisi märkusi.

Иллюстрации. Рукописные
заметки в тексте письма
Колумба.

Illustriert. Handschriftliche Be-
merkungen im Briefe des Ko-
lumbus.

Tiitellehel: Nicolaus Hanenfeld Livonus jure me possidet.

Allig. ad nr. 35.

ärast Aragoni ja Kastiilia ühinemist 1479. a. püüdsid Aragoni kuningas Fernando ja Kastiilia kuninganna Isabel oma riiki laiendada. Kõigepealt vallutati araablaste viimne valdus Hispaanias, Granada emiraat. Granada langemise puhul ongi kirjutatud C. Verarduse (1440—1500) kõnealune teos, millest ilmus XV saj. neli väljaannet, esimene juba 1492. a., Granada vallutamise aastal. Teos on ilmunud mitme pealkirja all, kirjanduses kasutatakse enamasti lühipealkirja *Historia Baetica*, mis viitab Baetise (nüüdne Guadalquivir) jõe nimest tuletatud provintsi muistsele nimetusele. Teose autor oli Roomas paavstide sekretär (*secretarius brevium*). Eessõnas, pühendatud kuningas Fernandole, kirjutab Verardus, kuidas Roomas selle rõõmusõnumi (s. t. Granada vallutamise) puhul juubeldati ja jumalateenistusi peeti, ning temagi ei suutnud teisiti, kui pidi sule haarama ja näidendi kirjutama, et Rooma rahvas võiks mitte ainult kõrvaga kuulda, vaid ka silmaga näha, kuidas kõik toimus.

Käesolevale väljaandele on trükkjal Bergmann von Olpe lisanud ka Kolumbuse kirja Hispaania kuninga varamestriile Gabriel Sanchezile. Kolumbus, alustanud esimest merereisi 1492. a. augustis, jõudis pärast San Salvadori (nüüdne Watling), Kuuba ja Haiiti avastamist tagasi 1493. a. märtsis. See ainuke teade, mis tema reisist tollal üldsuseni jõudis, ilmus trükis juba samal 1493. a. kaheksa korda. Esimene illustreeritud väljaanne näib olevat ilmunud Baselis Michael Furteri juures. Puulõiked kujutasid Hispaania kuningat, Kolumbuse maabumist ja vastuvõttu alasti pärismaalaste poolt, kolme avastatud saare vaadet linnulennult, kindluse ehitamist (Kolumbus rajas Haiitile ford) ja sümboolset Kolumbuse laeva. See „Santa Maria“ tüüpi laev oli tegelikult vähendatud koopia Breydenbachi teoses *Peregrinatio* leiduva laeva pildist. Sellegipoolest tuuakse see ära peaaegu igas raamatus, kus räägitakse Kolumbuse reisidest. Samade puulõigete koopiaid, tehniliselt veidi täiendatud kujul on kasutatud ka käesolevas Bergmann von Olpe väljaandes. Hispaania kuninga portree on viidud mõlema teose ühisele tiitellehele.

Kolumbuse kirja tekstis on allakriipsutusi ja servadel arvukalt käsikirjalisi märkusi. Teos kuulub konvoluuti, mille on 1807. a. raamatukogule kinkinud J. F. v. Recke Jelgavast (KHO, f. 4, nim. 1, s. 1, l. 160 p.), nagu võib lugeda ka esimese alligaadi tiitellehelt (vt. nr. 35). Sissekanne käesoleva trükise tiitellehel näitab, et see teos, aga võimalik, et kogu konvoluut (esimese alligaadi tiitellehel on endise omaniku nimi maha kratsitud) on varem kuulunud Nicolaus Hanenfeldile. Riist pärinev Nicolaus Hanenfeld õppis Rostockis, kus sai 1630. a. magistriks ning määrati 1636. a. Jelgavasse õuejutlustajaks. Hiljem oli mitmel vaimulikul ametikohal Sēlpilsis ja Bauskas ning suri 1657. a. katku.

47. WIMPINA, CONRADUS.

Bellorum Alberti Saxoniae ducis epitoma.

Leipzig, [Wolfgang Stöckel], 1497.

4° [58] ff.

Tit.: Illustrissimi famaue super ethera noti Principis et domini.
domini Alberti Saxonie ducis etc. Bellorum illustriumque actorum
Epithoma id est Breuiuscula commentatio.

HC 16203. BMC III 654. Stillw W44.

*Tiitellehel illustratsioon.
Signeet.
Pappkõide.*

*Иллюстрация на титуль-
ном листе. Издательская
марка. Картонный переплет.*

*Titelblatt illustriert, Signet.
Papreinband.*

aksa teoloog Konrad Wimpina (u. 1460—1531) õppis 1479. a. alates Leipzigi ülikoolis, 1484. a. hakkas magistrina pidama filosoofialoenguid, aastast 1491 oli filosoofiaprofessor. Seejärel alustas ta teoloogi karjääri ning sattus XVI saj. Lutheri ägeda vastasena suurtesse usuvõitlustesse. Selle kõrval tegeles Wimpina ka kirjandusega. Kõigepealt kirjutas ta ladinakeelse ülistuslaulu Leipzigi linnale ja ülikoolile. Pärast pikemat vaheaega järgnes 1832 heksameetrist koosnev lugu Saksi hertsogi Albrehti kangelastegudest. Teos ei ole kirjanduslikult kuigi kõrgel tasemel, pakub aga huvi ajaloo seisukohalt. Käesolev väljaanne on ainuke inkunaabeltrükk teosest. Üldse ilmus Wimpina kirjutistest XV saj. 17 väljaannet.

Raamatu trükkal Wolfgang Stöckel töötas algul sellina Arnold (Neumarkt) von Kölni trükikojas, abiellus 1497. a. selle lesega, sai samal aastal Leipzigi kodanikuks ning võttis üle trükikoja juhtimise. Tema trükipress oli peamiselt Leipzigi ülikooli teenistuses. XV saj. andis Stöckel välja umbes 120 väikesemahulist ladinakeelset trükist. Tema põhitegevus langes XVI sajandisse. 1526. a. siirdus Stöckel Dresdenisse, kus jätkas trükkimist 1540. aastani.

Raamat on ostetud 1840. a. Leipzigi ülikooli raamatukogu dublettide oksjonilt K. F. Koehleri vahendusel (KHO, f. 4, nim. I, s. 341, I. 275 ja s. 658, I. 51).

Bellorum illustriumque actorum
Principis Alberti Ducis Saxonie etc. Epithoma
tit. Impressum Lypzick Anno christi. i 497.

Ink. 47. Signeet

KRONOLOOGILINE REGISTER
(Numbrid viitavad inkunaablitele)

	<i>ca</i> 1470	29
	3. XII 1473	27
	20. VI 1477	12
	1477	3
	<i>ca</i> 1480	10/11
<i>paulo post</i>	23. IX 1481	13
	22. XI 1482	25
	19. I 1483	8
	30. V 1483	9
	28. IX 1485	44
	<i>ca</i> 1485	38
	20. III 1489	5
	1489	14
	25. II 1490	23
	14. VII 1490	43
	26. III 1491	17
	27. VI 1491	15
	15. II 1492/93	34
	18. VI 1492	22
	12. IV 1493	16
	30. XI 1493	30
	1493	6
<i>non ante</i>	17. IV 1494	35
	9. VI 1494	2
	1494	46
<i>non ante</i>	1494	20
	1. III 1495	21
	12. XI 1495	31
	1495	7, 28
	13. VII 1496	4
	29. VII 1496	26
	31. VIII 1496	1
	20. IX 1496	45
	1496	36
	<i>ca</i> 1496	18, 37, 33
	1. II 1497	41
	27. VI 1497	40
	1497	47
	12. III 1498	32
	VII 1498	39
	1498/1500	19
<i>post</i>	1. III 1499	24
	1500	42

LINNAE JA TRÜKKALITE REGISTER
(Numbrid viitavad inkunaablitele)

AUGSBURG

- Erhard Ratdolt**
26. III 1491 Bonatus, Guido. Decem tractatus astronomiae 17
Johann Schönsperger
1. II 1497 Schedel, Hartmann. Liber chronicarum 41
1500 Schedel, Hartmann. Liber chronicarum [Germanice] 42
Anton Sorg
20. VI 1477 Biblia Germanica 12

BASEL

- Johann Amerbach**
1493 Augustinus, Aurelius. Epistolae 6
1495 Augustinus, Aurelius. Sermones de tempore. Sermones de sanctis 7
1496 Petrarca. Opera 36
ca 1496 Philelphus, Franciscus. Epistolae 37
Johann Bergmann von Olpe
1494 Verardus, Carolus. Historia Baetica 46
non ante 17. IV 1494 Mayno, Jason de. Oratio in nuptias Maximiliani regis 35
non ante 1494 Brant, Sebastian. Carmina in laudem B. Mariae virginis 20
1. III 1495 Brant, Sebastian. De origine et conversatione bonorum regum 21
Johann Frohen
27. VI 1491 Biblia Latina 15
Jacob Wolff
post 1. III 1499 Concilium Basiliense 24

DEVENTER

- Richard Pafraet**
14. VII 1490 Stella clericorum 43

FIRENZE

- Nicolaus Laurentii**
ca 1480 Berlinghieri, Francesco. Geographia [Italice] 10—11

KÖLN

- Johann Koelhoff**
19. I 1483 Bartholomaeus Anglicus. De proprietatibus rerum 8
Johann Landen
ca 1496 Isidorus Hispalensis. De summo bono 33

LEIPZIG

- Wolfgang Stöcke**
1497 Wimpina, Conradus. Bellorum Alberti Saxoniae ducis epitoma 47

LYON

- Jean Trechsel**
20. IX 1496 Turrecremata, Johannes de. Summa de ecclesia 45

MODENA

- Pierre Maufer**
18. VI 1492 Caccialupis, Johannes Baptista de. De debitoribus suspectis et fugitivis 22

NÜRNBERG

- Anton Koberger**
22. XI 1482 Corpus iuris civilis. Digestum vetus 25
30. V 1483 Bartholomaeus Anglicus. De proprietatibus rerum 9
12. IV 1493 Biblia cum postillis Nicolai de Lyra 16
30. XI 1493 Gratianus. Decretum 30
12. XI 1495 Hieronymus. Epistolae 31
Johann Sensenschmidt
ca 1470 Gersona, Joannes. Conclusiones de diversis materiis moralibus 29

PARIS

- Antoine Verard**
 1495 Froissart, Jean. Chronique 28
Georg Wolff pro Jean Petit
 1498/1500 Pseudo-Bonaventura. Stimulus amoris 19

ROMA

- Eucharius Silber**
 ca 1485 Pius II. Epistola ad Mahumetem 38

SPEYER

- Peter Drach**
 1489 Biblia Latina 14

STRASBOURG

- Martin Flach**
 20. III 1489 Augustinus, Aurelius. Opuscula plurima 5
Johann Grüniger
 ca 1496 Pseudo-Bonaventura. Meditationes vitae Christi 18
 12. III 1498 Horatius. Opera 32
Georg Husner
 28. IX 1485 Turrecremata, Johannes de. Expositio super toto Psalterii 44
Johann Prüss
 25. II 1490 Cepolla, Bartholomaeus. Cautelae 23
Adolf Rusch pro Anton Koberger
paulo post 23. IX 1481 Biblia 13

ULM

- Johann Zainer**
 3. XII 1473 Duranti, Guillelmus. Rationale divinorum officiorum 27

VENEZIA

- Georgius Arrivabene**
 31. VIII 1496 Pseudo-Albertus Magnus. Philosophia pauperum 1
Johannes Emericus pro Lucantonio Giunta
 9. VI 1494 Angeli, Johannes. Astrolabium 2
Gregorius de Gregoriis pro Benedicto Fontana
 13. VII 1496 Aristoteles. Opera 4
Bonatus Locatellus pro Octaviano Scoto
 27. VI 1497 Savonarola, Michael. Practica medicinae 40
Aldus Manutius
 VII 1498 Politianus, Angelus. Opera omnia 39
Erhard Ratdolt, Bernhard Maler et Peter Löslein
 1477 Appianus. Historia Romana. P. II 3
Bernardinus Rizus
 15. II 1492/1493 Jacobus Philippus da Bergamo. Supplementum chronicarum 34
Baptista de Tortis
 29. VII 1496 Corpus iuris civilis. Codex Iustinianus 26

ENDISTE OMANIKE REGISTER

(Numbrid viitavad inkunaablitele)

Albinus, Nicolaus 13	Bibliotheca electoralis Stuttgartiae 39
Audony, I. 32	Bibliotheca Imperialis Academiae
Augustinus a(b) Gethelen 41	Scientiarum 18
Bergmann, Gustav 12, 13, 14, 15, 38	Bibliotheca Universitatis Friburgensis
Bibliotheca Arcis Biatensis 18	Brig. 42
Bibliotheca Collegii Sent[ini?] Societatis	Bibliotheca Universitatis Tubingensis 5, 6,
Jesu 39	7, 26
Bibliotheca Collegii S. Nicolai (Viennae) 34	Brehm, Carl Hinrich 37

- Breitkopf 13
 Brockhaus, G. G. 41
 Busset, Nicolaus 27
 Caesius, Philippus 33
 Ericus (Björklings) 8
 Faber, Johannes 34
 Freymuth, Otto 44
 Gedike, Friedrich 32
 Gymnasium zu Reval 37
 Hack(e)stadius, Laurentius Petri 9
 Haloglottaea, Wilhelmus (?) 33
 Hanenfeld, Nicolaus 46
 Jonae, Andreas 9
 Jonas (Westgothus) 8
 Kaestner, A. G. 4
 Karow, Eduard Julius 22, 25
 Kern, Jacobus 33
 Klinger, Friedrich Maximilian 28
 Kodumaa Muuseum vt. Vaterländisches
 Museum
 Koehler, Karl Franz 18, 19, 24, 27, 40, 47
 Lehmann 16
 Leipzigi ülikooli raamatukogu 24, 47
 Lenz, Christian David 31
 Lenz, Friedrich David 31
 Liphart, Raadi mõisa omanik 29, 34, 43
 Majerus, Joannes 6
 Nemertius 36
 Nicolai, Jonas 8
 „Pallas“, kunstiühing Tartus 43
 Peterburi Teaduste Akadeemia raamatukogu
 vt. Bibliotheca Imperialis Academiae
 Scientiarum
 Pfaff, Johann Friedrich 2, 17
 Radziwiłłid, Leedu-Poola vürstid 18
 Recke, Johann Friedrich von 20, 21, 35, 46
 Reenhielm, Jacob 9
 Rholih(?), Ludolph 36
 Rogge, Michel 23
 Schoening, Thomas 41
 Schreyber, Hieronimus 17
 Schultz, Johann Gottlieb 23
 Schwantz, Georgius 41
 Sonntag, Karl Gottlob 41
 Struve, Karl Ludwig 3, 4
 Stuttgardi kuurvürstlik raamatukogu vt. Bib-
 liotheca electoralis Stuttgartiae
 Sweding, P. 8
 Tallinna gümnaasiumi raamatukogu vt.
 Gymnasium zu Reval
 Thym, Johann Friedrich Wilhelm 32
 Tilichius, Johannes 33
 Tübingeni ülikooli raamatukogu vt. Biblio-
 theca Universitatis Tubingensis
 Vaterländisches Museum 9
 Wichmann, Christianus Augustus 36
 Wimpfflingius, Wolfgang 26
 Württembergische Landesbibliothek vt. Bib-
 liotheca electoralis Stuttgartiae

ISIKUNIMEDE REGISTER

(Numbrid viitavad lehekülgedele)

- Accursio (Accursius Floretanus), Fran-
 cesco 54
 Albertus Magnus 20
 Albertus Magnus, Pseudo- 20
 Albertus Orlamündest 20
 Albinus, Nicolaus 38
 Albrecht (Albertus Saxoniae), Saksi hert-
 sog 88
 Albumasar 46
 Alciato, Andreas 54
 Aldus Manutius vt. Manutius, Aldus
 Alfonso Aragooniast 24
 Alt, Georg 78
 Ambrosius 31
 Amerbach, Johann(es) 6, 7, 30, 31, 45, 50,
 70, 72
 Angeli, Johannes 5, 7, 20, 46
 Angelus Aretinus 52
 Anselmus Laudunensis 38, 45
 Appianus 5, 6, 8, 9, 24
 Aretinus, Leonardus vt. Bruni, Leonardo
 Argyropylos, Johannes 28, 35
 Aristoteles 5, 6, 8, 9, 20, 28, 73
 Arndes, Steffen 45
 Arrivabene, Georgius 20
 Audony, I. 63
 Augustinus, Aurelius 6, 30, 31, 70
 Augustinus, Pseudo- 6, 31
 Augustinus a Gethelen 78, 79
 Badius Ascensius, Jodocus 85
 Baptista Mantuani 31
 Barbarus, Hermolaus 28
 Bartholomaeus Anglicus 6, 31, 32
 Bartolomeo da Brescia (Bartholomaeus
 Brixienensis) 62, 63
 Bergmann, Gustav 5, 9, 38, 44, 45, 72, 73
 Bergmann von Olpe, Johann 7, 48, 50, 70,
 86
 Berlinghieri, Francesco 8, 35

- Boethius, Anicius Manlius Torquatus Severinus 28
 Bonatti (Bonatus), Guido 5, 46
 Bonaventura, Johannes Fidanza 48
 Bonaventura, Pseudo- 6, 48
 Brant, Sebastian 6, 8, 31, 48, 50, 53, 64, 70
 Brehm, Carl Hinrich 9, 72
 Breilkopf 38
 Breydenbach, Bernhard von 78, 86
 Brito, Guillelmus 44
 Brockhaus, G. G. 78
 Bruni, Leonardo 28
 Busset, Nicolaus 58

 Caccialupis, Johannes Baptista de 52
 Caesar, Gaius Iulius 64
 Caesius, Philippus 66
 Canter, Jacob 46
 Celerius, Bernardinus 67
 Cepolla, Bartolomeo 5, 6, 52
 Celtis, Konrad 64, 78
 Cicero, Marcus Tullius 67, 70
 Columna, Aegidius 20

 Dante, Alighieri 35, 70
 Decembrio, Pier Candido 24
 Doering, Matthias 44
 Drach, Peter 44, 45
 Dürer, Albrecht 32, 50, 79
 Duranti, Guillaume 6, 58

 Emerich (Emericus de Spira), Johann(es) 20, 24
 Engel, Johann vt. Angeli, Johannes
 Erasmus Rotterdameus 45
 Ericus (Björklinges) 31, 32
 Eugenius IV, paavst 72
 Eukleides 24
 Eusebios 63

 Faber, Johannes 9, 67
 Fernando, Aragoni kuningas 86
 Ficino, Marsilio 31, 35, 73
 Filelfo, Francesco 6, 31, 72
 Flach, Martin 30, 31
 Fontana, Benedictus 7, 28
 Foresti, Jacobus Philippus vt. Jacobus Philippus Foresti da Bergamo
 Freymuth, Otto 85
 Friedrich III, Saksa-Rooma keiser 72
 Froben, Johann 7, 44, 45
 Froissart, Jean 5, 6, 58, 60
 Furter, Michael 86
 Fust, Johann 8

 Gaza, Theodorus 28
 Gedike, Friedrich 5, 64
 Gersona (de Gerson), Joannes (Jean Charlier) 6, 62
 Gilbertus Porretanus (Gilbert de la Porrée) 28
 Giunta, Lucantonio 7, 20

 Gothofredus, Dionysius 54
 Gratianus 6, 62, 63
 Gregoriis, Gregorius de 28
 Gregoriis, Joannes de 28
 Grüninger, Johann 7, 48, 52, 63, 64
 Guainerio, Antonio 76
 Gutenberg, Johannes 44

 Hack(e)stadius, Laurentius Petri 32
 Hanenfeld, Nicolaus 9, 86
 Haloglottaea, Wilhelmus 66
 Hamann, Johann 20
 Hieronymus 5, 6, 44, 63
 Hieronymus Clarius 54
 Honau, Nicolaus 85
 Horatius Flaccus, Quintus 5, 6, 7, 8, 63, 64
 Hus, Jan 72
 Husner, Georg 85

 Isabel, Kastilia kuninganna 86
 Isidorus Sevilast (Hispalensis) 6, 32, 66

 Jacobus Pentius de Leucho 76
 Jacobus Philippus Foresti da Bergamo 6, 67, 78
 Johannes de Caulibus 48
 Johannes Teutonicus 62, 63
 Jonae, Andreas 32
 Jonas (Westgothus) 31
 Justinianus, Bütsantsi keiser 54

 Kaestner, A. G. 28
 Kammermeister, Sebald 78
 Karow, Eduard Julius 52, 54
 Kern, Iacobus 66
 Klinger, Friedrich Maximilian 5, 58, 60
 Koberger, Anton 7, 32, 38, 44, 45, 54, 62, 63, 78, 79
 Koehler, Karl Franz 53, 48, 58, 76, 88
 Koelhoff, Johann 31, 32
 Koelhoff noorem, Johann 32
 Köln, Arnold (Neumarkt) von 88
 Kolumbus, Christoph 6, 86

 Landen, Johannes 66
 Landino 35
 Laurentii, Nicolaus 7, 35
 Le Bel, Jean 60
 Lehmann 44
 Lenz, Christian David 5, 63
 Lenz, Friedrich David 63
 v. Liphartid, Raadi mõisa omanikud 5, 62, 67, 84
 Locatellus, Bonetus 76
 Locher, Jacob 8, 50, 63, 64
 Löslein, Peter 24
 Luther, Martin 72, 88

 Maecenas, Gaius Cilnius 64
 Majerus, Joannes 30
 Maler, Bernhard 24
 Mantuani, Baptista vt. Baptista Mantuani

- Manutius, Aldus 6, 7, 28, 73
 Manutius noorem, Aldus 73
 Manutius, Paulus 73
 Marsuppini, Carlo 73
 Maufer, Pierre 52
 Maximilian I, keiser 8, 70
 Mayno, Jason de 6, 70
 Medici, Cosimo de' 28
 Medici, Lorenzo de' 73
 Mehmet II Suur, Türgi sultan 72, 73
 Mentelin, Johann(es) 45
 Mirandola, Pico della 73
 Münzer, Hieronymus 79

 Nemertius 70
 Nicolai, Ionas 32
 Nicolaus V, paavst 24, 53
 Nicolaus de Lyra 44, 45
 Nicolo Todesco (Tedesco) vt. Laurentii, Nicolaus

 Pafraet, Richard 84
 Pannartz, Arnold 9
 Paulus Burgensis 44, 45
 Paucapalea 63
 Petit, Jean 7, 48
 Petrarca, Francesco 6, 31, 50, 70
 Petrus Comestor 48
 Petrus de Crescentiis 45
 Pfaff, Johann Friedrich 5, 24, 46
 Pfaff, Johann Wilhelm Andreas 5
 Pfister, Albrecht 8
 Pflanzmann, Jodocus 45
 Philephus, Franciscus vt. Filelfo, Francesco
 Philippis, Nicolaus 85
 Pius II, paavst vt. Silvio Piccolomini, Ennea
 Pleydenwurff, Wilhelm 78
 Plinius Vanem 32
 Poliziano (Politianus), Angelo (Angelus) 5,
 6, 73
 Porphyrius 28
 Prüss, Johann 52
 Ptolemaios 35

 Quentin, Johannes 48

 Radziwiłłid, Leedu-Poola vürstid 9, 48
 Ratdolt, Erhard 7, 20, 24, 46, 67
 Recke, Johann Friedrich v. 5, 9, 50, 70, 86
 Reenhielm, Jacob 9, 32
 Regiomontanus, Johann 20, 24
 Reuchlin, Johannes 31, 50
 Rhenanus, Beatus 31
 Richtenthal, Ulrich 45
 Rholik (?), Ludolph 70
 Rizus, Bernardinus 67
 Rogge, Michael 52
 Rolewinck, Werner 67
 Rusch, Adolf 9, 38, 45

 Sanchez, Gabriel 86
 Sartius, Alexander 73
 Savonarola, Michele 9, 76

 Schedel, Hartmann 5, 6, 32, 67, 78, 79
 Schöffler, Peter 8, 54
 Schoening, Thomas 9, 78, 79
 Schönsperger, Johann 7, 78, 79
 Schreyber, Hieronimus 46
 Schreyer, Sebald 78
 Schultz, Johann Gottlieb 5, 52
 Schwantz, Georgius 78, 79
 Scotus, Octavianus 76
 Seneca, Lucius Annaeus 70
 Sensenschmidt, Johann 7, 62
 Sforza, Bianca Maria 70
 Sforza, Galeazzo 70
 Siena, Antonio Bettini da 35
 Silber, Eucharius 72, 73
 Silvio Piccolomini, En(n)ea (pärasine paavst
 Pius II) 31, 53, 72, 73, 78
 Sonntag, Karl Gottlob 5, 79
 Sorg, Anton 38, 45
 Speyer (de Spira), Wendelin von 24, 32
 Stanchis, Antonius de 67
 Steinhöwel, Heinrich 58
 Stöckel, Wolfgang 7, 88
 Strabo, Walafridus 38, 44
 Struve, Karl Ludwig 5, 24
 Swantz, Georgius vt. Schwantz, Georgius
 Sweding, P. 31
 Sweynheym, Konrad 9

 Terentius Afer, Publius 64
 Thomas Aquinost 85
 Thym, Johann Friedrich Wilhelm 5, 64
 Tilichius, Johannes 66
 Torquemada, Juan de vt. Turrecremata, Jo-
 hannes de
 Torreanus, Andreas 73
 Tortis, Baptista de 7, 54
 Trapezuntius, Georgius 28
 Trechsel, Johann (Jean) 85
 Tulichius vt. Tilichius
 Turrecremata, Johannes de 6, 7, 85

 Valla, Giorgio (Georgius) 28
 Verard, Antoine 7, 9, 58, 60
 Verardus, Carolus 6, 50, 70, 86
 Vergilius Maro, Publius 64, 70, 73
 Vincent Beauvais't (Vincentius Bellocensis)
 32

 Walch, Georg 67
 Wichmann, Christian August 70
 Wimpflingius, Wolfgang 54
 Wimpfeling, Jacob 50
 Wimpina, Konrad 88
 Wolff, Georg 48
 Wolff, Jacob 50, 53
 Wolgemut, Michael 78, 79

 Zainer, Günther 8, 9, 45, 58
 Zainer, Johann 7, 8, 58
 Zell, Ulrich 62

SISUKORD

- 5 TRÜ Teadusliku Raamatukogu inkunaablid
 - 17 Kasutatud kirjandus
 - 17 Kasutatud lühendid
 - 19 Kataloog
 - 90 Kronoloogiline register
 - 91 Linnade ja trükkalite register
 - 92 Endiste omanike register
 - 93 Isikunimede register

СОДЕРЖАНИЕ

- 11 Инкунабулы Научной библиотеки ТГУ
 - 17 Исползованная литература
 - 17 Сокращения
 - 19 Каталог
 - 90 Хронологический указатель
 - 91 Указатель городов и печатников
 - 92 Указатель прежних владельцев
 - 93 Указатель имен

INHALTSVERZEICHNIS

- 14 Inkunabeln der Tartuer Universitätsbibliothek
 - 17 Literaturverzeichnis
 - 17 Abkürzungen
 - 19 Katalog
 - 90 Chronologisches Register
 - 91 Verzeichnis der Städte und Drucker
 - 92 Besitzerregister
 - 93 Personenregister

ИНКУНАБУЛЫ

в Научной библиотеке

Тартуского государственного университета.

На эстонском языке. Резюме на русском и немецком языках.

Оформление Я. Клышейко.

Издательство «Кунст» при Художественном фонде Эстонской ССР.

Vene keelde tõlkinud: N. Vorobjova.

Saksa keelde tõlkinud: O. Nagel.

Toimetaja: S. Lehiste.

Kunstiline toimetaja: J. Klõšeiko.

Tehniline toimetaja: E. Akkermann.

Korrektor: D. Aas.

ИБ № 242

Laduda antud 5. III 1982. Trükkida antud 2. VIII 1982.

Kriidipaber 120 g. Formaat 60×84/8.

Kiri: Times New-Roman. Ofsettrükk.

Trükipoognaid 12,0. Tingtrükipoognaid 11,16.

Arvestuspoognaid 9,62.

Trükiarv 5000.

Tellimuse nr. 783.

Hind rbl. 1.90.

Kirjastus „Kunst“ 200001, Tallinn, Lai 34.

Monotüüpladu ja köitmine H. Heidemanni nim. trükikojas,

Tartu 202400, Ülikooli 17/19.

Trükitud trükikojas „Oktoober“,

Tallinn 200109, Kreutzwaldi 24. Tellimuse nr. 991.

